

Hradecké dny sociální práce

24

Sociální práce - (Ne)bezpečná profese v (ne)bezpečné době?

Social Work - An (un)safe profession in (un)safe times?

Sborník textů z XXI. ročníku
mezinárodní vědecké konference
Hradecké dny sociální práce
Hradec Králové 19. – 20. 9. 2024

Ústav sociální práce, Filozofická fakulta
Univerzita Hradec Králové

Lucie Smutková (Ed.)

Recenzovaly:

Mgr. Iva Junová, Ph.D.

PhDr. Lenka Neubauerová, Ph.D.

Za obsah textů a původnost sdělení odpovídají autoři.

ISBN 978-80-7435-949-1

Vydalo nakladatelství Univerzity Hradec Králové, Gaudeamus jako svou 1883. publikaci

XXI. ročník konference Hradecké dny sociální práce se konal pod záštitou ministra práce a sociálních věcí **Ing. Mariana Jurečky**.

Finančně a sponzorsky konferenci podpořili:

Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR

Královéhradecký kraj

Magistrát města Hradec Králové

Univerzita Hradec Králové, Filozofická fakulta

Za spolupráci patří poděkování:

Asociaci vzdělavatelů v sociální práci

Mediálním partnerem konference byl:

Časopis sociální práce / sociálna práca

VĚDECKÝ VÝBOR A ČESTNÉ PŘEDSEDNICTVO KONFERENCE

doc. PaedDr. Tatiana Matulayová, Ph.D. - Slezská univerzita v Opavě

doc. RNDr. Jan Kříž, Ph.D. - Univerzita Hradec Králové, ČR

Mgr. Jan Prouza, Ph.D. - Univerzita Hradec Králové, ČR

JUDr. et Mgr. Filip Rigel, Ph.D. - Univerzita Hradec Králové, ČR

dr. Ewa Michalkiewicz-Kądziela - University of Szczecin, Poland

dr. Teresita Sevilla - University of Strathclyde, United Kingdom

dr. Jacqueline Garavito López - Pontificia Universidad Javeriana, Cali, Colombia

dr. Michel Hogenes - The Hague University of Applied Sciences, Netherlands

ORGANIZAČNÍ VÝBOR KONFERENCE

Předsedkyně konferenčního výboru

Mgr. Iva Junová, Ph.D. – Univerzita Hradec Králové, ČR

Manažerka konference

Mgr. Lucie Smutková, Ph.D. – Univerzita Hradec Králové, ČR

Členové organizačního výboru

Mgr. Jan Hloušek, Ph.D. – Univerzita Hradec Králové, ČR

Mgr. Radka Janebová, Ph.D. – Univerzita Hradec Králové, ČR

Mgr. Miroslav Kappl, Ph.D. – Univerzita Hradec Králové, ČR

PhDr. Daniela Květenská, Ph.D. – Univerzita Hradec Králové, ČR

prof. PhDr. Jana Levická, Ph.D. – Univerzita Hradec Králové, ČR

PhDr. Lenka Neubauerová, Ph.D. – Univerzita Hradec Králové, ČR

PhDr. Filip Novotný, LL.M. – Ministerstvo práce a sociálních věcí, ČR

Jana Popeláková, DiS. – Univerzita Hradec Králové, ČR

JUDr. et Mgr. Filip Rigel, Ph.D. – Univerzita Hradec Králové, ČR

PhDr. Martin Smutek, Ph.D. – Univerzita Hradec Králové, ČR

Mgr. Leona Stašová, Ph.D. – Univerzita Hradec Králové, ČR

Ing. Veronika Škodrnová – Univerzita Hradec Králové, ČR

Mgr. Michal Trousil, Ph.D. – Univerzita Hradec Králové, ČR

doc. MUDr. Alena Vosečková, CSc. – Univerzita Hradec Králové, ČR

Gabriela Smetanová, DiS.

Obsah

Předmluva.....	9
Introduction	10
O konferenci	11
About the conference	12
Hlavní odborný příspěvek	13
Rizika a bezpečí – výzvy a perspektivy sociální práce	13
Tatiana Matulayová.....	13
Sekce č. 1: (Ne)bezpečná sociální práce v kontextu širších sociálních systémů.....	20
Bezpečí v systému nebo nebezpečný systém?	20
Libor Stráník	20
Sekce č. 2: (Ne)bezpečné pracovní podmínky pro sociální pracovníky	29
a klienty.....	29
Rizika v sociální práci a možnosti jejich zvládnutí v kontextu sebepěče a spirituality	29
Nicole Emrová	29
Strategie restorativní justice	39
Miroslav Mitlöhner	39
Motivace osob vykonávajících péči v České republice	46
Roman Pospíšil, Adéla Klementová.....	46
Riziká striedavej osobnej starostlivosti počas pandémie COVID -19	60
Mgr Lucia Rendeková, doc. PhDr. Elena Gažíková, PhD.	60
Ohrožení náhradní rodinné péče stereotypy a předsudky sociálních pracovníků a pracovníků	70
Karel Řezáč.....	70
Možnosti využití psychoterapie v sociální práci s dětmi a rodinou	77
Mgr. Lucie Smutková, Ph.D.	77
Vybrané rizikové faktory v povolání sociálního pracovníka	81
Petronela Šebestová , Jana Laščíková	81
Pocit bezpečí (nejen sociálních) pracovníků odboru sociálních věcí a zdravotnictví magistrátu města	89
Marek Šimůnek	89
Sekce č.3: (Ne)bezpečná sociální práce, vzdělávání a digitalizace	96
Prosazování lidské bezpečnosti – příprava studentů sociální práce na politickou praxi	96
Martina Petrůjová, Barbora Cočková, Michaela Klubalová, Agnieszka Zogata Kusz	96
Navigace v (ne)bezpečné době - Role sociálního pracovníka při podpoře vysokoškolských studentů se specifickými potřebami	104

Zdenka Šádorová, Ilona Ďatko	104
International Section: Social Work – An (un)safe profession in (un)safe times?	115
Simulation training in virtual reality	115
Nataša Matulayová, Tatiana Matulayová	115
Can Theatre of the Oppressed serve as a safe pedagogical tool for higher education students engaged in social studies?	122
Sofia de Lurdes Rosas da Silva, Sónia Brito Costa, Dina Isabel Mendes Soeiro	122
(Un)safe times in Huntington's and Fukuyama's concept - What vision of the world does the contemporary concept of social work correspond to?	129
Martin Smutek, Jan Hloušek.....	129

Předmluva

Vážené kolegyně, Vážení kolegové,

sborník, do kterého právě nahlížíte, je výstupem dalšího ročníku mezinárodní vědecké konference ***Hradecké dny sociální práce 2024***, již tradičně pořádané Ústavem sociální práce Filozofické fakulty Univerzity Hradec Králové.

Společně jsme se v jejím rámci ponořili do tématu, které v poslední době nabývá na aktuálnosti a závažnosti: „**Sociální práce – (Ne)bezpečná profese v (ne)bezpečné době?**“

Nebezpečí ve společnosti vždy byla a vždy budou přítomna – mění se však jejich podoby i intenzita. I sociální práce se v posledních letech stále častěji pohybuje na rozhraní nejistoty, změn a ohrožení – ať už ve vztahu k těm, jimž pomáhá, nebo ve vztahu k sobě samé. Téma naší konference tak vyšlo z potřeby reflektovat nové druhy nebezpečí, kterým čelí jak klienti, tak samotní sociální pracovníci i společnost jako celek. Konference se mimo jiné zaměřila i na otázku, jak tato (ne)bezpečí a rizika ovlivňují životy lidí a jak na ně může, nebo dokonce musí, sociální práce reagovat.

Příspěvky v tomto sborníku nabízejí různé perspektivy – od teoretických reflexí po praktické přístupy – a představují důležitý příspěvek k odborné debatě o podobě bezpečí a rizik v kontextu výkonu sociální práce.

Děkuji všem autorům, účastníkům konference i organizačnímu týmu, kteří přispěli ke vzniku této publikace, neboť věřím, že ve všech výše uvedených pohledech může být sociální práce nejen nástrojem podpory, ale také významným aktérem veřejného diskurzu a případné změny.

S úctou,

Mgr. Lucie Smutková, Ph.D.

Introduction

Dear colleagues,

this text is the output of the international scientific conference Hradec Králové Days of Social Work 2024, traditionally organized by the Institute of Social Work of the Philosophical Faculty of the University of Hradec Králové.

Together, we delved into a topic that has recently become more important: "Social Work - An (Un)Safe Profession in (Un)Safe Times?"

Dangers in society have always been and will always be present - however, their forms and intensity are changing. In recent years, social work has also increasingly moved on the border of uncertainty, change and threat - whether in relation to those it helps or in relation to itself. The topic of our conference thus arose from the need to reflect on new types of dangers faced by clients, social workers themselves and society as a whole. The conference also focused on the question of how these (in)security and risks affect people's lives and how social work can, or even must, respond to them.

The contributions in this collection offer different perspectives – from theoretical reflections to practical approaches – and represent an important contribution to the professional debate on the form of security and risks in the context of social work performance.

I would like to thank all the authors, conference participants and the organizational team who contributed to the creation of this publication, because I believe that in all the above-mentioned perspectives, social work can be not only a tool of support, but also an important actor in public discourse and possible change.

Sincerely,

Mgr. Lucie Smutková, Ph.D.

O konferenci

Sociální práce - (Ne)bezpečná profese v (ne)bezpečné době?

Co jsou nebezpečí, která na nás v současné globální společnosti číhají? Mění se nějak a může k jejich zvládnutí přispět sociální práce? Nebo je naopak i sociální práce vystavena rostoucímu nebezpečí? Někdo může nebezpečí chápat v obecnější rovině jako měnící/horšící se společenské podmínky pro životy lidí, jiný ve smyslu nebezpečných pracovních podmínek pro výkon profese sociální práce, další doslovněji jako přímé fyzické ohrožení na životě.

Volbou tématu konference chceme reagovat mj. i na události posledních měsíců (střelba na Univerzitě Karlově, výhrůžky násilím a s nimi spojená evakuace studentů i učitelů na řadě dalších českých univerzit), které přinášejí až hmatatelná nebezpečí, vyžadující hledání adekvátní společenské reakce.

Nebezpečí ve společnosti číhala vždy a přítomna vždy budou. Můžeme se ptát, co vlastně „nebezpečí“ je. Pokud vyjdeme ze slovního základu, vyjeví se nám slovo „péče“. Bezpečí tak může znamenat situaci (fyzickou, anebo v širším slova smyslu společenskou/sociální situaci), která je „bez péče“, tedy nevyžadující zásah, intervenci do situace. Nebezpečí je pak opakem, tedy situací, která vyžaduje naši péči, pozornost.

Moderní racionální éra, která zplodila moderní sociální práci i politiku, se pokusila uchopit snad všechna myslitelná nebezpečí systematicky a začala hledat způsoby, jak nebezpečné situace, situace hodné zřetele, definovat a zvládat je. Tím výskytu nebezpečí nezabrání, ale může mít potenciál jejich definováním, volbou adekvátních nástrojů a postupů v případě, že se objeví, zmírnit jejich dopady na život jedinců, skupin i celé společnosti.

Je tedy dlouhodobou rolí sociálních věd nová nebezpečí uchopovat, obsahově definovat, slovně „opojmovat“ a hledat způsoby eliminace/zmírňování jejich dopadů. Měly by identifikovat a reflektovat ideologická „nebezpečí“, stejně tak jako konkrétní „nebezpečí“ při výkonu profesí i v přípravě na tyto profese (nebezpečí při vzdělávání). V konkrétní rovině aplikovaných sociálních věd pak sociální práce a politika musí aktivně uchopovat nová „nebezpečí“ vyplývající z rostoucího objemu rizik vycházejícího z kyberprostoru. Má hledat řešení zmírňování následků procesu digitální exkluze, tedy vzniku „digitální propasti“ poukazující na odlišný přístup k digitálním technologiím napříč společnostmi. V podobném duchu nová nebezpečí (ale snad též i pozitiva) přinášejí nová sociální média/sítě, která jsou z většiny zodpovědná za vznik a ustálení nového pojmu „doba postfaktická“. Může sociální práce přispět k zvládnutí těchto nových nebezpečí, situací vyžadujících naši péči?

About the conference

Social Work - An (un)safe profession in (un)safe times?

What are the dangers that lie in wait for us in today's global society? Are they changing in any way and can social work contribute to their management? Or is social work, on the contrary, also exposed to increasing danger? Some may understand danger in more general terms as the change/deterioration of the social conditions of people's lives; others in terms of dangerous working conditions faced by social work practitioners; and others more literally as a direct physical threat to life.

The choice of the conference theme aims to respond, among other things, to the events of recent months (the shooting at Charles University, threats of violence and the related evacuation of students and teachers at a number of other Czech universities), which bring almost tangible dangers that require a search for an adequate social response.

Dangers have always lurked in society and will always be present. We can ask what "danger" actually is. If we look first at the root of the word, we find the word "care". (*Translator's note: in Czech, the word "péče" (care) and "nebezpečí" (danger) have the same root*). Thus, safety can mean a situation (physical or, in a broader sense, social) that is "without care" (*In Czech: bezpečí (safety)/bez péče (without care)*), i.e. that does not require any care or intervention, any intervention in the situation. Danger is then the opposite, a situation that requires our care and attention.

The modern rational era, which gave birth to modern social work and policies, attempted to grasp almost all conceivable dangers systematically and began to look for ways to define and manage dangerous situations, situations worthy of attention. This will not prevent the occurrence of dangers, but it may have the potential to mitigate their impact on the lives of individuals, groups and society as a whole by defining them and choosing adequate tools and procedures when they do occur.

It is therefore the long-term role of the social sciences to grasp new dangers, to define their content, to express them verbally and to seek ways of eliminating/mitigating their impacts. They should identify and reflect ideological "dangers" as well as specific "dangers" in the practice of professions and in the training for these professions (dangers in education). At the specific level of applied social sciences, social work and policy must proactively grasp the new "dangers" arising from the growing volume of risks emanating from cyberspace. It should seek solutions to mitigate the effects of the digital exclusion process, i.e. the emergence of a "digital divide", indicating a different approach to digital technologies across society. In a similar vein, the new social media/networks, which are largely responsible for the emergence and establishment of the new term "the post-factual age", bring new dangers (but perhaps also positive aspects). Can social work contribute to coping with these new dangers, situations that require our care?

Hlavní odborný příspěvek

Rizika a bezpečí – výzvy a perspektivy sociální práce

Risk and Safety – Challenges and Perspectives of Social Work

Tatiana Matulayová¹

Abstrakt

Globální problémy a krize vzbuzují různé otázky i nejistoty. Jsou tak příležitostí pro sociální práci pojmenovávat rizika, vytvářet teoretický rámec pro porozumění různým dimenzím bezpečí, formulovat vize a navrhnout řešení. Jak sociální práce jako věda a profese diskutuje nebezpečí, která v současné globální společnosti vnímáme? Jak reaguje na globální i lokální krize posledních let v praxi a výzkumu? A jak se sociální pracovníci a vzdělavatelé vyrovnávají v každodenní praxi s dopady různých globálních krizí na životy lidí, a tedy i na ně samotné?

Klíčová slova: Profese sociální práce. Globální problémy. Politická sociální práce.

Abstract

Global problems and crises raise various questions and uncertainties. They provide an opportunity for social work to identify risks, create a theoretical framework for understanding the different dimensions of safety, formulate visions, and propose solutions. How does social work, like both a science and a profession, discuss the dangers perceived in today's global society? How does it respond to the global and local crises of recent years in practice and research? Moreover, how do social workers and educators deal with the impacts of various global crises on people's lives and, consequently, on themselves in their daily practice?

Keywords: Social Work Profession. Global problems. Political Social Work.

1. Úvod

Konference Hradecké dny je podle mého názoru významná, protože organizátorům se daří přivést ke společné diskusi nejen akademiky, studenty a praktiky z různých oblastí sociální práce, ale také, byť v omezené míře, regionální politiky. Jedním z cílů mého vystoupení je poukázat na tři klíčové oblasti sociální práce – výzkum a teoretická báze, vzdělávání a politická praxe sociálních pracovníků – ve kterých je nezbytné reagovat na identifikovaná rizika. Minimalizace rizik je částečně dána připraveností. Výzkumná evidence je nutná pro další rozvoj profese a kvalitní vzdělávání. I když je téma rizik v sociální práci dlouhodobě reflektováno ve výzkumu i vzdělávání, autoři stále konstatují nedostatek dat, například o rozsahu násilí klientů vůči sociálním pracovníkům nebo o politické angažovanosti těchto pracovníků. V této souvislosti se zaměřím zejména na situaci v České republice a porovnáji ji se zahraničními zkušenostmi.

Vzhledem k tématu konference je třeba se zamyslet nad následujícími otázkami: Jak sociální práce jako věda a profese diskutuje nebezpečí, která v současné globální společnosti vnímáme? Jak sociální práce reaguje na globální i lokální krize posledních let v praxi a výzkumu? A jak se sociální pracovníci a vzdělavatelé vyrovnávají s dopady různých globálních krizí na životy lidí a na ně samotné?

¹ Fakulta veřejných politik, Slezská univerzita v Opavě; e-mailová adresa: tatiana.matulayova@fvp.slu.cz

Pro účely tohoto vystoupení jsem se rozhodla diskutovat několik rizik, která považuji za významná. Na úrovni společnosti reaguje i profese sociální práce na identifikované globální problémy a krize velkého rozsahu. Jedním z těchto rizik je podle mého názoru podceňování makropraxe sociální práce. Politická angažovanost sociálních pracovníků je klíčová pro zapojení sociální práce do řešení těchto globálních problémů a krizí.

Dalším rizikem je postavení sociální práce ve společnosti, které může být zdrojem ohrožení jak pro samotné sociální pracovníky, tak pro společnost jako celek. Sociální práce jako prekérní povolání, nevhodné pracovní podmínky a nízký sociální status – to jsou témata úzce spojená s bezpečností a riziky této profese. Když se dnes hovoří o sociální práci jako o nebezpečné profesi, často se tím myslí rizika vyplývající z přímé práce s klienty, často v jejich přirozeném prostředí.

2. Sociální práce jako aktér společenské změny

V České republice je makroúroveň sociální práce zatím spíše okrajovou oblastí. Nicméně i zde existují autoři, kteří se věnují prosazování práv klientů, ovlivňování systémových změn nebo kritické sociální práci. Mezi ně patří například Radka Janebová, Agnieszka Zogata-Kusz a Roman Baláž.

Jedním z trendů ovlivňujících vývoj sociální práce jako oboru její vnímání jako nástroje sociální politiky. V každodenní praxi sociálních pracovníků se vztah k státu a sociální politice projevuje různě – někteří pracovníci přijímají zadání od státu, zatímco se jiní mohou svou činností vymezovat vůči státní politice.

Historicky byla sociální práce formována a realizována průkopnicemi, které se aktivně zapojovaly do politického dění. Mezi klíčové osobnosti, které je nutné zmínit, patří Jane Addams, Octavia Hill a Alice Salomon. Tyto ženy svým úsilím nejen formovaly sociální práci, ale i společenskou změnu, které přinesly.

Dnes je sociální práce stále úzce propojena s tvorbou sociální politiky. Globální definice sociální práce (IASSW & IFSW, 2014), stejně jako různé etické kodexy a teoretické přístupy, zdůrazňují politický mandát sociální práce.

Existuje řada způsobů, jak mohou sociální pracovníci na tuto výzvu reagovat a aktivně se zapojit do tvorby politiky – od účasti ve volbách, přes zapojení se do profesních organizací a ovlivňování implementace politik nebo i výkonem politických funkcí.

V posledních pěti letech se podle výzkumu realizovaného v rámci projektu TAČR Profesionalizace sociální práce (2019-2021) až 65 % sociálních pracovníků nezapojovalo do ovlivňování systémových změn, přičemž až 40 % z nich uvedlo jako hlavní příčinu nedostatek znalostí a dovedností, jak se zapojit. Z toho vyplývá výzva pro vzdělavatele, upozorňovat studenty sociální práce na význam systémových aktivit a politické praxe jako nedílné součásti sociální práce (Zogata-Kusz, Navrátil & Matulayová, 2022).

Sociální práce reaguje na sociální problémy v dané lokalitě či regionu, ale současně reflektuje globální problémy. Přihlášení profese sociální práce k řešení globálních problémů demonstrují na dvou příkladech (agendách):

- Cíle udržitelného rozvoje, které představují politickou agendu;

-
- koncept Velkých výzev – koordinované diskusi výzkumníků a odborníků ke společenským problémům.

Sociální práce se věnuje potřebám zranitelných lidí, podporuje sociální soudržnost a přispívá k budování spravedlivější společnosti, která je základem trvale udržitelného rozvoje. Hraje klíčovou roli při dosahování cílů trvale udržitelného rozvoje, protože se zaměřuje na zlepšení kvality života, rovnost a sociální spravedlnost. Evidentní propojení hodnot sociální práce a cílů trvale udržitelného rozvoje nacházíme v těchto cílech: Boj proti chudobě (1), Zdraví a blahobyt (3), Kvalitní vzdělání (4), Rovnost pohlaví (5), Snižování nerovnosti (10). Mezinárodní federace sociálních pracovníků (IFSW) proto věnuje této agendě specifickou pozornost. Profesi sociální práce považuje za klíčového partnera pro naplnění ambiciózních politických cílů UN.

Na úrovni teorie sociální práce je vhodné zdůraznit ekologickou perspektivu sociální práce, teorie sociálního rozvoje, capability přístup nebo koncept environmentální spravedlnosti. V teorii i praxi se rozvíjí participativní, kritická, environmentální a mezinárodní práce. Sociální práce se považuje za lidskoprávní profesi.

V sociální práci koncept velkých výzev uplatňuje od roku 2013 Americká akademie sociální práce a sociálního zabezpečení (AASWSW). Akademie tak navázala na historické počátky profese sociální práce a současně připomíná její přínos pro inovace veřejných politik. Upozorňuje na důležitost zapojení klientů při řešení společenských problémů a význam vytváření výzkumné evidence pro rozvoj sociální politiky a služeb. Postupně vznikly v rámci této iniciativy asociace originální pracovní materiály k různým společenským problémům (AASWSW, 2021), různé publikace, kampaně a další aktivity. Společným cílem je apelovat, nabízet spolupráci a akci při řešení národních společenských problémů.

Aktuálně je formulovaných 13 velkých výzev v třech oblastech: Zlepšení blahobytu jednotlivce a rodiny; budování silnějších vztahů v komunitě; vytváření spravedlivé společnosti. V roce 2024 vydala asociace politické doporučení a vyzývá sociální pracovníky k akci.

V stati, kterou jsme publikovali v časopisu Sociální práce v roce 2024 (Vojtíšek, Matulayová, 2024) jsme prezentovali výsledky fokusních skupin (46 účastníků) a 4 polo strukturovaných rozhovorů v ČR. Cílem výzkumu bylo zjistit, jak sociální pracovníci vnímají současnou situaci, co považují za sociální problém, jaká má být role a úlohy sociální práce. Ukázalo se, že výzvy, které účastníci výzkumu pojmenovali, korespondují s velkými výzvami pro sociální práci, formulovanými AASWSW. Účastníci mají jasnou představu o roli sociální práce a řešeních na politické úrovni (strategické i konkrétní – změna legislativy, finanční nástroje apod.)

Z výsledků výzkumu vyplynuly vize a návrhy pro další rozvoj sociální práce v ČR. Zdá se, že sociální pracovníci preferují participativní a reflexivní sociální práci; uvědomují si potřebnost výzkumu, inovací a vzdělávání a chtějí dále zkvalitňovat svou práci a propagovat jej výsledky a význam ve společnosti. Domníváme se, že výzkum ukázal, že respondenti vnímají roli klientů a svou roli v oblasti prosazování jejich práv a právem chráněných zájmů. Je ale otázkou, zda jsou ochotni a schopni sjednotit své úsilí a zvýšit svou (a jejich klientů) angažovanost v politické praxi. Další otázkou je ochota flexibilně reagovat na společenské výzvy například zaváděním inovací na všech úrovních sociální práce. Předpokladem pro posílení role sociální práce ve společnosti je kvalitní vzdělávání založené na výzkumu. Pokud má sociální práce jako obor a profese plnit poslání činitele společenské změny, je nevyhnutné posílit již v pregraduální

přípravě témata související s analýzou a řešením společenských problémů a podporovat u studentů kritickou reflexi. Důležité je i ve spolupráci s praxí navrhovat, odzkoušet a pak zavádět metody, techniky nebo postupy sociální práce, které budou flexibilně reagovat na společenské výzvy. Vzdělavatelé v sociální práci v ČR v posledních letech poměrně intenzivně diskutují o inovacích v terciárním a celoživotním vzdělávání sociálních pracovníků.

Poslední léta ukázala význam sociální práce ve společnosti během řešení a minimalizaci důsledků krizí velkého rozsahu. Pandemie COVID-19, ale i vojenské konflikty (na Ukrajině, Izraeli) prověřili po všech stránkách i sociální pracovníky. Mezinárodní institut pro strategická studia ve své nedávné zprávě uvádí, že ve světě aktuálně probíhá 183 ozbrojených konfliktů (nejvíce za posledních 30 let). Ohniska konfliktů nacházíme v Asii, Africe a aktuálně i v Evropě. Válka na Ukrajině, zejména zvládnutí první vlny vojnových uprchlíků a aktuálně integrace těchto lidí do české společnosti ukázala význam sociální práce ve společnosti v oblasti bezpečnosti a krizového řízení.

Sociální pracovníci samozřejmě zasahují i při odstraňování důsledků přírodních katastrof. Jen v roce 2023 se ve světě odehrálo několik významných přírodních katastrof, např. zemětřesení v Turecku a Sýrii, další pak na Novém Zélandu; erupce indonéské sopky; tornáda v USA. V ČR máme ještě v čerstvé paměti tornádo na jižní Moravě v červnu 2021.

Ve světě se proto celkem masivně rozvíjí krizová sociální práce. Z pohledu teorií a metod sociální práce je důležité zmínit alespoň koncept zotavení a koncept resilience; krizovou intervenci; trauma-informovaný přístup, který se relativně nově rozvíjí i v ČR, např. zejména ve školství a v práci s dětmi; možnosti komunitní práce a rozvoj mezinárodní sociální a humanitární práce. Multidisciplinární přístup a připravenost k týmové spolupráci patří ke klíčovým předpokladům úspěchu.

Vzhledem k tématu konference jen připomínám, že zasahování v těchto velkých krizích přináší celou řadu nároků na sociální pracovníce a pracovníky (co je i výzva pro vzdělavatele). Do popředí vystupují například témata: rozhodování v krizových situacích; komunikace s dalšími profesemi a organizacemi; komunikace s lidmi, kteří jsou ve stavu šoku, strachu, zmatení, zranění nebo sekundární traumatizace a etická dilemata.

3. Postavení sociální práce ve společnosti

Domnívám se, že z první části mého vystoupení je zřejmý společenský význam profese sociální práce. Připomeňme si, že profese sociální práce má (v ČR) více než 100letou historii. Je to světově rozšířená profese napříč kontinenty. Sociální práce spadá do sektoru zdravotnictví a sociálních služeb, které z hlediska počtu pracovníků neustále rostou. I když studie ukazují, že zatím nenaplnila všechny kritéria profese (Weiss-Gal, Wellbourne, 2008), rozhodně jde o dynamicky rozvíjející a perspektivní profesi. Co se týče kritérií profese, problematika je profesní autonomie (limitovaná podmínkami zaměstnavatelů) a monopol profese na konkrétní typy práce. Základním rysem profese, který je napříč světem naplňován, je požadavek terciárního vzdělávání v sociální práci, existence teoretické báze, etického kodexu a profesní organizace. Je známý fakt, že v ČR chybí silná profesní organizace, by dokázala být silným partnerem pro vládu a další sociální partnery.

Melanie Zajacová, která dlouhá léta pracovala na Ministerství práce a sociálních věcí a aktivně prosazovala, aby byla profese sociální práce a sociální pracovníci a pracovníkům věnována pozornost při vytváření adekvátních pracovních podmínek, uvádí ve své disertační práci počet 22 415 sociálních pracovníků, což představuje 0,43 % z 5 213 400 pracujících (Statistická ročenka MPSV 2021) v roce 2022. Odhaduje se, že profesní organizace v ČR mají dohromady jen několik set členek a členů.

Postavení sociální práce ve společnosti vnímám jako zdroj rizik pro společnost i sociální pracovníky. Jen silná profese, veřejně uznávaná profese dokáže plnit své poslání. Nevhodné nebo neadekvátní pracovní podmínky, nízký sociální status, sociální práce jako překerní povolání – to jsou jen některé témata, která souvisí s otázkou bezpečí a rizik sociální práce.

Sociální práce jako profese disponuje vnitřní a vnější mocí (Weiss-Gall & Wellbourne, 2008). Vnitřní mocí rozumím schopnost sociálních pracovníků spolupracovat jako organizovaná skupina a mít vliv na chování sociálních pracovníků. Jako vnější moc označuji schopnost profese vykonávat vliv mimo samotnou profesi, ať už vůči jiným profesním skupinám (např. konkurenčním) nebo vůči subjektům, které rozhodují v mocenských politických strukturách a v byrokratických aparátech. Do vnější moci patří i schopnost ovlivňovat to, jak se profese vnímá veřejností. V závěru své studie (kdy srovnávali stav profesionalizace v 10 zemích napříč světem) autorky konstatují, že většina profesionálních atributů sociální práce jako oboru byla v jimi studovaných zemích dosažena především díky vnitřní moci profese, tedy díky schopnosti sociálních pracovníků zřídit národní profesní organizaci, formulovat etický kodex a vytvořit znalostní základnu. Naproti tomu existují významné mezinárodní rozdíly v dosahování těchto aspektů profesionalizace, které vyžadují spolupráci mezi sociálními pracovníky a státem. Je pravděpodobné, že vnitřní a vnější síla profese souvisí; soudržná a dobře vedená organizace pracovníků je důležitá při uplatňování vnější moci. Vnitřní síla však není jediným faktorem nutným pro etablování oboru jako externě legitimované profese. To se odráží ve skutečnosti, že v řadě zemí sociální práce již dosáhla cílů vyžadujících interní spolupráci, a přesto dosud nedosáhla cílů spojených s externí validací a regulací.

V České republice opakovaně probíhá diskuse ohledně platů a mezd sociálních pracovníků. Jde o poměrně komplikovanou otázku, pokud jde o dokazování tvrzení, že sociální práce patří v ČR k podhodnoceným a špatně placeným profesím. Částečně je to dané tím, že sociální pracovníci jsou zaměstnání v různých sektorech a resortech. Např. existuje rozdílné platové odměňování v resortech MŠMT a MPSV. Další rozdíly jsou mezi veřejnou správou a neziskovými organizacemi. Část sociálních pracovníků má pracovní smlouvy na dobu určitou, jen po dobu trvání projektu (příkladem za veřejnou správu může být Úřad práce, v neziskových organizacích je to běžné). Ve spojení s tím, že státní rozpočet je přijímán zpravidla v březnu – dubnu daného roku a tím, že sektor sociálních služeb je nedostatečně financovaný, je zřejmá velká míra nejistoty. Nízké finanční ohodnocení, vysoká psychická a emocionální zátěž, nedostatečná podpora a zdroje, které jsou potřebné k výkonu sociální práce ve spojení s nejasnou kariérou perspektivou (není jasně definován kariérní řád) přispívají k překernosti sociální práce jako zaměstnání.

4. Sociální práce jako rizikové povolání

Násilné chování klientů je předmětem výzkumu i v sociální práci. Poslední publikované studie (Qin, Zhao, Li, 2024, Vidal-Martí, 2023. Freysteinsdóttir Sveinbjörnsson Brink, 2020)

reflektující situaci v Číně, Španělsku a na Islandu, že násilné chování klientů je realitou. Zjištění ukazují víc případů emocionálního (verbálního) než fyzického násilí. Autoři těchto studií se shodují, že sociální pracovníci jsou zranitelní vzhledem ke klientele, se kterou pracují a podmínkám, ve kterých svou práci vykonávají.

Zvyšující se úroveň stresu, obecněji téma duševního zdraví je součástí diskuse o rizikách profese. Průzkumy opakovaně naznačují, že pracovní zatížení se podle respondentů zvyšuje, pracovní podmínky se zhoršují a hladina stresu roste. Část sociálních pracovníků trpí depresemi, úzkostmi, ale i posttraumatickou stresovou poruchou nebo sekundární traumatizací.

Samostatnou kapitolou je téma syndromu vyhoření. Někteří trpí různými obavami a strachy na nevědomé úrovni. Důležité je i připomenout, že navzdory posunu k lepšímu, může ochotu k vyhledání pomoci u části sociálních pracovníků ovlivnit obava ze stigmatizace, nebo vnitřní nejistota a pocity nedostatečnosti a selhání. V této souvislosti chci zdůraznit roli zaměstnavatelů při vytváření vhodných pracovních podmínek. V korporátních firmách napříč světem je dnes běžné velmi často týdenní měření spokojenosti zaměstnanců, zajištění supervize, dalšího vzdělávání, psychologické a jiné podpory. Na individuální úrovni jde etickou odpovědnost každého jednotlivce nezanedbávat péči o sebe, posilovat svou psychickou odolnost.

5. Závěr

Na závěr bych ráda shrnula některé výzvy, kterým čelí sociální práce v oblasti praxe, vzdělávání i výzkumu. Za velkou výzvou pro české sociální pracovníky považuji jejich vůli zvyšovat vnitřní i vnější moc profese a politicky se angažovat.

Aktuálně podle Globálních standardů vzdělávání v sociální práci, ale i standardů vzdělávání v USA, UK, Německu nebo Švýcarsku dominuje vzdělávání založeno na kompetencích. V ČR dodnes není vytvořen kompetenční rámec pro sociální pracovníky, ke kterému by se vztahovali zaměstnavatelé, vzdělavatelé a profesní organizace. Aktuálně Asociace vzdělavatelů v sociální práci vytvořila na základě výsledků výzkumného projektu Profesionalizace v sociální práci v ČR a projektu podpořeného dánskou nadací VELUX kompetenční rámec pro absolventy sociální práce. Pracovní skupina asociace teď s ním sladuje minimální standardy (konkrétně cílové kompetence, které by měl mít absolvent bakalářského stupně a vyšší odborné školy).

Inovace obsahu vzdělávání i metod jsou často diskutované a v edukační praxi i realizované. Co výrazněji chybí v českém prostředí je diskuse např. o transformativním učení a společenských dopadech vzdělávání. Pokud má být absolvent terciárního vzdělávání alespoň v minimální míře připraven reagovat na společenské problémy a krize, je podle mého názoru nutné intenzivněji prosazovat radikálnější změny obsahu i metod vzdělávání. Jsem si ale vědoma, limitů stávajícího systému akreditace programů, financování vysokých škol a v neposlední řadě nastavení a očekávání všech aktérů ve vzdělávání (včetně studentů a jejich rodičů, zaměstnavatelů i společnosti). V ČR se ukazuje již několik let potřeba důslednějšího posuzování kvality a aktualizace nabídky dalšího vzdělávání.

Co se týče výzkumu v sociální práci, navzdory činnosti Výzkumného institutu práce a sociálních věcí (RILSA), kterého je zřizovatelem Ministerství práce a sociálních věcí, stále ještě chybí data např. i ve vztahu k tématu této konference. V ČR chybí registr sociálních pracovníků. O charakteristikách sociálních pracovníků, jejich vzdělání, pracovní kariéře, zdraví

atd. máme málo informací. Chybí pochopitelně i množství dalších dat k otázkám, o kterých jsem hovořila.

Sociální práce je profesí budoucnosti. Zdravotnictví a sociální služby všude po světě zaznamenávají dynamický růst počtu pracovníků. Navzdory i díky vývoji umělé inteligence a digitálních technologií již teď tušíme, že provádění profesionálem v různých životních krizích a situacích, dodá životu kvalitu. Vědomí historických kořenů, teoretická báze podpořená výzkumem, kvalitní vzdělávání a angažování pracovníci jsou klíčovými faktory pro úspěch této profese.

Reference / Seznam citované literatury

BALÁŽ, Roman. Možnosti dosahování oborových zájmů sociální práce v organizacích zaměstnávajících sociální pracovníky. *Sociální práce*, 14(3), 42-60.

FREYSTEINSDÓTTIR, F. J., & SVEINBJÖRNSSON BRINK, B. M. Is social work in Iceland a dangerous profession? Emotional and physical violence towards social workers. *Nordic Social Work Research*, 12(4), 492–505. <https://doi.org/10.1080/2156857X.2020.1837919>

HAIBO Qin, YANYAN Zhao & YUKUN Li. Is social work a dangerous profession in China? An analysis of client violence towards social workers in central China, *The British Journal of Social Work*, 54(3), 922-938. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcad159>

Ministerstvo práce a sociálních věcí Statistická ročenka z oblasti práce a sociálních věcí 2021. [online]. Praha: MPSV. [cit. 2024-09-10]. Dostupné z: https://www.mpsv.cz/documents/20142/975025/Statisticka_rocenka_z_oblasti_prace_a_sociálních_věcí_2021+%28%29.pdf/5fe30df9-423b-9fa2-a5da-24e41ac3eb9a

TRLIFAJOVA, L & HURRLE, J. Work must pay: Does it? Precarious employment and employment motivation for low-income households [online]. *Journal of European Social Policy* [cit. 2024-09-10]. 29(3). Dostupné z: <https://doi.org/10.1177/0958928718805870>

VIDAL-MARTÍ, Cristina. Client Violence Towards Social Workers in Spain: A Systematic Review. *International and Multidisciplinary Journal of Social Sciences*. 12(1), 69-92. Dostupné z: <https://doi.org/10.17583/rimcis.10584>

VOJTÍŠEK, Petr & MATULAYOVÁ, Tatiana. Vize pro sociální práci. *Sociální práce*, 23(5), 72–86.

WEISS-GAL, Idit & WELBOURNE, Penelope. The professionalisation of social work: A cross-national exploration. *International Journal of Social Welfare*, 17(4), 281–290. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2397.2008.00574.x>

ZOGATA – KUSZ, Agnieszka, NAVRÁTIL, Pavel. & MATULAYOVÁ, Tatiana. Politická praxe – výzva pro české vzdělavatele v sociální práci. *Sociální práce*, 22(6), 56–58.

Sekce č. 1: (Ne)bezpečná sociální práce v kontextu širších sociálních systémů

Bezpečí v systému nebo nebezpečný systém?

Security in the system or a dangerous system?

Libor Stráník²

Abstrakt

Tématem příspěvku je sociální práce v rámci konceptu integrované péče propojujícího zdravotní a sociální péči. Řešeným problémem je pozice sociální práce v tomto konceptu, příležitosti a rizika, jež tento koncept pro sociální práci v kontextu systémových podmínek společnosti přináší. Hlavním cílem příspěvku je, na základě případové studie, předložit expertní pohled na pozici a potenciál sociální práce v rámci konceptu integrované péče aplikovaného v České republice. Příspěvek chce také přinést odpověď na otázku, zda koncept integrované péče přináší sociální práci bezpečí v systému, nebo je pro ni nebezpečným systémem.

Klíčová slova: Sociální práce. Integrovaná péče. Zdravotní péče. Sociální péče.

Abstract

The topic of the contribution is social work within the concept of integrated care connecting health and social care. The solved problem is the position of social work in this concept, the opportunities and risks that this concept brings for social work in the context of the systemic conditions of society. The main goal of the contribution is, based on the case study, to present an expert view on the position and potential of social work within the concept of integrated care applied in the Czech Republic. The contribution also wants to provide an answer to the question of whether the concept of integrated care brings safety to social work in the system or is a dangerous system for it.

Keywords: Social work. Integrated care. Health care. Social care.

1. Úvod

Tento příspěvek si klade za cíl dílčím způsobem zodpovědět otázku vztahu sociální práce a systému, v němž se odehrává. To, zda takový systém poskytuje pro sociální práci bezpečí, či je pro ni nebezpečným. Činí tak za využití analýzy pozice a potenciálu sociální práce v rámci konceptu integrované péče propojujícího zdravotní a sociální služby, konkrétně modelu integrované komunitní péče. Tato analýza je provedena jako rozšíření případové studie probíhající v rámci aktivit Centra pro studium dlouhověkosti a dlouhodobé péče při Fakultě humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze s laskavým svolením jejích zpracovatelů.

² Centrum pro studium dlouhověkosti a dlouhodobé péče při Fakultě humanitních studií Univerzity Karlovy;
e-mailová adresa: l.stranik@tiscali.cz; Tel.: +420 607 518 254

2. Podkladová případová studie

2.1. Východiska a účel případové studie

Současná podoba poskytování zdravotní péče a sociální péče vykazuje nedostatky, které vedou k nedostatečnosti této péče a k neuspokojivému naplňování potřeb pacientů, resp. klientů, které jsou svou povahou potřebami komplexními. Je tomu z mnoha příčin, z nichž nejzjevnějšími jsou fragmentace zdravotnických systémů, úzká specializovanost jednotlivých oborů zdravotní péče, špatná komunikace mezi specializacemi a orientace na onemocnění-nemoc, nikoliv na pacienta-klienta, minimální či nedostatečné zahrnutí aspektů života pacientů, které nejsou přímo spojeny s poskytováním zdravotních služeb. V mnohém je tomu analogicky i u sociálních služeb.

Prímými podněty ke zpracování podkladové případové studie byly zejména:

- jevy demografického stárnutí a přechod ke společnosti se stárnoucí populací,
- vývoj a změny zdravotních služeb a sociálních služeb jako takových,
- vývoj a změny v poskytování zdravotních služeb a sociálních služeb.

Základním východiskem podkladové případové studie byla skutečnost, že je třeba nejen dobrých znalostí, porozumění a odbornosti, ale také vhodných a účinných nástrojů k jejich transformaci do konkrétních činností zajišťujících poskytování zdravotních služeb a sociálních služeb našim pacientům a klientům.

Účelem studie jsou:

- identifikace vhodných nástrojů, které usnadní poskytování vzájemně propojených zdravotních a sociálních služeb v rámci dlouhodobé péče na místní a komunitní úrovni,
- prozkoumání fenoménu integrované péče při poskytování zdravotních a sociálních služeb v rámci dlouhodobé péče, na místní a komunitní úrovni.

2.2. Metodika případové studie

Podkladová případová studie využívá kvalitativní výzkumné strategie a povětšinou unobtrusive metody. Dominantní pozici zaujímá metoda případové studie. Frekventně užívanými metodami jsou obsahová analýza dokumentů, rozhovory, pozorování, expertní stanoviska. Objekty výzkumu případové studie jsou dvě organizace poskytující zdravotní služby a sociální služby v jejich propojení a kontinuitě v České republice již více než dvě desetiletí. Jeden z nich působí v metropolitní aglomeraci, druhý v rurálním regionu. Období podrobného výzkumu je v rozsahu od roku 2012 do roku 2023.

Podkladovou případovou studii lze z hlediska typologií případových studií charakterizovat následujícím způsobem.

Podle typologie, kterou uvádí Hendl (2005), se vztahují na podkladovou případovou studii dvě situace: vícečetná studie a případová studie organizací a institucí.

Z hlediska typologie, kterou lze najít u Chrástiny (2019), je předmětná případová studie historickou případovou studii organizací.

Ze čtyř typů případových studií navrhovaných Yinem (2018) je podkladová případová studie vícepřípadovou holistickou studií v rámci, které budou zpracovávány zkoumané subjekty jako samostatné případy.

Vezmeme-li za dominantní hledisko času, pak je předmětná případová studie podle typologie Thomase (2011) diachronní případovou studií, resp. longitudinální případovou studií, s tím, že ponese i retrospektivní znaky.

Použijeme-li koncentrovanou typologii shrnující několik dalších typologií podle toho, jakou funkci má případová studie ve výzkumu plnit, uváděnou Marešem (2015), pak daná případová studie nese dominantně znaky explanační, resp. explanatorní, případové studie a deskriptivní případové studie. Její rozvržení bude také odpovídat instrumentální případové studii s tím, že je zkoumána konkrétní podoba fenoménu integrované zdravotní a sociální péče.

2.3. Workflow případové studie a navazující kroky

Z workflow podkladové případové studie byly pro účel tohoto příspěvku využity dva první kroky:

- Volba vhodného nástroje.
- Vyhledání organizací k posouzení vhodnosti zvoleného nástroje.

Tyto kroky byly doplněny o další dva vztahující se konkrétně již pouze k tomuto příspěvku:

- Zhodnocení konzistence aktivit subjektů se zvoleným nástrojem.
- Analýza pozice a potenciálu sociální práce.

3. Výsledky

3.1. Volba vhodného nástroje

Pro naplnění účelu a cílů podkladové studie byl po provedené rešerši možných alternativ jako vhodný nástroj zvolen koncept integrované péče a z jeho modifikací a modelů pak model integrované komunitní péče.

Integrovaná péče

Využívání konceptu integrované péče má mnoho různých podob, někdy zdánlivě až vzájemně protichůdných. Většinou jde o soubor služeb, které jsou poskytovány a koordinovány mezi různými poskytovateli zdravotní péče, poskytovateli sociální péče či poskytovateli zdravotní a sociální péče. Tyto služby jsou poskytovány jako kontinuální péče a jsou koordinovány kolem svého centrálního objektu. Tímto objektem může být jedno místo, jedno onemocnění, skupina onemocnění, skupina pacientů, jednotlivý pacient, ale také i způsob financování či požadavky měření a evidence.

Integrovanou péči nelze úzce definovat, ale měla by být chápána jako zastřešující pojem pro soubor myšlenek a zásad složený z mnoha komponent, které se snaží lépe koordinovat péči podle potřeb lidí (Goodwin, 2016).

K porozumění fenoménu integrované péče byly vytvořeny různé taxonomie a klasifikace. Obvykle jsou zkoumány (Armitage et al., 2009):

- typ integrace (tj. organizační, profesní, kulturní, technologická),
- úroveň, na které k integraci dochází (tj. makro, mezo a mikro),
- proces integrace (tj. jak je integrované poskytování péče organizováno a řízeno),
- rozsah integrace (tj. na celou skupinu obyvatel nebo specifickou skupinu klientů),
- stupeň nebo intenzita integrace (tj. v rámci kontinua, které sahá od neformálních vazeb přes více řízenou koordinaci péče až po plně integrované týmy nebo organizace).

Integrovaná péče má řadu podob, z nichž nejčastějšími jsou (Leutz, 1999):

- Horizontální integrace. Je to integrovaná péče mezi zdravotnickými službami, sociálními službami a dalšími poskytovateli péče stojícími na stejné hierarchické úrovni.
- Vertikální integrace. Jde o integraci napříč službami, např. primární, komunitní, nemocniční a terciární péče, tj. napříč hierarchickými úrovněmi.
- Sektorová integrace. Integrovaná péče se realizuje v rámci jednoho sektoru.
- Integrace celého systému: Integrovaná péče je zaměřena na celou populaci a ústřední kategorií jsou veřejné zdraví a mnohostranné potřeby celé populace.

Existují dvě základní obecné charakteristiky integrované péče jako konceptu. Za první, musí spojit klíčové aspekty vytváření a poskytování systémů péče, které jsou roztržštěné. tj. integrovat tak, aby se části spojily v jeden celek. Za druhé, koncept se musí týkat poskytování péče. To v tomto kontextu znamená poskytování cílené pomoci nebo léčby potřebným. Integrovaná péče je tak výsledkem toho, že integrace optimalizuje danou péči (Goodwin, 2016).

Odlíšnost přístupů k definování integrované péče lze ilustrovat alespoň na dvou příkladech z pozice renomovaných mezinárodních organizací, WHO a OECD.

Světová zdravotnická organizace (WHO) definuje integrovanou péči jako řízení a poskytování zdravotnických služeb tak, aby lidé dostávali podle jejich potřeb kontinuum služeb podpory zdraví, ochrany zdraví a prevence nemocí, stejně jako diagnostiku, léčbu, dlouhodobou péči, rehabilitaci a služby paliativní péče prostřednictvím různých úrovní a míst péče v rámci zdravotního systému (WHO, 2013). Jde o pohled zahrnující pouze hledisko zdravotních služeb a zdraví. Další aspekty života pacientů tento přístup buď přímo pomíjí či je zahrnuje do sociálních determinantů zdraví.

Druhou definicí může být ta, kterou prezentuje OECD (OECD, 2015). OECD používá termín „integrované služby“ jako spojení sociálních služeb ve prospěch uživatelů těchto služeb a pro zlepšení efektivity poskytování ze strany poskytovatelů. Jde o velmi široké pojetí s tím, že z kontextu používání tohoto termínu je zřejmé, že sociální služby jsou chápány jako všechny služby vztahované ke kategoriím welfare a wellbeing. Mezi takové služby se tak řadí například i bydlení, vzdělávání, služby spojené se zaměstnaností, intervence proti chudobě, služby ve vazbě na zdraví (nikoliv pouze na zdravotní péči nebo zdravotní služby) apod. Podstatná váha v tomto pojetí je přikládána nákladové efektivnosti, zvyšování užítka a ekonomickým aspektům obecně.

Pro účely podkladové případové studie je koncept integrované péče příliš rozsáhlý a obecný. Její zaměření a cíle se týkají subtilnějších vztahů v rámci systémů poskytování zdravotních služeb a sociálních služeb definovaných konkrétně ve vztahu k aktivitám péče o pacienta, resp. klienta služby. Z relevantních alternativ byl proto vybrán model integrované komunitní péče

(Integrated community care – ICC) (Thiam et al., 2021), který plně vyhovuje podmínkám poskytování vzájemně propojených zdravotních a sociálních služeb v rámci dlouhodobé péče na místní a komunitní úrovni. Tato volba stojí mimo dalšího na logice, kterou je možné najít v rozsáhle koncipovaném titulu Handbook Integrated Care (Amelung et al., 2017). Integrovaná péče je tady ukázána jako polymorfní koncept, který je využíván v různých disciplinárních, z odlišných profesních perspektiv a je spojen s různými cíli. Tato volba je také v souladu s chápáním integrované péče v evropském regionu prezentované organizací European Social Network (Montero et al., 2016).

Integrovaná komunitní péče

Pro zhodnocení, do jaké míry bylo poskytování zdravotních služeb a sociálních služeb zkoumanými subjekty, resp. jejich aktivity, konzistentní s principy konceptu integrované péče, bylo zvoleno porovnání se shora zmiňovaným modelem integrované komunitní péče (ICC) (Thiam et al., 2021). Jádrem tohoto přístupu tvoří šest dimenzí: temporalita (vnímání času, časovost), lokalita (vazba na lokalitu), zdravotní péče, sociální péče, blízkost (teritoriální i vztahová) a integrace. Každá z těchto dimenzí má pak své atributy. Filosofii tohoto modelu je to, že zdravotní a sociální služby jsou poskytovány v dané lokalitě teritoriální i časové v komplexu sociálních vazeb a vztahů, spolupůsobí v rámci sociálních determinantů zdraví. Péče je poskytována holistickým a integrovaným způsobem a má za cíl zlepšit fyzické a duševní zdraví jednotlivců, rodin, skupin i společenství – komunity, stejně jako jejich wellbeing a sociální kapitál společenství a společnosti.

3.2. Vyhledání organizací k posouzení vhodnosti zvoleného nástroje

K posouzení vhodnosti modelu integrované komunitní péče jako nástroje k naplnění záměrů, účelů a cílů podkladové případové studie byly vyhledány dvě organizace. Případů, které by byly potenciálně vhodné pro výzkum fenoménu integrované zdravotní a sociální péče zahrnující poskytování následné a dlouhodobé péče na úrovni mikroregionu, resp. komunity, v České republice, by nebyl dostatečný počet, jež by umožňoval použití některého z typů náhodného výběru. Byl proto proveden výběr zaměřený na získání specifického typu informací se snahou maximalizovat přínosnost informací z jednotlivých případů. Případy byly vybírány podle předpokládaného obsahu získaných informací, specificky se týkajících zkoumaného fenoménu.

Vybranými organizacemi byly:

subjekt A

- organizace zřizovaná městskou částí
- působící ve velké městské aglomeraci v České republice
- poskytující zdravotní služby a sociální služby v jejich návaznosti a provázanosti
- existující po více než dvou desetiletích
- poskytující péči o seniory
- poskytující sekundární zdravotní péči (specializovanou péči)
- poskytující lůžkovou zdravotní péči, zdravotnické zařízení s 32 lůžky
- poskytující ambulantní zdravotní péči
- poskytující 4 druhy sociálních služeb
- disponující multidisciplinárním týmem
- mající funkční propojení s dalšími poskytovateli primární a terciární zdravotní péče

- mající funkční propojení s dalšími poskytovateli služeb sociální péče
- období podrobného výzkumu v letech 2012 až 2023

subjekt B

- dobrovolný svazek obcí
- působící ve venkovském regionu v České republice
- poskytující zdravotní služby a sociální služby v jejich návaznosti a provázanosti
- existující po více než dvou desetiletích
- poskytující péči o seniory
- poskytující sekundární zdravotní péči (specializovanou péči)
- poskytující lůžkovou zdravotní péči, zdravotnické zařízení se 135 lůžky
- poskytující ambulantní zdravotní péči
- poskytující 7 druhů sociálních služeb
- poskytující pobytové sociální služby na 137 lůžcích
- disponující multidisciplinárním týmem
- mající funkční propojení s dalšími poskytovateli primární a terciární zdravotní péče
- mající funkční propojení s dalšími poskytovateli služeb sociální péče
- období podrobného výzkumu v letech 2012 až 2023

3.3. Zhodnocení konzistence aktivit subjektů se zvoleným nástrojem

Nad daty shromážděnými v rámci podkladové případové studie byly provedeny nezávisle na této probíhající podkladové případové studii dva kroky navazující na kroky předchozí, ale vztahující se konkrétně již pouze k tomuto příspěvku. Prvním z nich je Zhodnocení konzistence aktivit subjektů se zvoleným nástrojem (bod 3.3.) a druhým v následujícím bodě uvedená Analýza pozice a potenciálu sociální práce (bod 3.4.).

Aktivity zkoumaných subjektů ve sledovaném období podrobného výzkumu v letech 2012 až 2023 byly analyzovány a byla zhodnocena jejich konzistence se zvoleným modelem integrované komunitní péče. Toto proběhlo v jednotlivých dimenzích tohoto modelu:

- zdravotní péče
- sociální péče
- integrace
- lokalita
- blízkost
- temporalita.

Konkrétní posouzení využívalo atributů jednotlivých dimenzí uváděných autory modelu integrované komunitní péče (ICC) (Thiam et al., 2021) a je založeno na expertních stanoviscích. Výsledky tohoto zhodnocení v procentním intervalovém vyjádření ukazuje tabulka č. 1.

..

Tab. č. 1: *Zhodnocení konzistence aktivit subjektů se zvoleným nástrojem*

Rozměr integrované komunitní péče (ICC)	Subjekt A	Subjekt B
Zdravotní péče	80-99%	60-79%
Sociální péče	60-79%	80-99%
Integrace	60-79%	60-79%
Lokalita	60-79%	80-99%
Blízkost	60-79%	60-79%
Temporalita	60-79%	60-79%

Zdroj: vlastní zpracování

Doplňk k uvedeným hodnotám v procentním intervalovém vyjádření do sta procent u jednotlivých dimenzí modelu integrované komunitní péče je považován za deficit konzistence s tímto modelem a dále je s ním pracováno.

3.4. Analýza pozice a potenciálu sociální práce

Druhým z kroků navazujících na kroky v rámci podkladová případové studie prováděným konkrétně pro tento příspěvek byla analýza pozice a potenciálu sociální práce v rámci konceptu integrované péče, specificky modelu integrované komunitní péče (Thiam et al. 2021).

Tato analýza využívala těchto klíčových aspektů sociální práce:

- a) Zplnomocnění a participace
- b) Komunitní práce
- c) Podpora sociálního fungování
- d) Kritická teorie, specificky legitimita a spravedlnost ve společnosti, zviditelnění a tematizace mocenských struktur vytvářející systémy oprese.
- e) komplexnost
- f) flexibilita

Těmito aspekty sociální práce byla určována její pozice v rámci modelu integrované komunitní péče. Potenciál sociální práce v rámci modelu integrované komunitní péče byl vyjádřen odhadem podílů, kterými by se mohla sociální práce podílet na snížení deficitu konzistence reálných aktivit zkoumaných subjektů s modelem integrované komunitní péče. Odhad tohoto potenciálního příspěvku sociální práce k řešení deficitu konzistence s modelem integrované komunitní péče dle jednotlivých dimenzí tohoto modelu v procentním vyjádření je uveden v tabulce č. 2. Vzhledem k charakteru tohoto odhadu je tomu bez rozlišení vazby na konkrétní zkoumaný subjekt.

Tab. č. 2: *Potenciální příspěvek sociální práce k řešení deficitu konzistence s modelem integrované komunitní péče*

Rozměr integrované komunitní péče (ICC)	Subjekt A	Subjekt B	Sociální práce potenciální příspěvek k řešení deficitu
Zdravotní péče	80-99%	60-79%	10%
Sociální péče	60-79%	80-99%	10%
Integrace	60-79%	60-79%	30%
Local area	60-79%	80-99%	20%
Proximity	60-79%	60-79%	30%
Temporality	60-79%	60-79%	20%

Zdroj: vlastní zpracování

4. Bezpečí v systému nebo nebezpečný systém?

Tento příspěvek si kladl za cíl přinést odpověď na otázku, zda koncept integrované péče přináší sociální práci bezpečí v systému, nebo je pro ni nebezpečným systémem.

Na základě provedených šetření a analýz lze s vědomím všech omezení, která přináší kvalitativní výzkum, říci, že systém daný konceptem integrované péče není spojen se zásadními riziky pro sociální práci, ale naopak jí přináší bezpečí a opodstatnění její existence. Toto konstatování lze rozšířit o to, že sociální práce má potřebné kompetence a potenciál tento systém obohatit.

Příspěvek vznikl v rámci aktivit Centra pro studium dlouhověkosti a dlouhodobé péče při Fakultě humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze a s jeho pomocí, za což mu náleží vřelé poděkování.

Reference / Seznam citované literatury

AMELUNG, Volker, STEIN, Viktoria, GOODWIN, Nicholas, BALICER, Ran, NOLTE Ellen, SUTER, Esther (Eds.). *Handbook Integrated Care*. Springer Nature Springer International Publishing AG, 2017. DOI: 10.1007/978-3-319-56103-5. ISBN978-3-030-69261-2.

ARMITAGE, Gail D., SUTER, Esther, OELKE, Nelly D., ADAIR, Carol E. Health systems integration: state of the evidence. *International Journal of Integrated Care*. 2009. Jun 17;9: e82. DOI: 10.5334/ijic.316. PMID: 19590762; PMCID: PMC2707589.

GOODWIN, Nick. Understanding Integrated Care. *International Journal of Integrated Care*, 2016. 16(4): 6, pp. 1–4, DOI: <http://dx.doi.org/10.5334/ijic.2530>. PMID: 28316546; PMCID: PMC5354214.

HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. Praha: Portál, 2005. ISBN: 978-80-7367-485-4.

CHRASTINA, Jan. *Případová studie – metoda kvalitativní výzkumné strategie a designování výzkumu: Case Study – a Method of Qualitative Research Strategy and Research Design*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2019. ISBN 978-80-244-5373-6. DOI: 10.5507/pdf.19.24453736.

LEUTZ, Walter N. Five laws for integrating medical and social services: lessons from the United States and the United Kingdom, *Milbank Quarterly* 1999. 77(1), 77–110. DOI: <http://dx.doi.org/10.1111/1468-0009.00125>. PMID: 10197028; PMCID: PMC2751110.

MAREŠ, Jan. (2015). Tvorba případových studií pro výzkumné účely. *Pedagogika*, 2015. 65(2), s. 113–142. ISSN 0031-3815.

MONTERO, Lara A. van DUIJN, Sarah. ZONNEVELD, Nick. MINKMAN, Mirella. NIES, Henk. *Integrated Social Services in Europe*. Brighton: European Social Network, 2016. ISBN: 978-0-9934556-2-9.

OECD. *Integrating Social Services for Vulnerable Groups: Bridging Sectors for Better Service Delivery*, Paris: OECD Publishing, 2015. ISBN 978-92-64-23376-8 (print) ISBN 978-92-64-23377-5 (PDF).

THIAM, Yacine, ALLAIRE, Jean-François, MORIN Paul, HYPPOLITE, Shelley-Rose, DORÉ, Chantal, ZOMAHOUN, Hervé Tchala Vignon, GARON, Suzanne. A conceptual framework for integrated community care. *International Journal of Integrated Care*, 2021, 21(1): 5, 1–13. DOI: 10.5334/ijic.5555. PMID: 33613137; PMCID: PMC7880006.

THOMAS, Gary. A typology for the case study in social science following a review of definition, discourse, and structure. *Qualitative Inquiry*, 2011, 17(6), pp. 511–521. <https://doi.org/10.1177/1077800411409884>.

WORLD HEALTH ORGANIZATION. *Roadmap Strengthening people-centred health systems in the WHO European Region. A framework for Action towards Coordinated/Integrated Health Services Delivery (CIHSD)*. Copenhagen: WHO Regional Office for Europe, Switzerland. 2013. COI: 20.500.12592/1g3m24.

YIN, Robert K. *Case study research and applications: design and methods (Sixth edition)*. Los Angeles: SAGE Publications, 2018. ISBN: 1506336183, 9781506336183.

Sekce č. 2: (Ne)bezpečné pracovní podmínky pro sociální pracovníky a klienty

Rizika v sociální práci a možnosti jejich zvládnutí v kontextu sebepéče a spirituality

Risks in social work and the possibilities of their management in the context of self-care and spirituality

Nicole Emrová³

Abstrakt

Sociální práce je profese, která je spojena s celou řadou rizik. Některé z nich jsou společné celé profesi, jiné jsou specifické pro konkrétní oblast. Roli hraje také cílová skupina klientů, typ a druh organizace, síť vztahů a sociální okolí, a v neposlední řadě samotní sociální pracovníci. Příspěvek představí vybraná rizika, se kterými se sociální pracovníci během výkonu své profese setkávají. Nastíní možnosti práce s riziky a jejich zvládnutí, a to ze strany sociálních pracovníků, zaměstnavatele či širšího sociálního prostředí. Zaměří se na roli sebepéče a spirituality jako potenciálních protektivních faktorů.

Klíčová slova: Sociální práce. Rizika. Řízení rizik. Sebevpeč. Spiritualita.

Abstract

Social work is a profession that is associated with a variety of risks. Some of them are common to the whole profession, others are specific to a particular area. The target group of clients, the type of organization, the network of relationships and the social environment, and last but not least the social workers themselves also play a role. The paper introduces selected risks that social workers encounter during the performance of their profession. It will outline the possibilities of working with risks and their management, on the part of social workers, the employer or the wider social environment. It will focus on the role of self-care and spirituality as potential protective factors.

Keywords: Social work. Risk. Risk management. Self-care. Spirituality.

1. Úvod

Riziko je nedílnou součástí života každého člověka, a své místo má také v sociální práci. Charakteristika rizika je spojena spíše než s obecně přijímanou definicí, s konkrétní oblastí (zdravotnictví, technická oblast, vojenství, konkrétní profese atd.) a událostí. Podle Bezpečnostní strategie ČR je riziko popisováno jako možnost, že s určitou pravděpodobností vznikne událost, která je považována z bezpečnostního hlediska za nežádoucí a nese s sebou

³ Teologická fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích; zvonin00@jcu.cz

určitou pravděpodobnost škodlivých nežádoucích následků (MVČR, 2003). Obširněji původ konceptu a charakteristiku v soudobé společnosti přibližují Ševčíková a Navrátil (2010).

Úhlů, ze kterých lze nahlížet na rizika v sociální práci, je celá řada. Jsou rizika specifická pro sociální práci, pro jednotlivé cílové skupiny (rizika spojená s interakcí s klienty) a formy poskytování služby. Nelze opomíjet ani rizika obecnější, vyplývající například z provozu činnosti zaměstnavatele nebo související s bezpečností a ochranou zdraví při práci. Obecně lze říci, že sociální práce patří mezi činnosti se zvýšeným rizikem v oblasti bezpečnosti a ochrany zdraví při práci, ať se jedná o fyzická ohrožení či psychické zdraví (Kainráthová a kol., 2022). Každý sociální pracovník by měl znát nejen rizika, se kterými se může setkat – tedy popis situací, které s sebou nesou nežádoucí následky, ale také opatření, která mají za cíl jednotlivým rizikům předcházet, odstraňovat je nebo minimalizovat působení neodstranitelných rizik (ZSBOZP, 2016). Tuto oblast řeší přinejmenším standardy kvality sociálních služeb (č. 2, 13, 14).

Níže představím některá rizika, která jsou přítomná v sociální práci, a mohou ohrožovat sociální pracovníky, a případně také další osoby. Jsem si vědoma, že se nejedná o vyčerpávající výčet existujících rizik, a že existuje celá řada dalších. Následně se pokusím nastínit alespoň některé z možností, jak mohou být rizika minimalizována, a to z pohledu zaměstnavatele a sociálního pracovníka.

2. Rizika v sociální práci

Jedním z akcentovaných rizik sociální práce je **nedostatek sociálních pracovníků**, tedy poddimenzované počty lidí vykonávajících profesi a z toho plynoucí nedostatek času na jednotlivé úkony a činnosti. Podle výzkumu Asociace poskytovatelů sociálních služeb chybí jen v sociálních službách přibližně 3 000 pracovníků (APSS, 2023). Obdobnou situaci popisuje Chovancová v rámci plánování sociálních služeb v Jihočeském kraji, kde při analýze personální zajištění sociální práce na úrovni OÚ ORP zjistili, že počet úvazků se nepřibližuje hranici optimálního počtu sociálních pracovníků podle doporučení personálního zajištění MPSV (Chovancová, 2021). Chybějící personál generuje další ohrožení, a to **nepřiměřenou pracovní zátěž**, která vzrůstá, nemohou-li se pracovníci dlouhodobě věnovat klientům či činnostem v dostatečném rozsahu a s adekvátní pozorností (Hubíková a kol., 2023). Nelze pominout ani **administrativní zátěž** nebo vysoký počet administrativních úkonů, které jsou zpravidla vykonávány na úkor přímé práce s klienty. Míra administrativy, respektive to, jak velkou část pracovní náplně tvoří je jeden z faktorů ovlivňující pracovní spokojenost sociálních pracovníků (Mrhálek, Kajanová, 2017). Čelíme také skutečnosti, že **sociální pracovníci jsou finančně podhodnoceni**, navíc část pracovníků je odměňována platem a část mzdou, což přináší výrazné nepoměry ve výši odměn (Pavezková, 2023). Tuto skutečnost zdůrazňují také obce, ve kterých jsou činnosti sociální práce vykonávány. Uvádějí, že hlavní bariérou pro efektivnější výkon sociální práce je **nedostatek finančních prostředků na tuto agendu** a zároveň také nízký zájem o pozici sociálního pracovníka, a to právě kvůli nedostatečnému finančnímu ohodnocení a nízké prestiži povolání (Varhol, 2023). Podle výzkumného ústavu práce a sociálních věcí považuje většina sociálních pracovníků své platové podmínky za nevyhovující (Havlíková, Hubíková, Trbola, 2022).

Mnohá rizika vyplývají ze **spolupráce s klienty**. Podle Malíka je jedním z nich **absence zpětné vazby**, kdy sociální pracovník neví, zda a jak byly uspokojeny všechny potřeby klienta. To může vést k pochybám, nejistotě, pracovník může ztrácet důvěru ve své schopnosti nebo pochybovat o smyslnosti práce (Malík, 2010). Jedná se také o **práci s agresivním klientem**

- ať je agrese jakákoliv, může mít vážné důsledky, které mohou sociální pracovníky poznamenat krátkodobě (pocit selhání, ztráta jistoty, fyzická a psychická únava, úraz) či dlouhodobě (nepřiměřený strach z opakovaného napadení, zvýšená ostražitost nebo dokonce posttraumatická stresová porucha) (Holečková, 2013). Častým zdrojem rizik je **sociální práce v terénu a domácnost klienta**. Ať se jedná o různá infekční onemocnění, zanedbané domácnosti, přítomnost štěnic či blech (Hauke, 2017), ohrožení ze strany zvířat nebo zranění z důvodu špatného stavu budovy či nedobře přístupného místa. Agresivní chování a ohrožení ve formě nákazy vnímá téměř 60 % sociálních pracovníků jako ohrožení osobní bezpečnosti a překážku při výkonu práce (Hubíková, Havlíková, 2024). Další rizika spojená s výkonem práce mimo výše zmíněné patří **pády, technické prostředky** (např. elektrospotřebiče), **nepříznivé klimatické podmínky, nebezpečné látky a směsi a psychická zátěž** související s komunikací s lidmi ohroženými sociálním vyloučením a s příbuznými klientů (Hrubá, 2023). Tím se dostáváme k rizikům souvisejícím s **nebezpečnými pracovními podmínkami**, kdy hrozí například pracovní úraz. Jejich četnost, podoba a důsledky budou alespoň částečně rozdílné u ambulantní, pobytové nebo terénní služby. V praxi je bohužel možné nalézt nedostatečné materiálně technické vybavení a prostředky pro zajištění bezpečnosti dostupná doprava za klienty (automobil), přístup ke komunikační technice nebo adekvátní prostor pro bezpečné a diskrétní pracovní prostředí sociálních pracovníků. Podle Hubíkové však obecně není materiální a technické vybavení takovým rizikem, jako jiné podmínky výkonu sociální práce (Hubíková a kol., 2023).

V neposlední řadě mohou být zdrojem rizik procesy v organizaci. Nefunkčnost procesů může organizaci ochromit a mít negativní dopad na její fungování, zaměstnance, klienty nebo dokonce sociální okolí. Může to být osoba nedodržující pracovní postupy, špatně nastavené procesy (řízení organizace, řízení lidských zdrojů, poskytování služeb atd.), špatně nastavené předpisy a směrnice nebo jejich absence (v některých případech v rozporu se zákonnou povinností) a další.

3. Možnosti zvládání rizik ze strany zaměstnavatele

To, s jakými riziky přijdou sociální pracovníci do kontaktu, je kromě díla náhody (neočekávané a nepředvídatelné události) a role samotného pracovníka, dáno podmínkami a možnostmi, které organizace vytváří. Už samotná právní forma, velikost, působnost (celorepubliková či regionální), poskytované služby, cílová skupina a další obdobné faktory udávají míru možností, jak například nastavovat a měnit procesy včetně výkonu sociální práce, zapojovat do nich pracovníky, nakládat s financemi, ovlivňovat rozvoj a směřování organizace atd.

Základním předpokladem pro minimalizaci rizik spojených s bezpečností práce je **dodržování zákonných požadavků** (BOZP, zákoník práce atd.). Každý zaměstnavatel musí udělat vše proto, aby rizika eliminoval a kontinuálně snižoval jejich výskyt (BOZP, 2019) a aby dle § 224 zákoníku práce zajistil pracovní podmínky, které umožňují bezpečný výkon práce. Elementárním předpokladem je školení BOZP pověřeným pracovníkem, který k tomu má dostatečné znalosti (v souladu s § 9 zákona č. 309/2006 Sb., o zajištění dalších podmínek bezpečnosti a ochrany zdraví při práci).

Klíčová by měla být také **znalost procesů** v organizaci a související dokumentace (směrnice, metodické pokyny, příručky, manuály atd.) a také jejich komunikace k zaměstnancům. Stává se součástí **vytváření a udržování příznivého pracovního prostředí**, ve kterém jsou pracovníci více či méně součástí jednotlivých procesů. Aby byl tento přístup úspěšný, měl by být oboustranný. Na jedné straně zaměstnavatel vytváří podmínky a příležitosti, dává prostor

pracovníkům k participaci, a na straně druhé jsou pracovníci, kteří se chtějí aktivně zapojovat, vytvářet nejvýhodnější podmínky pro svou práci, a to s vědomím, že za tento proces nesou svůj díl zodpovědnosti. V takových případech mohou ovlivňovat nejen konkrétní podobu pomoci klientům, ale také pracovní prostor, vybavení, interní směrnice, metodické postupy, časový rámec výkonu práce, způsob vykazování, výběr supervizora atd. (Klumpar, 2020). Zásadní je však uznání toho, **že lidé představují pro organizaci nejcennější zdroj**, který uvádí do pohybu ostatní zdroje a determinuje jejich využívání (Koubek, 2006).

Zaměstnavatel by měl také věnovat dostatečný **prostor a zdroje pro řešení stresu a dopadu náročných situací**. Nástrojů existuje celá řada, mezi nejčastěji využívané patří supervize a podpora nezávislého odborníka, případně koučink či mentoring, podpora týmového ducha a kolegiálního prostředí (teambuilding, společná formální i neformální setkávání a další aktivity), profesní vzdělávání a rozvoj odborných dovedností, podpora rovnováhy mezi pracovním a osobním životě (work-life balance), systém benefitů a další.

Vynikajícím nástrojem je funkční a „žité“ **řízení rizik v organizaci**. Jde se o proces, který zahrnuje systematické činnosti s cílem včas zjišťovat, vyhodnocovat a minimalizovat rizika, která se váží k určitým činnostem nebo cílům. Povahou mohou být rizika provozní, finanční, právní a další. Proces zahrnuje v první řadě důkladnou identifikaci všech potenciálních rizik, na kterou navazuje analýza zjištěných rizik. Díky analýze lze odhalit zdroje rizik, podpůrné i ohrožující faktory a pravděpodobnost vzniku rizika. Vyhodnocení rizik se zaměřuje na zpracování a ošetření rizik dle závažnosti a možných důsledků. Poslední, a neméně důležitou součástí řízení rizik je soustavné monitorování rizik, udržování aktuálnosti plánu rizik (MPSV, 2020). Ačkoliv se jedná o efektivní nástroj běžný v řízení organizací, v oblasti sociální práce se jedná spíše o výjimku, neboť analýzu rizik spojených s výkonem sociální práce má zpracovanou pouze něco přes třetinu organizací (Hubíková, Havlíková, 2024).

Co však musí mít každá organizace, která realizuje sociální práci v rámci sociálních služeb, jsou právně závazné standardy kvality, které definuje vyhláška č. 505/2006 Sb., kterou se provádějí některé ustanovení zákona o sociálních službách. Jedná se o písemný soubor interních dokumentů, které by měly popisovat všechny činnosti a situace, jež mohou při poskytování služby nastat. **Naplnění standardů kvality** je tedy zcela zásadní. **Konkrétní, jasné a přehledné dokumenty**, které se týkají všech činností, procesů a standardů (metodiky práce, manuály a interní směrnice, popisy náplně nebo pokyny atd.) jsou výborným nástrojem pro práci s riziky. Lze takto eliminovat chybějící nebo neurčitá vymezení, např. nemá-li zaměstnavatel jasně definovaný popis pracovních pozic a vyplývajících kompetencí, se kterými byli pracovníci prokazatelně seznámeni, vzniká vysoké riziko zmatku, pracovního přetížení, nespokojenosti pracovníků a případně dopadů na klienty. Riziko to může být i pro samotné procesy – řízení lidských zdrojů, kdy panuje nepřehlednost ohledně organizační struktury, počtu pracovních míst, reálných potřebách pracovníků, může s tím souviset fluktuace zaměstnanců či pracovní spokojenost nebo schopnost reagovat na existující nabídku ze strany klientů. Součástí standardů kvality jsou i bezpečnostní aspekty práce a zásady bezpečnosti, kdy je povinností zaměstnavatele zajistit materiální a hygienické pomůcky, včetně potřebných ochranných pomůcek a dalších.

4. Možnosti zvládání rizik ze strany sociálních pracovníků

Zaměstnavatel utváří v souvislosti s riziky v sociální práci určité podmínky, předpoklady a také možnosti k jejich řešení. Nezbytnou součástí celé této oblasti jsou zaměstnanci, sociální pracovníci, kteří s riziky přichází do kontaktu, řeší je, odstraňují nebo naopak vytvářejí

a prohlubují. Některá z rizik jsou svou povahou hlubší, systémová, v kompetenci zaměstnavatele nebo ještě vyšší instance, ale mnoho z nich mohou, alespoň částečně, zvládat samotní sociální pracovníci. A to například zcela zásadním krokem, kterým je bezesporu **dodržování právních předpisů a interních pokynů** a dokumentů svého zaměstnavatele (BOZP, standardy kvality, stanovené pracovní postupy, atd), se kterými byli prokazatelně proškoleni a byli seznámeni s riziky a opatřeními, proti jejich působení.

Sociální pracovníci by si měli **osvojit různé strategie zvládání stresu**. Osobní zvládání stresu, ať již dlouhodobého či krátkodobého, je stěžejní, neboť podle evropského průzkumu sociálních podmínek třetina sociálních pracovníků prožívá stres vždy nebo většinu času (Turlan, 2019). Na zvládání stresu mají významný vliv některé osobnostní charakteristiky, jako je odolnost, houževnatost, smysl života, optimismus a další (Kumprechtová, 2017), ale také reakce při a po vystavení stresové situaci, kam lze zařadit i zkušenosti. Je možné rozlišit několik základních copingových strategií, a to zaměřené na problém a jeho obrácení k pozitivnímu anebo zaměřené na zvládání vlastních emocí (Paulík, 2017), vyhledání sociální opory či vyhýbání se problému (Kopecká, 2015). Také se můžeme setkat se spirituálním vyrovnáváním se se stresem (*spiritual coping*), které pramení ze subjektivního prožívání spirituality sociálních pracovníků. **Spiritualita** je koncept, o který v sociální práci vzrůstá zájem, a to nejen v souvislosti s psychohygienou, prevencí stresu a syndromu vyhoření, ale také v kontextu práce s klienty a jejich potřebami. Je spojována především s hledáním smyslu a účelu života, s procesem lidského rozvoje a je považována za niternou neoddelitelnou součást každého člověka, což se odráží v různých dimenzích vztahů - se sebou samým, druhými, přírodou, Bohem, vesmírem atd. (Canda, Furman, 2010). U nás ji konceptualizuje například Kaňák s tím, že ji lze umístit na škále od subjektivní podoby religiozity (vztah jedince k transcendentnu) až k pojetí spirituality jako nemateriální podoby lidské existence (otřeba lásky, otázky smyslu atp.), (Kaňák, 2023).

Spiritualitě českých sociálních pracovníků se věnuji ve své disertační práci. Zajímá mě, jaké aspekty spirituality jsou u reprezentativního vzorku sociálních pracovníků (1030 respondentů ze čtyř krajů ČR) nejvýznamněji zastoupeny. Spiritualita se může projevovat a být prožívána nábožensky i nenábožensky (Říčan, 2007). Sestává se z široké škály nejrozličnějších aspektů, které dávají vzniknout unikátní a velmi individuální podobě spirituality každého člověka, která může nabývat různých, náboženských i nenáboženských, forem a projevů (Büssing, et al, 2014). Využila jsem dotazník, který rozlišuje 25 aspektů ve čtyřech kategoriích: náboženská orientace (modlitba, víra v boha, rituály, čtení náboženské a spirituální literatury, atd.), hledání vhledu/moudrosti (rozvíjení moudrosti, upřímnost ducha, atd.), uvědomělé interakce (vědomé vztahy s druhými, s prostředním, se sebou samým atd.) a transcendentní přesvědčení (existence vyšších sil a bytostí, znovuzrození člověka/duše atd.). (Büssing et al., 2014). Podle výzkumu je ve spiritualitě nejvýznamněji zastoupena kategorie vědomých interakcí a vztahů – zodpovědnost ke druhým (90,1 %), ke svému okolí/životnímu prostředí (85,5 %), snaha být soucitný (83,8 %), velkorysý (73,4 %) a chování zodpovědně sám k sobě (71,3 %). Následuje kategorie hledání vhledu a moudrosti, poté přesvědčení o transcendentu a nejnižšího významu nabývaly aspektu v kategorii náboženská orientace. Spiritualita může být inspirací pro proces práce s klienty (Kaňák, 2015) a také pro samotné sociální pracovníky, např. jako praktiky a postoje všímavosti (mindfulness) v oblasti sebepečce, v seberozvoji, při utváření hodnot, řešení etických otázek a dalších situacích. Může být jednou z možností, jak zvládat rizika, je-li propojena se **smysluplností práce**. Nesnáze a rizika sociálního pracovníka (a člověk obecně) překonává snáz, když pociťuje, že to, co dělá, má smysl. Podle výzkumného ústavu práce a sociálních věcí většině (70,5 %) sociálních pracovníků pracujících v sociálních

službách jejich každodenní práce smysl dává a přináší jim uspokojení (Havlíková, Hubíková, Trbola, 2022).

Součástí spirituality je také **péče o sebe sama**, neboť práce ve vztazích, do které je sociální pracovník zapojen svou osobností, může být emocionálně, kognitivně a fyzicky vyčerpávající. **Sebepéče (self-care)** vede mimo jiného k udržení schopnosti sebereflexe, empatie, autenticity a uctivého přijetí vůči klientům, postojům, které závisejí na fundamentálním duchovním postoji sociálního pracovníka. Sebepéče je v tomto smyslu prvním a nepostradatelným druhem spirituální péče (Baumann, 2021). Pěstování péče o sebe je dalším nástrojem pro práci s riziky. Sociální pracovníci čelí velkému tlaku na uspokojení komplexních potřeb klientů, a to s využíváním omezeného množství zdrojů. Proto by péče o sebe a well-being měly být považovány za samozřejmost a integrální součástí praxe a vzdělávání sociálních pracovníků (Drolett et al., 2017). Tento požadavek vychází z logického předpokladu, že má-li sociální pracovník pomáhat druhým, měl by v první řadě pečovat sám o sebe, a to tak, aby uspokojoval své potřeby a udržel si dobrou kvalitu života. Péče o sebe je cestou k řešení a prevenci rizik jako jsou nezvládnuté silné emoce či vyčerpání, negativní postoje k práci či lidem, zdravotní potíže, absence a mnohé další (Hubíková, 2019). Osobnost sociálního pracovníka, jeho přístup a zkušenosti, jsou podstatnou součástí všech vykonávaných činností. Jsou vyzýváni (někteří autoři hovoří přímo o povinnosti a etickém závazku), aby se starali sami o sebe, aby měli dostatek zdrojů k pomáhání druhým (Lee, Miller, 2013). Vyplývá to také z Prohlášení Mezinárodní federace sociálních pracovníků o etických principech, v bodě 9.6. se uvádí, že *sociální pracovníci mají povinnost podniknout nezbytné kroky k profesionální a osobní péči o svou osobu na svém pracovišti, ve svém osobním životě i v rámci společnosti* (IFSW, 2018). Obdobně v českém etickém kodexu je zakotvena etická zodpovědnost sociálního pracovníka vůči sobě, kdy *má právo i povinnost pečovat o své zdraví a duševní hygienu tak, aby byl schopen vykonávat kvalitní a profesionální sociální práci* (Společnost sociálních pracovníků, 2006).

Další z možností, jak pracovat s riziky, je **profesní rozvoj** a budování nejrozličnějších odborných kompetencí. Nápomocné jsou kurzy a školení na konkrétní témata související s riziky, například chování v rizikových situacích, nácvik řešení rizikových situací, sebeobrana, první pomoc a další.

5. Možnosti zvládání rizik ze strany širšího sociálního prostředí

Kontext širšího sociálního prostředí, který může ovlivňovat možnosti zvládání rizik, znamená do jisté míry makro-úroveň sociální práce. Jde o prostředí, ve kterém je vykonávána sociální práce, prostředí, ve kterém žijí klienti, a to také ve smyslu “nadřazených” orgánů typu obec či kraj ve vztahu k působnosti zaměstnavatele. Také tyto faktory mohou ovlivňovat rizika, se kterými se sociální pracovníci setkávají. Součástí tohoto prostředí je ve své podstatě i ministerstvo práce a sociálních věcí, neboť je mimo jiné věcně odpovědné za výkon sociální práce v přenesené působnosti na obecních a krajských úřadech. Lze hovořit také o oblasti metodické podpory a vedení, tedy o zapojování se do jednání.

Pro výkon sociální práce v kontextu sociálních služeb je klíčová možnost zapojení se do komunitního plánování, což je metoda, kterou lze na úrovni obcí nebo krajů plánovat sociální služby tak, aby odpovídaly místním specifikům i potřebám jednotlivých občanů (MPSV, 2020). Sociální pracovník jako zástupce poskytovatele služeb může být zapojen do procesu, být „hlasem klientů“ a reflektovat potřeby, priority a také rizika praxe sociální práce, nebo tyto informace alespoň předávat pověřenému zástupci, který se komunitního plánování a obdobných

procesů účastní. Obdobné možnosti řešení rizik, a dalších záležitostí, mohou být také promítnuty do spolupráce na strategickém plánování sociálních služeb, aktivní účastí při tvorbě strategického plánu či možností využít svůj hlas během připomínkování vytvořeného strategického plánu. Zapojení do místního plánování, do aktivit a dění v prostředí, které obklopuje organizaci a sociální pracovníky, je výbornou příležitostí, jak komunikovat jednak samotný výkon sociální práce – hovořit o tom, co děláme, proč to děláme, jak konkrétně pomáháme a jednak upozorňovat na rizika, hledat možnosti, jak je řešit, vytvářet příležitosti nebo se jich účastnit, a to i formou zapojení se nejrůznějších iniciativ, skupin, hnutí atd. Jak u zaměstnavatele a sociálních pracovníků, tak i v širším sociálním prostředí, záleží krom systému a procesů také na konkrétních lidech, kteří vykonávají svoji práci a mají své specifické zkušenosti, hodnoty, postoje, přesvědčení.

6. Závěr

V sociální práci existuje mnoho rizik, kterým sociální pracovníci musí čelit. Řada z nich se týká profese obecně, další jsou specifická dle typu služeb a prostředí, ve kterém pracovníci pracují. Na každé riziko je však možné reagovat na úrovni zaměstnavatele – organizace a u samotných sociálních pracovníků. Často jsou jejich postoje, hodnoty, zkušenosti a nástroje pro redukci stresu jako sebezpečí tím, co pomáhá rizika odhalovat, minimalizovat nebo jim dokonce předcházet. Každé takové situaci by však měla být věnována pozornost, aby mohl být vytvořen a aktualizován systém ochrany jak pro pracovníky, tak pro klienty i samotnou organizaci.

Reference / Seznam citované literatury

ASOCIACE POSKYTOVATELŮ SOCIÁLNÍCH SLUŽEB ČR. *Nedostatek pracovníků v sociálních službách*. Online PDF. 2023. Dostupné z: <https://www.apsscr.cz/media/aktuality/vyhodnoceni-nedostatek-pracovniku-10-2023.pdf>. [cit. 2024-09-03].

BAUMANN, Klaus. Spiritualita klientů, spiritualita sociálních pracovníků a étos organizací v sekulární době. In GEHRIG, R., OPATRŇÝ M., BIRHER, N., BAUMANN, K. *Spiritualita, etika a sociální práce*. České Budějovice: FreiDok plus, 2021. s. 112-125. ISBN 978-3-928969-89-5

BOZP. *Rozdíl mezi pracovním nebezpečím a rizikem v souvislosti s BOZP*. Online. In: bozp.cz. 6. 9. 2019. Dostupné z: <https://www.bozp.cz/aktuality/pracovni-nebezpeci-riziko/>. [cit. 2024-09-03].

BÜSSING Arndt, PILCHOWSKA Iwona, BAUMANN Klaus, SURZYKIEWICZ Janusz. *Aspects of spirituality in German and Polish adolescents and young adults – Factorial structure of the ASP questionnaire*. In Religions 2014; 5(1). p. 109-125. DOI: <https://doi.org/10.3390/rel5010109>

INTERNATIONAL FEDERATION OF SOCIAL WORKERS. Global Social Work Statement of Ethical Principles. Online. In IFSW.org. 2. 7. 2018. Dostupné z: <https://www.ifsw.org/global-social-work-statement-of-ethical-principles/>. [cit. 2024-09-09].

LEE Jacquelyn J., MILLER, Shari E. *A self-care framework for social workers: Building a strong foundation for practice*. In *Families in Society*, 2018, 94(2), s. 96–103. DOI: <https://doi.org/10.1606/1044-3894.4289>

CANDA, Edward R., FURMAN Leola D. *Spiritual diversity in social work practice: the heart of helping*. New York: Oxford University Press, 2010. ISBN 9780195372793.

DROLET Julie, SAMSON Patricia, TANCHAK Sherri, KREITZER Linda, HILSEN Leeann. Self-care and Well-being in Social Work Education: Creating New Spaces for Learning. *The Journal of Educational Thought*, Vol. 50 (2/3), 2017, s. 200-215. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/26372404>. [cit. 2024-09-06].

HAUKE, Marcela. Domácnost klienta jako zdroj možného ohrožení. Online. In: seniorzone.cz. 1.11.2017. Dostupné z: https://www.seniorzone.cz/33/domacnost-klienta-jako-zdroj-mozneho-ohrozeni-uniqueidmRRWSbk196FNf8-jVUh4ErIHWTr4_CGKFkHByuAzpuo/. [cit. 2024-09-03].

HAVLÍKOVÁ Jana, HUBÍKOVÁ Olga, TRBOLA Robert. *Šetření kvalita výkonu sociální práce v ČR: Spokojenost v profesi sociálních pracovníků působící v sociálních službách*. Online. Residenční péče. 4/2022. s. 12-14. Dostupné z: <https://www.rezidencnipece.cz/archiv/casopis/2204.pdf>. [cit. 2024-09-03].

HOLEČKOVÁ, Eva. *Sociální práce s agresivním klientem*. Online PDF. In: <https://www.benepal.cz/> Dostupné z: https://www.benepal.cz/files/project_4_file/SOCIALNI-PRACE-S-AGRESIVNIM-KLIENTEM.pdf. [cit. 2024-09-03].

HRUBÁ, Kateřina. *Bezpečnost a ochrana zdraví sociálních pracovníků*. Online. In: Bozpinfo.cz. 13. 2. 2023. Dostupné z: <https://www.bozpinfo.cz/bezpecnost-ochrana-zdravi-socialnich-pracovniku>. [cit. 2024-09-03].

HUBÍKOVÁ, Olga. *Péče o sebe u sociálních pracovníků jako součást odborného výkonu sociální práce*. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, v. v. i., 2019. ISBN 978-80-7416-352-4

HUBÍKOVÁ, Olga, HAVLÍKOVÁ, Jana. *Rizika jako přehlížená součást profese sociální práce*. Online PDF. RILSA Policy Briefs č. 4/2024. ISSN 2788-2500. Dostupné z: https://katalog.vupsv.cz/fulltext/PB_04-2024.pdf. [cit. 2024-09-03].

HUBÍKOVÁ, Olga, HAVLÍKOVÁ, Jana, TRBOLA, Robert, MUSIL, Libor. *Deficity ukotvení české sociální práce*. Praha: VÚPSV, v. v. i. 2021. ISBN 978-80-7416-415-6.

CHOVANCOVÁ, Jana, 2022. *Metodika pro získávání informací z výkonu sociální práce na obcích pro účely plánování sociálních služeb*. Online PDF. Dostupné z: https://socialniportal.kraj-jihocesky.cz/sites/default/files/inline-files/metodika_ziskavani_info_z_vykonu_soc_prace_na_ou_orp_final_od_ledna22.pdf. [cit. 2024-09-03].

KAINRÁTHOVÁ, Renata, SENČÍK, Josef, NECHVÁTAL, Marek, VESELÁ, Kateřina, 2022. *Metodika k ochraně zaměstnanců pracujících v terénních službách sociální péče*. Online, PDF. Praha: Výzkumný ústav bezpečnosti práce, v. v. i. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/documents/20142/978228/Metodika+k+ochran%C4%9B+zam%C4%9Bstnanc%C5%AF+pracuj%C3%ADc%C3%ADch+v+ter%C3%A9nn%C3%ADch+slu%C5%BEB%C3%A1ch+soci%C3%A1ln%C3%AD+p%C3%A9%C4%8De.pdf/11a0c1e5-b051-99de-a0a4-217002b2d18b>. [cit. 2024-09-02].

KANÁK, Jan. Postavení diskursu spirituality v sociální práci. *Sociální práce/sociálna práca*. 4/2015 s. 30-45. ISSN 1213-6204

KANÁK, Jan. Zkušenost se spirituálně zaměřenými intervencemi a postoje k nim v kontextu truchlení ve 21. století – předběžná zjištění u pomáhajících profesionálů v České republice. *Caritas et veritas*. 13 (1). s. 17-33. doi: 10.32725/cetv.2023.004

KLUMPAR, Tomáš. *Kultura organizace jako faktor ovlivňující podmínky pro plné využití přínosů sociální práce*. Sešit sociální práce 10. číslo, 2021 Zdroje podpory sociálních pracovníků. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí. 2021. s. 25 – 31. ISBN 978-80-7421-248-2

KOPECKÁ, Ilona. *Psychologie 3. díl: učebnice pro obor sociální činnosti*. Praha: Grada. 2015. ISBN 978-80-247-3877-2.

KOUBEK, Josef. *Řízení lidských zdrojů*. Praha: Management Press, **2006**. ISBN: 80-7261-033-3

KUMPRECHTOVÁ, Jana. *Psychosomatika a vyrovnávání se stresem v sociální práci*. Online. Sociální práce/sociálna práca. 3/2017. 25. 7. 2017. Dostupné z: <https://socialniprace.cz/inspirace-pro-praxi/psychosomatika-a-vyrovnavani-se-stresem-v-socialni-praci/>. [cit. 2024-09-05].

MALÍK, Ivan. Absence zpětné vazby při poskytování sociálního poradenství jako jedno z rizik vzniku syndromu vyhoření. In SMUTEK, M., SEIBEL, F. W., TRUHLÁŘOVÁ, Z. Rizika sociální práce: sborník z konference VII. Hradecké dny sociální práce, Hradec Králové 1. až 2. října 2010. Hradec Králové: Gaudeamus, 2010. s. 77-79. ISBN 978-80-7435-086-3.

MPSV. 2020. Koncepce managementu rizik. Online PDF. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/documents/20142/372813/Koncepce+managementu+rizik.pdf/c0ffb58c-b541-13b5-b7e3-450de027088b>. [cit. 2024-09-05].

MPSV. 2020. Komunitní plánování - věc veřejná (průvodce). Online. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/komunitni-planovani-vec-verejna-pruvodce->. [cit. 2024-09-18].

MVČR. 2013. Riziko. Obecné pojmy. Online. Dostupné z: <https://www.mvcr.cz/clanek/riziko.aspx>. [cit. 2024-09-02].

MRHÁLEK Tomáš, KAJANOVÁ Alena. Work satisfaction and mental pressure of social workers and workers in social services. *Kontakt*, 2018; 20(2), s. 166–170. ISSN 1212-4117.

PAULÍK, Karel. *Psychologie lidské odolnosti*. Praha: Grada. 2017. ISBN 978-80-247-5646-2.

PAVEZKOVÁ, Hana. *Rozdíly v odměňování sociálních pracovníků v různých resortech*. Online. Sociální práce/sociálna práca. 6/2022. 19. 1. 2023. Dostupné z: <https://socialniprace.cz/fakta-legislativa-dokumenty/rozdily-v-odmenovani-socialnich-pracovniku-v-ruznych-resortech/>. [cit. 2024-09-02].

ŘÍČAN, Pavel. *Psychologie náboženství a spirituality*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-736-7312-3.

SPOLEČNOST SOCIÁLNÍCH PRACOVNÍKŮ ČR. Etický kodex sociálních pracovníků ČR. Online PDF. In socialnipracovnici.cz. 13. 12. 2022. Dostupné z: <https://www.socialnipracovnici.cz/ke-stazeni/bdcc10fa-be7b-4bb3-9aff-81ae9f0d3181>. [cit. 2024-09-09].

ŠEVČÍKOVÁ, Stanislava, NAVRÁTIL, Pavel. Sociální práce jako institucionalizace rizika v pozdně moderní době. *Sociální studia*, 2010, roč. 7, č. 2, s. 115-133. ISSN 1214-813X.

TURLAN, Frédéric. 2019. *The Social Services Workforce in Europe: Current State of Play and Challenges*. Online PDF. In: socialemployers.eu. Dostupné z: <https://www.socialemployers.eu/wp-content/uploads/2023/09/Report-Social-Services-Workforce-in-Europe.pdf>. [cit. 2024-09-05].

VARHOL, Claudia. *Výstupy z dotazníku k výkonu sociální práce nám pomáhají!* Online. In: <https://www.smocr.cz/> 16. 01. 2024. Dostupné z: <https://www.smocr.cz/cs/cinnost/socialne-zdravotni-oblast/a/vystupy-z-dotazniku-k-vykonu-socialni-prace-nam-pomahaji>. [cit. 2024-09-03].

ZÁKON č. 108/2006 Sb. ze dne 31. 3. 2006 o sociálních službách

ZÁKON č. 309/2006 Sb. ze dne 22.06.2006, kterým se upravují další požadavky bezpečnosti a ochrany zdraví při práci v pracovněprávních vztazích a o zajištění bezpečnosti a ochrany zdraví při činnosti nebo poskytování služeb mimo pracovněprávní vztahy (zákon o zajištění dalších podmínek bezpečnosti a ochrany zdraví při práci)

ZÁKON č. 262/2006 Sb. ze dne 7. 6. 2006, zákoník práce

ZNALOSTNÍ SYSTÉM PREVENCE RIZIK V BOZP. *Prevence rizik v zákoníku práce*. Online. In: Zsbozp.vubp.cz. Dostupné z: <https://zsbozp.vubp.cz/prevence-rizika-v-zakoniku-prace>. [cit. 2024-09-02].

Strategie restorativní justice

Strategy of restorative justice

Miroslav Mitlöhner⁴

Abstrakt

Restorativní justice nabízí doplňující nebo alternativní cestu k dosažení spravedlnosti. Obětem trestných činů, zranitelným a diskriminovaným lidem může zlepšit přístup ke spravedlnosti a má veliký potenciál přispívat k zajištění přístupu ke spravedlnosti. Výrazně se zvýšil význam sociálního pracovníka jako vhodného iniciátora metod restorativní justice, respektive některého z jejích přístupů či programů. Přestože se v doktríně trestního právu přiznává funkce výchovná a preventivní, zůstávala do nedávna jeho hlavní funkcí represe.

Funkce restorativní preferuje snahu o odškodnění oběti a obnovu narušených hodnot a společenských vztahů. Nejrozšířenějším postupem v rámci restorativní justice je zprostředkování mediace, tedy dosažení kontaktu pachatele a oběti s cílem nalézt co nejlepší způsoby řešení situace, která nastala v souvislosti se spáchaným trestným činem.

Restorativní justici nelze chápat jako šablonu a striktní návod k použití nýbrž jako přístup, který je citlivě aplikován na každý jednotlivý případ.

Klíčová slova: Mediace. Oběť. Pachatel. Restorativní justice. Sociální pracovník.

Abstract

Restorative justice offers a complementary or alternative way of achieving justice. It can improve access to justice for victims of crime, vulnerable and discriminated people and carries a great potential to contribute to ensuring access to justice. The importance of the social worker as a suitable initiator of restorative justice methods or one of its approaches or programmes has increased significantly. Although doctrine attributes an educational and preventive function to criminal law, until recently its main function remained repression.

The restorative function prioritises efforts to compensate the victim and restore broken values and social relations. The most widespread practice in restorative justice is mediation, i.e. bringing the offender and the victim into contact in order to find the best possible ways of resolving the situation that has arisen in relation to the crime committed.

Restorative justice should not be understood as a template and a strict guide, but rather as a principle sensitively applied to each individual case.

Keywords: Mediation. Victim. Perpetrator. Restorative justice. Social worker.

1. Úvod

Uplatnění trestního práva může přicházet ve třech odlišných rovinách či rolích a sice represe, retribuce a restorace, přičemž každá z nich má odlišný obsah, metody uplatnění a zamýšlené role či cíle. Represivní justice je nejstarší a nejpoužívanější formou nalézání a uplatňování spravedlnosti.

2. Restorativní justice

Retributivní justice vychází z předchozího a je tradičním konceptem trestního soudnictví, který se zaměřuje spíše na potrestání (retribuci) pachatele než na obnovení předchozích poměrů.

⁴ Ústav sociální práce FF UHK; Miroslav.Mitlohner@seznam.cz

Důležitý je trest, zejména trest odnětí svobody (v některých zemích i trest smrti), nikoli tresty alternativní nebo např. mediace, facilitace či probace. V tomto konceptu je vlastně primární obětí stát, skutečná oběť, poškozený, je do jisté míry přehlížena.

Účel trestu byl naposledy vymezený v § 23 tr. zák. 140/1961 Sb. jako struktura dílčích cílů a konečného cíle vytvářejících jeden celek. Tímto konečným cílem je ochrana společnosti před pachateli trestných činů, aby nebyly páčány trestné činy vůbec nebo byly páčány jen v co nejmenší míře. Jednotlivé dílčí cíle uvedené v § 23 vyjadřovaly prostředky k dosažení základního cíle a obsah trestu, kterým bylo zabránit odsouzenému v dalším páčání trestné činnosti, vychovat jej k tomu, aby vedl řádný život a tím působit výchovně i na ostatní členy společnosti. Přestože se tedy v doktríně všeobecně trestnímu právu přiznává rovněž funkce výchovná a preventivní, zůstávala až do nedávna jeho hlavní funkcí funkce represivní.

Předlistopadové pojetí účelu trestu výstižně definuje Novotný (Novotný, 1969: 7) tak, „že mezi socialistickými kriminalisty není téměř sporu o tom, že trest má sledovat nějaký účel a přinášet nějaký užitek a že účelem trestu je přispět k boji se zločinností, chránit společnost před trestnými činy, odvracet trestné činy směřující proti právům a svobodám občanů, zabraňovat pachatelům v další trestné činnosti, vychovat je v řádné pracující občany, napravit je, působit výchovně na ostatní členy společnosti apod. Při této rozmanitosti cílů trestání musí však vždy trest zůstat prostředkem, kterým se společnost brání proti páčání trestných činů. Jeho konečným cílem, jeho hlavním úkolem je chránit společnost před trestnými činy“.

Určité prvky restorativní justice je možné vysledovat i v nyní již zrušeném ustanovení § 4 tr.ř. o převzetí záruky za nápravu obviněného, které v odst. 2) stanovilo, že zájmové sdružení, které převzalo záruku (za nápravu obviněného) pečuje o převýchovu a nápravu obviněného a dbá, aby nahradil škodu, kterou způsobil trestným činem.

Jednou ze současných klíčových otázek kriminologie a trestní justice je účinná reakce na rostoucí kriminalitu včetně zacházení s pachateli. Protože dosavadní formy ochrany společnosti před kriminalitou selhávají, justice řeší problém přeplněných věznic, neúčinnost trestů nevedoucích k nápravě pachatelů, a nedostatečnou nápravou (náhradou) škody způsobené obětím.

Volá se po rozšíření možností soudů při trestání pachatelů a poukazuje se na skutečnost, že zavedený výkon trestu odnětí svobody je v krizi a to navzdory tomu, že ho veřejnost stále považuje za nejvhodnější reakci společnosti na spáchaný trestný čin. Jejich názory podporují i mnohé kriminologické a penologické výzkumy z posledních desetiletí a odborné studie.

Přibližně od 70. let minulého století se stále více uplatňují názory na rozšíření spektra trestů, které budou alternativou k odnětí svobody a nebudou spojeny s odnětím svobody. Zároveň postupně pronikají do realizační praxe principy restorativní justice, jejíž základní koncept tvoří změnu kurzu spočívající především v zavržení myšlenky, že jedinou správnou reakcí společnosti, resp. státu na spáchaní trestného činu je přísné potrestání a následná (v praxi mnohokrát neefektivní) snaha napravit pachatele.

Restorativní justice znamená především spíš snahu odškodnit oběť a obnovit narušené hodnoty a společenské vztahy.

Karabec (Karabec, 2003) se vymezuje principy restorativní justice následovně:

1. Zločin nemá být považován za porušení společenského pořádku ani za překročení abstraktních právních a morálních pravidel, ale má být chápán především jako újma (škoda), která byla způsobena oběti a jako hrozba pro bezpečnost společnosti.

2. Škodu způsobenou oběti je třeba chápat široce, jde o újmu materiální, fyzickou, psychickou, ztrátu společenského postavení, narušení sociálních vazeb, osobního a rodinného života.

3. Reakce na zločin má přispět ke snížení (odstranění) této škody a hrozby.

4. Hlavním účelem společenské reakce na spáchaný čin nemá být potrestání pachatele, ani jeho převýchova nebo odstrašení, ale vytvoření takových podmínek, aby mohly být odstraněny následky trestné činnosti.

5. Tendence ke zpřísnování trestní represe (ukládání přísnějších trestů) je kontraproduktivní, zejména u mladistvých pachatelů.

6. Pachatel se má aktivně podílet na náhradě způsobené škody (na odstranění škodlivých následků trestného činu) a mají mu přitom být zachována všechna práva jako ostatním občanům.

7. Jestliže pachatel nehodlá participovat na tomto odstranění následků (na náhradě škody), je k tomu donucen soudem.

8. Státní orgány (orgány činné v trestním řízení) se mají v systému restorativní justice angažovat pouze tehdy, jestliže čistě vyjednávací postup mezi pachatelem a obětí nevede k cíli nebo jestliže spáchaný trestný čin je takového druhu (závažnosti), že je klasický trestní proces nezbytný.

9. Oběť trestného činu nemůže být nucena k vyjednávání s pachatelem o způsobu a rozsahu kompenzace za způsobenou škodu.

Zajímavý názor prezentuje Štefaník (Štefaník, 2009: 36) a sice, že „zahlazení odsouzení (a to jak zahlazení běžné, tak zejména zahlazení předčasné) je institutem se silnými restorativními aspekty, byť tuto skutečnosti teorie trestního práva často opomíjí“.

Nejrozšířenějším postupem v rámci uplatnění principů restorativní justice je tedy zprostředkování a následná realizace kontaktu pachatele a oběti s cílem se pokusit a pokud možno nalézt nejlepší způsoby řešení situace, která nastala v souvislosti se spáchaným trestným činem, tedy mediace.

Její definici přináší zákon č. 257/2000 Sb., o Probační a mediální službě. Jde o mimosoudní zprostředkování s cílem vyřešit spor mezi obviněným a poškozeným urovnáním konfliktu v souvislosti s trestním řízením, tedy mimosoudní cestou ve snaze dojít k alternativnímu řešení trestné věci. Je založená na dobrovolnosti obou zúčastněných stran a na koordinačním procesu třetí stranou, tedy nezaujatou osobou mediátora. Jde o nalezení řešení, které budou akceptovat obě strany a které by mělo být i v souladu s veřejným zájmem společnosti. Díky mediaci obě strany dochází k řešení situace, ke kterému by soudní cestou dojít nemohly. V trestním řízení je mediace postup velmi specifický, protože v sobě spojuje nejen trestněprávní přístup, ale i veřejnoprávní přístup a zahrnuje v sobě mnoho psychologických aspektů. Je zde kladen důraz na kontakt a vzájemnou podporu se snahou vyvolávat citové reakce a tím prožívání emocionálních problémů, není zde však cílem zabývat se do hloubky psychologickými problémy.

Mezi vhodné případy pro mediaci patří situace, kdy se pachatel doznal a je ochoten napravit důsledky svých činů, či situace, kdy se oběť i pachatel osobně znali již dříve a řešená událost je vyústěním nějakého dlouhodobějšího konfliktu. Dále jsou vhodnějšími případy pro řešení

mediací ty, ve kterých figurují prvopachatelé, osoby, které spáchaly první trestný čin, nebo pachatelé mladšího věku, u nichž může mít mediace významný výchovný dopad.

Pro úspěšnost mediace je velice důležitá osoba mediátora, bez něhož by tento způsob řešení konfliktů nemohl existovat. Mediátor je:

- a) především nestranná vůdčí osobnost, která vede celý proces, tak aby nebyla ani jedna strana nijak zvýhodněná,
- b) musí umět zvládat komunikaci s lidmi a vyjednávání,
- c) musí být právně vzdělaný.

Protože je mediace založená na dobrovolnosti, musí si získat důvěru obou stran a stavět jak na dobrovolnosti, tak lehce využívat skutečnosti, že nedohodnou-li se strany, bude případ projednávat soud, který nerozhodne s výsledkem, který by si obě strany přály.

Cílem celé mediace je dohoda. Shrnutí dohodnutých řešení, ke kterým obě strany dospěly a sepsání písemné dohody upravující závazky pachatele k oběti. Mediátor nakonec smlouvu shrne a ujistí se, že jí obě strany rozumí. Povinnosti pachatele musí být reálné a splnitelné. V nejlepším případě by měly být sepsány co nejkonkrétněji, aby vylučovaly dvojí výklad. Může se stát, že mediace k dohodě nedospěje a je ukončena tzv. nedohodou. V takovém případě pracovník může nabídnout spolupráci v rámci jiných činností směřujících k urovnání konfliktního stavu.

Pracovník zpracovává pro účely státního zástupce nebo soudu závěrečnou zprávu o průběhu mediace. V ní je uvedeno shrnutí závěrů společného setkání stran a jednotlivých kroků pracovníka. V závěru pracovník doporučí státnímu zástupci další postup ve věci. Zpráva je stručná a obsahuje pouze závěr vyplývající ze setkání, všechny ostatní detaily setkání jsou důvěrné. Zpráva slouží jako podklad pro další rozhodnutí státního zástupce či soudce o celé věci. Ke zprávě přikládá pracovník jako přílohu dohodu stran o závazcích pachatele při nápravě škody oběti. Může to být například peněžitá náhrada nebo uvedení věci do původního stavu. Pro vlastní průběh mediace již existuje dostatečné množství podrobných metodických doporučení a vzorových postupů, rad a návodů. V této souvislosti lze upozornit kupříkladu na Manuál pro restorativní setkání v případech závažné trestné činnosti, vydaný Institutem pro restorativní justici v roce 2023.

Z toho, co až dosud bylo vyloženo plyne, že restorativní justice (také obnovující justice nebo obnovující spravedlnost) je koncept trestního soudnictví, který se zaměřuje spíše na obnovení (anglicky restoration) poměrů než na represii. V tomto konceptu ustupuje zájem na potrestání pachatele do pozadí, a naopak je upřednostňováno aktivní zapojení obětí trestných činů do řízení. Je na ně brán větší ohled, jsou zdůrazňována jejich práva a zároveň je zde přítomna snaha o kompenzaci jim způsobené újmy. Pachatelům se usnadňuje rozhodnutí převzít odpovědnost za své činy, napravit škody a obětem dát satisfakci za způsobenou újmu. Základem pro uplatnění restorativních principů a zásad v praxi jsou společné hodnoty a principy, které staví na toleranci, inkluzi, nenásilné komunikaci, budování patřičného respektu a odpovědnosti.

Zvlášť významným je princip participace, který spočívá v umožnění všem stranám, dotčeným trestnou činností, se aktivně podílet na řešení jejich následků, kdy by měla být primární orientace v tomto problému na řešení a nápravu újmy způsobené jednotlivcům, vztahům a širším komunitám.

Podle Šámala (Šámal, 2009) je jedním z cílů restorativní justice změna klasického pohledu společnosti na řešení následků trestné činnosti. Jde o odchylný koncept od klasického konceptu trestající (retributivní) justice, naopak jde o koncept, hnutí a moderní vizi trestněprávní politiky, která říká, že trestný čin primárně nenarušuje jen právní normy, ale též způsobuje újmu a narušuje mezilidské vztahy.

Masopust Šachová (Masopust Šachová, 2019: 13) uvádí, že „je restorativní justice takový způsob řešení následků trestné činnosti, který se primárně orientuje na náhradu způsobené újmy, obnovu narušených vztahů, oslovení příčin trestné činnosti a na integraci oběti a pachatele zpět do společnosti. Řešení dané věci se nejlépe dosahuje společně za pomoci vzájemného dialogu a aktivní účasti přímých účastníků, osob na jejich podporu a dotčených komunit, případně osob dalších.“

Z toho tedy plyne, že restorativní justici nelze chápat jako striktní návod k použití, ale měli bychom ji vnímat spíše jako princip, který je citlivě aplikován na každý jednotlivý případ. V podstatě se jedná o situaci, ve které se v rámci trestního řízení prolínají prvky vyslyšení a adekvátní reakce na potřeby oběti spolu s vedením pachatele k přijetí odpovědnosti a nápravě způsobené újmy a zdůraznění významu, role a dostupnosti restorativních programů.

Podle Masopust Šachová (Masopust Šachová, 2024 STRANA) je jedním z klíčových atributů restorativní justice snaha o nápravu újmy způsobené trestnou činností. Zároveň je zřejmé, že v podstatě není možné se navrátit do bodu před trestným činem. Sledujeme taková východiska, která podpoří oběti s vyrovnáním se s následky trestné činnosti a pachatele postaví do aktivní role v tomto procesu. Pokud oběti a pachatelé mají vůli hledat společně řešení, pak bude konkrétní výsledek velmi individuální a bude záležet čistě na potřebách a možnostech zúčastněných stran.

Korandová (Korandová, 1923:11) poukazuje na skutečnost, že se „definice restorativní justice či restorativní spravedlnosti přirozeně vyvíjí v čase spolu s rozvojem restorativních přístupů po celém světě. Obecně lze chápat pojem „restorativní“ jako „napravující“ či „obnovující“ a jeho zasazení je možné do jakéhokoli prostředí, kde dojde ke konfliktu. V kontextu trestní justice vnímáme restorativní aspekt jako její další a důležitou součást, kdy se obracíme směrem k lidem, kteří ve v různých rolích stali součástí události - trestné činnosti - a nabízíme jim příležitost aktivně dopady trestného činu řešit. Pokud hledáme společné znaky restorativní justice a jejich nástrojů tak, jak jsou aplikovány v různých zemích světa, musíme zmínit především následující:

- a) „Zaměření pozornosti na způsobenou újmu.
- b) Dobrovolná účast osob, které byly nejvíce ovlivněny způsobenou újmou - tedy oběť, pachatel a v některých programech restorativní justice také jejich rodiny, členové komunity či příslušní odborníci.
- c) Příprava stran a facilitace programu odborníky školenými v restorativní praxi.
- d) Dialog mezi stranami, který má za cíl dospět k vzájemnému porozumění toho, co se stalo a k důsledkům z toho plynoucím a k dohodě o tom, co je třeba udělat.
- e) Nabídka podpory oběti v procesu uzdravování a pachateli při jeho integraci do společnosti a upuštění od dalšího kriminálního chování.
- f) Výsledky restorativních programů, jež mají různé podoby, mohou zahrnovat vyjádření lítosti a uznání odpovědnosti ze strany pachatele a závazek učinit nápravné opatření ve prospěch oběti a/nebo komunity.“

3. Závěr

Nová realita života současné doby staví do jiného světla i některé tradiční principy trestní justice. Asi je třeba připustit, že moderní filozofické, sociologické, politologické a další zteče a způsoby nezájmu světa budou ovlivňovat naše představy o právu a spravedlnosti, které až dosud vycházely z myšlenkových kořenů 18 a 19 století.

Spravedlnost bude možná třeba nazírat nikoliv jako ideu, jako morální a filozofických postulát, ale jako osobní pocit, což by mohlo přinášet kupříkladu nové chápání klasického principu přiměřenosti trestu. Protože újma způsobená trestem a jeho výkonem je vnímána individuálně, ukládaný trest by měl být přiměřený morálním hodnotám pachatele. Na druhé straně ovšem souhrn vnímání spravedlnosti jednotlivými subjekty odráží hodnotový systém dané komunity. Z tohoto pohledu je závažnost či škodlivost spáchaného činu samozřejmě dalším relevantním kritériem přiměřenosti trestu. Trest by tedy měl být chápán především jako prostředek k tomu, aby si pachatel uvědomil škodlivost svého jednání a byl tím motivován k odstranění nebo zmírnění následků spáchaného činu.

Kriminologie, která i přes veškerou důvodnou skepsi neopouští ideu resocializace pachatelů, se bude muset zřejmě hlouběji zajímat o reálné možnosti sankční politiky, a to i z hlediska zmíněné problematiky chápání spravedlnosti a percepce trestů.

Trestní justice by se měla výrazněji orientovat tak, aby kompenzace způsobené škody a satisfakce obětem trestného činu měla stejnou váhu jako ochrana společnosti. V systému našeho kontinentálního práva by bylo rovněž vhodné usilovat o rozšiřování prostoru pro uplatňování principu oportunitu a prostoru pro diskreční pravomoci všech orgánů činných v trestním řízení. Možná se pak dospěje i k opravdové diferenciaci a individualizaci trestání, zacházení s pachateli a zvýšenému podílu účasti resorativních prvků a přístupů v aktuálním trestním řízení.

Charakteristické pro koncept restorativní justice je snaha o změnu úhlu pohledu, kterým na hledání spravedlnosti a řešení následků trestných činů pohlížíme. Restorativní justice si tedy na nejobecnější rovině klade za cíl tzv. dát věci do pořádku, tj. napravit negativní následky, které trestný čin způsobil, přičemž u takto vytyčeného úkolu stojí restorativní justice na jednoznačně stanovených principech.

Reference / Seznam citované literatury

KARABEC, Zdeněk. Jaká je budoucnost trestní justice?, *Trestní právo*, 2003, roč. 8, č. 4, s. 9-16, ISSN 1211-2860.

KORANDOVÁ, Anna. ŘEHÁKOVÁ, Tereza. VAŇKÁTOVÁ, Lea. *Manuál pro restorativní setkání v případech závažné trestné činnosti*. Praha: IRJ, 2023.
https://www.justice.gov.sk/dokumenty/2024/01/IRJ_JUSTIN_MetodikaCZ.pdf

MASOPUST ŠACHOVÁ, Petra. *Restorativní přístupy při řešení trestné činnosti*. Praha: C. H. Beck, 2009, ISBN: 978-80-7400-756-9.

MASOPUST ŠACHOVÁ, Petra. ŘEHÁKOVÁ, Tereza. VAŇKÁTOVÁ, Lea. *Průručka pro českou restorativní praxi*. Praha: IRJ, 2024.
<https://restorativni-justice.cz/wp-content/uploads/2024/03/Prirucka-pro-ceskou-restorativni-praxi.pdf>

NOVOTNÝ, Oto. *O trestu a vězeňství: studie o funkcích trestu v soudobé naší společnosti*. Praha: ACADEMIA, 1969.

ŠÁMAL, Pavel. Trestní zákoník a naplňování funkce a základních zásad trestního práva hmotného, *Bulletin advokacie*, 2009, roč. 2009, č. 10, s. 22-36. ISSN: 1210-6348.

ŠTEFÁNIK, Ondřej. Zahlazení odsouzení jako restorativní institut, *Státní zastupitelství*, 2009, roč. 7, č. 1, s. 32-39. ISSN: 1214-3758.

Motivace osob vykonávajících pěstounskou péči v České republice

The motivation of persons providing foster care in the Czech Republic

Roman Pospíšil⁵, Adéla Klementová⁶

Abstrakt

Do konce roku 2024 má být ukončena činnost dětských domovů (tzv. kojeneckých ústavů) pro děti do 3 let věku a nahrazena by měla být péčí v rodinách (Zákon č. 363/2021/Sb.). Z toho důvodu bude nutností do této doby najít dostatek pěstounů, aby děti mohly vyrůstat v rodinném prostředí. Smyslem probíhajícího výzkumu v rámci SGS projektu Fakulty sociálních studií Ostravské univerzity je porozumět jedinečné nezkrácené vnitřní zkušenosti osob s vykonáváním pěstounské péče v kontextu jejich motivace. Hlavním výzkumným cílem je zjistit, popsat a analyzovat motivaci, očekávání a naplňování potřeb osob vykonávajících pěstounskou péči. Zkoumání motivů, které vedou lidi k tomu, aby se stali pěstouny, nám může napomoci, jakým způsobem zaměřit propagaci k pěstounství.

Klíčová slova: Pěstounská péče. Náhradní péče. Ústavní výchova. Motivace pěstounů. Potřeby pěstounů. Očekávání pěstounů. Teorie motivace.

Abstract

By the end of the year In 2024, the operation of children's homes (so-called infant institutions) for children under 3 years of age is to be terminated and replaced by should be care in families (Act No. 363/2021/Coll.). For that reason, it will be necessary to find enough by this time foster parents so that children can grow up in a family environment. The purpose of ongoing research within the SGS project The Faculty of Social Studies of the University of Ostrava is to understand the unique undistorted inner experience of people with performing foster care in the context of their motivation. The main research objective is to find out, describe and to analyze the motivation, expectations and fulfillment of the needs of persons performing foster care. Researching motivations that lead people to become foster parents can help us how to target promotion to foster care.

Keywords: Foster Care. Substitute Care. Institutional Education. Motivation of Foster Parents. Needs of Foster Parents. Expectations of Foster Parents. Theory of Motivation.

1. Úvod

Pěstounská péče je klíčovým prvkem systému ochrany dětí v České republice, který poskytuje dětem, jež nemohou být vychovávány ve svých biologických rodinách, stabilní a pečující prostředí. Motivace a potřeby osob, které se rozhodnou pro tuto náročnou a odpovědnou roli, jsou rozmanité a často hluboce osobní. Tento příspěvek se zaměřuje na zkoumání těchto motivů, s cílem poskytnout lepší pochopení a podporu pro pěstouny v České republice. Aktuálnost tématu podtrhuje skutečnost, že do konce roku 2024 má být ukončena činnost dětských domovů pro děti do 3 let věku (Zákon č. 363/2021/Sb.). Očekávat můžeme zejména nutnost zvýšit počet pěstounů a pěstounských rodin. Budou hledány nejrůznější cesty, jak zvýšit zájem o pěstounskou a náhradní rodinnou péči (NRP), aby bylo dostatek pěstounů po přijetí

⁵ Fakulta sociálních studií, Ostravská univerzita; e-mailová adresa: roman.pospisil@osu.cz; Tel.: +420-776-394-642

⁶ Fakulta sociálních studií, Ostravská univerzita; e-mailová adresa: adela.klementova.s01@osu.cz; Tel.: +420-605-213-489

nového zákona. Pro nejmladší děti do 3 let to znamená, že budou potřebovat nové domovy, které jim budou schopny poskytnout individuální péči a podporu již od raného věku. Motivace k pěstounství v tom bude hrát jednu ze zásadních rolí, zda se tento náročný úkol podaří naplnit. Hlavním důvodem, proč dochází k této změně, je to, že děti mají v rodině lepší možnosti vytvářet pevné vazby, což pozitivně přispívá k jejich emocionálnímu a sociálnímu rozvoji. Umisťování dětí do rodinného prostředí podporuje právo dětí na rodinný život, což je zakotveno v mezinárodních normách a smlouvách, jako je Úmluva o právech dítěte (MPSV ČR, 2016).

Pěstounská péče je složitý fenomén, který zahrnuje různorodé motivy jednotlivců, kteří se rozhodnou poskytovat dočasnou nebo trvalou rodinnou péči dětem v nouzi. Na motivaci u pěstounů a pěstounských rodin, která významně přispívá k úspěšnému rodičovství a ovlivňuje kvalitu pěstounské péče, poukazuje řada mezinárodních výzkumů (Canali, Maurizio, Vecchiato, 2017; Caron et al, 2022; Diogo, Branco, 2019; Miko, Berger, Krishnamoorthy, 2023; Neagoe, Neag, Luches, 2019; Yaroshenko, 2020; Davi, Jones, Gillen, 2021). Většina těchto studií se shoduje v tom, že motivace pěstounů je složitým a osobním rozhodnutím, které je ovlivněno jejich životními zkušenostmi, hodnotami a přesvědčeními.

V České republice výzkumy zaměřené na motivaci a očekávání k výkonu pěstounské péče, jež by zároveň reflektovaly naplňování potřeb pěstounů, absentují. Tuto mezeru by měl vyplnit projekt SGS Fakulty sociálních studií Ostravské univerzity. V současném sociálně-vědním poznání, v oblasti náhradní rodinné péče, chybí dostatek kvalitativních dat, která by nabídla hlubší porozumění motivačním aspektům, které většinou zůstávají na úrovni popisu. Tato data by měla být průběžně mapována, analyzována a interpretována tak, aby mohla nabídnout kompetentním orgánům jejich vlastní perspektivy.

V průběhu pěstounské péče, zejména pokud je dlouhodobá, se může preference potřeb v průběhu života měnit. V analýze a následné interpretaci výzkumných zjištění, je proto nutné na to klást patřičný důraz, především pak v těch případech, kdy je NRP praktikovaná pěstouny v příbuzenské péči (Lyubomirsky & Boehm, 2010; Pípalová, 2018; Kušnířová, Moldrzyk & Škoda, 2021; Pidimová, 2022). Odborníci na NRP zdůrazňují rovněž význam rozvojových a vzdělávacích potřeb pěstounů (Akin et al., 2017; Randle, Miller, & Dolnicar, 2017; Herbert & Kulkin, 2018), na které bude v našem výzkumu brán rovněž zřetel.

2. Pěstounská péče v České republice

Historický vývoj péče o děti v České republice v kontextu pěstounství a NRP, reflektuje významné změny v přístupu k dětem bez rodičovské péče a jejich integraci do rodinného prostředí. Tento vývoj odráží jak sociokulturní změny v české společnosti, tak i legislativní a institucionální inovace v oblasti sociální péče.

2.1. Po roce 1989

S pádem komunistického režimu v roce 1989 došlo v České republice k výrazným změnám v péči o děti. Reformy v oblasti sociálních služeb přinesly posílení podpory rodinné péče, včetně pěstounství a NRP, jako preferovaných forem péče o děti. Byly zavedeny nové právní předpisy a standardy, které se zaměřily na zlepšení kvality péče a na posílení práv dětí. I přes tyto pozitiva, např. Pazlarová (2016) uvádí, že kontakt s původní rodinou dítěte byl spíše výjimečný a větší vzdálenost od původního bydliště byla vnímána spíše jako výhoda. Podpora

pěstounů od státu byla jen minimální, a to ve formě dávek pěstounské péče. To znevýhodňovalo především ženy u dlouhodobé pěstounské péče v pozdějším věku v rámci důchodového zabezpečení. Tyto ženy na tom byly podobně jako ženy v domácnosti.

Patrný pro roce 1989 byl i trend nejrozličnějších zahraničních vlivů. Náš systém pěstounské péče má nejbližší k Velké Británii (Macela, 2019; Sobotková a Očenášková, 2013), např. inspirací pro přechodnou pěstounskou péči či odlehčovací, a také je tu jako u nás aplikována péče dlouhodobá a příbuzenská.

2.2. *Současné trendy v pěstounské péči*

V současné době je viditelný trend k dalšímu posilování rodinné péče o děti v tom směru, že se Česká republika snaží omezit používání ústavní péče a podporovat umisťování dětí do rodinných prostředí, kde mohou růst v bezpečí a lásce. Významná proto bude role legislativních a politických rozhodnutí, která by měla směřovat k vytváření příznivého prostředí pro rozvoj pěstounských rodin.

Pěstounské rodiny jsou podporovány různými formami školení, poradenství a finanční podpory, aby mohly plnit svou roli co nejlépe. Významně k tomu přispěla novela zákona o rodině (zák. č. 91/1998 Sb.), která přijala řadu zásad jako např., že soud musí dát přednost příbuznému dítěti anebo v něm bylo zakotveno právo dítěte vyjadřovat se ke všem záležitostem, týkajícím se jeho osoby včetně rozhodování soudu. Další právní posílení v této oblasti pak přinesl samostatný zákon o sociálně právní ochraně dětí č. 359/1999 Sb. V roce 2013 vstoupila v platnost novela zákona o sociálně-právní ochraně dětí (zák. č. 401/2012 Sb.) a v roce 2014 vstoupil v platnost nový občanský zákoník (zák. č. 89/2012), který upravil mimo jiné i oblast rodinného práva. V roce 2013 nastal skokový růst počtu dětí v pěstounské péči. Podílel se na tom i nárůst počtu dětí v příbuzenské pěstounské péči, zejména u prarodičů (podle statistik MPSV z roku 2013 o cca 7 %). Pozitivní motivací k pěstounství bylo také zvýšení odměn pro pěstouny (zák. č. 363/2021 Sb.). Jedná se o zákon, kterým se změnil zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, který je platný od 8. 10. 2021 a účinný od 1. 1. 2022.

Rozdíly v motivaci pěstounů se mohou někdy i významně lišit podle toho, o jaký typ pěstounské péče se jedná. Proto je vhodné je více přiblížit. V současné době existuje několik typů pěstounské péče, které můžeme rozdělit podle autorky Novotné takto (In „Pěstounství je profese“ – Právo na dětství, MPSV ČR, 2015):

a) Dle příbuznosti

- **Zprostředkovaná** – poskytovaná v nepříbuzenské rodině svěřeného dítěte (tzv. klasická).

„Zprostředkování pěstounské péče tkví ve vyhledávání dětí, kterým je třeba zajistit péči v náhradním rodinném prostředí formou pěstounské péče a ve vyhledávání fyzických osob vhodných stát se pěstouny.“ (§ 47 zákona č. 363/2021 Sb. o sociálně-právní ochraně dětí, 2021). Jde o situaci, kdy krajský úřad vybere pro konkrétní pěstouny dítě tzv. „na míru“. O toto vybrané dítě pak rodina pečuje. Pěstouni si tedy dítě nevybrali sami, ale bylo jim vybráno úřadem. Dle novely zákona o sociálně-právní ochraně dětí pobírají zprostředkovaní pěstouni od 1.1.2022 vyšší příspěvky než nezprostředkovaní pěstouni (zákon č. 363/2021 Sb. o sociálně-právní ochraně dětí, 2021).

- **Nezprostředkovaná/příbuzenská** – poskytovaná v širší rodině svěřeného dítěte (prarodiče, nebo osoby dítěti blízké).

„Nezprostředkovanou pěstounskou péčí se rozumí pěstounská péče, která není zprostředkovanou pěstounskou péčí.“ (§ 47 zákona č. 363/2021 Sb. o sociálně-právní ochraně dětí, 2021). U této pěstounské péče není vhodné dítě pro konkrétní pěstouny vyhledáváno krajským úřadem. Pěstouni si jej již na základě předchozí známosti vybrali sami. Nezprostředkovaná pěstounská péče je v českém prostředí nejčastěji realizována jako příbuzenská pěstounská péče (viz dále). Povinnost soudu upřednostnit rodinného příslušníka je přímo zakotvena v zákoně. *„Ujme-li se osobní péče o dítě osoba příbuzná nebo dítěti blízká, musí ji dát soud přednost před jinou osobou, jedinou výjimkou je, že by péče osoby blízké nebyla v zájmu dítěte.“ (§ 962 občanského zákoníku, 2012).*

b) Dle počtu dětí

- **Individuální** – jedno až dvě děti v pěstounské péči.
- **Skupinová** – rodině je svěřeno do pěstounské péče více dětí, ale může se jednat o sourozeneckou skupinu (např. velké pěstounské rodiny, kdy jsou pěstouny manželé nebo SOS dětské vesničky).

c) Dle délky pobytu v pěstounské péči

- **Dlouhodobá pěstounská péče** – pro děti, které mohou být v této péči do zletilosti. Předpokládá se, že jejich biologičtí rodiče k nim rodičovskou odpovědnost nemají, nebo ji mají velmi omezenou. Může se jednat i o sourozenecké skupiny. Péče je koncipována jako stabilní a dlouhodobé opatření. Oficiálně končí dosažením zletilosti dítěte, ale ve funkčních pěstounských rodinách mají přijaté děti pozici velmi podobnou vlastním dětem a zůstávají často tak dlouho, dokud nedostudují nebo nezískají práci a neosamostatní se.
- **Krátkodobá pěstounská péče neboli na přechodnou dobu** – poměrně nový institut „pěstounské péče na přechodnou dobu“ bývá někdy označován pojmem „profesionální pěstounská péče“. Oběma pojmy je míněn tentýž model pěstounské péče. Jde o rodinnou individuální formu péče, státem podporovanou, která by měla být nezletilým dětem poskytována po nezbytně nutnou, relativně krátkou dobu v domácnostech pěstounů. Jedná se tedy o dočasnou péči o děti (maximálně 1 rok), u kterých je vysoká pravděpodobnost rychlého trvalého řešení – buď jiné formy NRP, nebo návratu do původní rodiny. Pěstounská rodina je od začátku připravována na brzký odchod dítěte. V přechodné pěstounské péči mohou být umístěny i děti, které náhle nemohou zůstat ve své rodině, ale jejich situace neodpovídá osvojení nebo dlouhodobé pěstounské péči.

2.3. Překážky a výzvy v pěstounské péči

Vedle institucionální péče je náhradní rodinná péče jednou z možností, jak děti, o které rodiče z nějakého důvodu nepečují, zabezpečit. (Fučík, Sidiropulu Janků, 2019). Pěstounská péče, společně s pěstounskou péčí na přechodnou dobu a osvojením, tvoří základ snahy státu a společnosti se o tyto děti postarat. V České republice má systém NRP, zejména příbuzenských pěstounů, významnou základnu a bez péče příbuzných by se tento systém těžko obešel (Kušnírová, Moldrzyk, Škoda, 2021). Podle posledních statistických údajů MPSV ČR z roku 2022 je v České republice 11 807 osob vykonávajících pěstounství, z toho 6268 prarodiče, 2004 jiný příbuzný a 1182 jiné osoby (www.mpsv.cz/statistiky-1).

Moravskoslezský kraj (MSK), v němž bude náš výzkum uskutečněn, je nejúspěšnějším krajem v rozvoji NRP v ČR. Aktuálně v tomto regionu vyrůstá 700 dětí v domovech, i když by mohli žít v náhradních rodinách. O nějakou z forem NRP požádalo v loňském roce 130 žadatelů a do NRP či do osvojení bylo přijato 90 dětí ([www.https://pr.denik.cz/doporucujeme/kraj-podekoval-pestounum-kteri-se-prechodne-staraji-o-opustene-deti-20230911.html](https://pr.denik.cz/doporucujeme/kraj-podekoval-pestounum-kteri-se-prechodne-staraji-o-opustene-deti-20230911.html))

Podle statistických údajů MSK bylo v letech 2004-2022 v tomto kraji přijato celkem 3327 žádostí a umístěno 1987 dětí do NRP ([www.https://msk.cz/assets/temata/socialni/nahradni-rodinna-pece---statistika-zadatele.pdf](https://msk.cz/assets/temata/socialni/nahradni-rodinna-pece---statistika-zadatele.pdf)).

Pěstounská péče v České republice však stále čelí mnoha překážkám, k nimž patří zejména:

a) Nedostatek pěstounů

Stále existuje nedostatek pěstounů, což vede k tomu, že mnoho dětí musí zůstat v ústavní péči. Zvýšení počtu pěstounů vyžaduje nejen finanční pobídky, ale také zvyšování povědomí o pěstounské péči a její důležitosti.

b) Byrokratické překážky

Komplexní a často zdoluhavé byrokratické procesy mohou být odrazující pro potenciální pěstouny. Zjednodušení těchto procesů by mohlo pomoci zvýšit počet zájemců o pěstounství.

c) Psychologické výzvy

Pěstouni často čelí významným psychologickým výzvám, zejména při práci s dětmi, které mají za sebou traumatické zkušenosti. Potřeba specializované psychologické podpory je v této oblasti stále nedostatečně pokryta.

3. Výchova v rodině a ústavní výchova

Ústavní péče se obecně snaží poskytnout dětem bezpečné a stabilní prostředí, pokud není možné zajistit podobné podmínky v jejich původní rodině. Cílem je chránit jejich zájmy a podporovat jejich zdravý rozvoj a dobro. Děti vyrůstají v ústavní péči z různých důvodů, které mohou být spojeny s jejich osobními životními okolnostmi, rodinnými podmínkami nebo sociálními faktory.

Níže uvádíme některé hlavní důvody:

a) Rodinné problémy a neschopnost rodičů pečovat o dítě

Jedním z nejčastějších důvodů je, že rodiče nejsou schopni poskytnout dítěti bezpečné a podporující prostředí. To může být způsobeno různými faktory, jako jsou finanční obtíže, problémy s alkoholem nebo drogami, duševní nemoci nebo násilím v rodině.

b) Zanedbání a zneužívání

Děti mohou být umístěny do ústavní péče kvůli zanedbání nebo fyzickému, emocionálnímu či sexuálnímu zneužívání v rodině.

c) Bezdomovectví nebo nemožnost poskytnout adekvátní životní podmínky.

Rodiče mohou být bez domova nebo nemohou zajistit stabilní bydlení a základní životní podmínky pro dítě.

d) Sociální a ekonomické faktory

V některých případech mohou být děti umístěny do ústavní péče kvůli chudobě, nezaměstnanosti rodičů nebo obecně nízké životní úrovni rodiny.

e) Problémy se vzděláváním a vývojem dítěte

Děti s vývojovými nebo vzdělávacími potřebami, které jejich rodiny nemohou adekvátně řešit, mohou být umístěny do speciálních ústavů nebo škol.

f) Soudní rozhodnutí a ochrana dětí

V některých případech může být rozhodnutí o umístění dítěte do ústavní péče na základě soudního rozhodnutí, pokud je to v zájmu dítěte z hlediska jeho ochrany a dobrovolnosti.

3.1. Rozdíly mezi výchovou v rodině a ústavní výchovou

a) Stabilita a individuální péče

V rodině: Dítě má možnost vyrůstat v stabilním rodinném prostředí, kde může být poskytována individuální péče a pozornost.

V ústavní péči: Ústavní zařízení často nemohou nabídnout stejnou míru stabilizace a individuální péče jako rodinné prostředí. Děti žijí s více vrstevníky a méně stabilními vazbami na dospělé.

b) Kvalita mezilidských vztahů

V rodině: Děti mají možnost rozvíjet zdravé vazby s rodiči a příbuznými, což podporuje emocionální a sociální rozvoj.

V ústavní péči: Vztahy s pečujícím personálem mohou být méně osobní a kontinuální, což může ovlivnit emoční stabilitu dítěte.

c) Edukace a podpora vzdělávání

V rodině: Rodiče mohou aktivně podporovat vzdělávání dítěte a pomáhat mu v osobním a akademickém rozvoji.

V ústavní péči: Někdy může být obtížné poskytnout dětem individuální podporu ve vzdělávání a motivaci k osobnímu růstu.

d) Sociální integrace

V rodině: Děti mají příležitost integrovat se do širšího sociálního prostředí rodiny a komunity.

V ústavní péči: Děti žijící v ústavních zařízeních mohou mít omezené příležitosti k normální sociální interakci mimo zařízení.

4. Potřeby a motivace pěstounů

Podle Zezulové (2012) by u žadatelů o pěstounskou péči, měla být touha mít dítě rozhodujícím motivem. V praxi se však setkáváme s nejrůznějšími motivy, které se mohou částečně kryt s motivy k adopci, přáním mít sourozence pro vlastní dítě nebo vyplynou v důsledku úmrtí dítěte v rodině. S rozhodnutím k pěstounské péči souvisí možnost přecenění vlastních sil, snaha zachránit co nejvíce dětí bez ohledu na vlastní rodinu, možnosti pěstounů, zdroje energie i riziko vyčerpání organismu nebo očekávání vděčnosti. U pěstounské péče bývá silným motivem pomoc opuštěným dětem.

4.1. Motivace pěstounů

Podle Nakonečného (2014, s. 15): „*lidské jednání iniciuje nějaká vnitřní pohnutka, resp. nějaká vnější pobídka, která může být motivující, jen když aktivuje nějakou vnitřní pohnutku (pobídkou mohou být např. peníze za práci navíc, pokud má jedinec důvod si je vydělat). Tento vnitřní psychický důvod či tuto vnitřní příčinu jednání tvoří motiv, tj. zážitek nebo způsob jednání, přinášející nějaké uspokojení...*“. Motivace k pěstounské péči tedy může primárně vyplývat z vnitřních motivů jako je např. altruismus (Costa, Tasker, 2018), nebo sekundárně může být

aktivována a udržována některými vnějšími podněty jako např. ekonomická pobídka (Nakonečný, 2017).

4.2.1. Vnitřní motivy

a) Altruismus a smysl pro pomoc

Mnoho pěstounů je motivováno silným pocitem altruismu a touhou pomoci dětem v nouzi. Tito lidé často vnímají pěstounství jako způsob, jak pozitivně ovlivnit životy zranitelných dětí a poskytnout jim lepší budoucnost.

b) Rodinné zázemí a osobní zkušenosti

Osoby s pozitivními zkušenostmi s vlastní rodinou, včetně případů, kdy samy vyrůstaly v pěstounských rodinách, mohou být motivovány k tomu, aby nabídly podobnou lásku a péči dalším dětem.

c) Osobní rozvoj a naplnění

Pro některé lidi představuje pěstounství možnost osobního růstu a naplnění. Tito jedinci mohou nalézt smysl a radost v poskytování bezpečného a podpůrného prostředí pro děti. Někteří lidé vyrostli v pěstounských rodinách nebo mají v rodině či mezi přáteli pěstouny, což je motivuje k tomu, aby sami nabídli svůj domov dětem v nouzi.

d) Nemožnost mít vlastní děti

Někteří lidé, kteří nemohou mít biologické děti, se rozhodnou pro pěstounství jako alternativu k vytvoření rodiny. Tímto způsobem mohou zažít radost z výchovy dětí a poskytnout jim lásku a péči.

4.2.2. Vnější motivy

a) Právní a institucionální tlaky

Existence právních a institucionálních rámců může motivovat lidi k přijetí role pěstouna. Například zákonodárství, které podporuje pěstounskou péči a poskytuje určité výhody, může hrát roli při rozhodování o zapojení se do tohoto systému.

b) Ekonomické a finanční pobídky

Finanční podpora ze strany státu, včetně příspěvků na péči o dítě, může být důležitým faktorem při rozhodování stát se pěstounem. Tato podpora může pomoci pokrýt náklady spojené s péčí o děti.

c) Sociální uznání a respekt

Někteří jedinci mohou být motivováni touhou po sociálním uznání a respektu ve své komunitě za své úsilí a obětavost při poskytování pěstounské péče.

d) Náboženské a etické přesvědčení

Některé osoby jsou motivovány svými náboženskými nebo etickými přesvědčeními, která je vedou k tomu, aby pomáhali druhým. Pěstounství může být vnímáno jako forma služby a naplnění morálních závazků vůči společnosti a dětem.

e) Smysl pro komunitu

Silný pocit příslušnosti ke komunitě může také motivovat lidi k tomu, aby se stali pěstouny. Tito lidé chtějí přispět k blahu své komunity tím, že se starají o její nejzranitelnější členy.

4.3. Vybrané motivační teorie v kontextu pěstounské péče

Teorii motivace je velké množství, proto se zaměříme jen ty, které jsou často citované a úspěšně se uplatnily v různých oborech každodenní praxe.

a) Maslowova hierarchie potřeb

Většina autorů se inspiroje široce používanou hierarchií potřeb A. Maslowa (1943), Maslowova hierarchie potřeb je psychologický koncept, který popisuje hierarchické uspořádání lidských potřeb od základních fyzických potřeb až po vyšší potřeby sebeaktualizace. Abraham Herbert Maslow byl představitelem tzv. humanistické psychologie, v jejímž rámci se za základní psychologickou tendenci člověka pokládá růst osobnosti (Nakonečný, 1992). Tento fakt Maslow uplatnil i své teorii potřeb, která se nejčastěji zobrazuje ve formě pyramidy. Její podstatou je vymezení kategorií základních lidských potřeb, které jsou uspořádány do pěti stupňů od nejnižších po nejvyšší. V tomto hierarchickém systému platí, že potřeby vyššího stupně jsou účinné, pokud jsou již uspokojeny potřeby stupně nižšího. S uspokojením určité úrovně potřeb tedy její význam klesá a nastupuje další, vyšší úroveň (Bělohlávek, 1996). Podobně charakterizuje tuto teorii např. i Štikar et al. (2003) či Urban (2017). Jinými slovy, je to uspořádaný systém s určitým právem přednosti, který spočívá v tom, že výše postavené potřeby se projeví až tehdy, byly již níže postavené potřeby uspokojeny. V konfliktních situacích se přednost projeví tak, že nižší potřeba převládne nad výše postavenou.

Jak můžeme aplikovat Maslowovu pyramidu potřeb na potřeby a motivy osob vykonávajících pěstounskou péči?

1. Fyziologické potřeby:

- Příklad v pěstounské péči: Pěstouni musí být schopni poskytovat základní fyzické potřeby dítěti, jako je strava, oděv a bydlení. To zahrnuje zajištění zdravého a bezpečného prostředí pro dítě.

2. Potřeby bezpečí:

- Příklad v pěstounské péči: Dítě umístěné do pěstounské péče často prošlo traumatem nebo má zkušenosti se zanedbáním či zneužíváním. Pěstouni musí poskytnout bezpečné prostředí a pocit stability, aby se dítě cítilo chráněno.

3. Sociální potřeby:

- Příklad v pěstounské péči: Děti umístěné do pěstounských rodin často potřebují lásku, péči a emocionální podporu. Pěstouni hrají klíčovou roli v poskytování emocionálního spojení a vytváření pevných vazeb s dítětem.

4. Potřeby uznání a sebeúcty:

- Příklad v pěstounské péči: Pěstouni mohou cítit potřebu být uznáváni za svou roli a práci. Přijetí a podpora ze strany rodiny, přátel a komunity může hrát klíčovou roli v posílení jejich sebeúcty.

5. Potřeby sebeaktualizace:

- Příklad v pěstounské péči: Někteří pěstouni se mohou cítit motivováni k pěstounství jako prostředku k osobnímu růstu a naplnění. Tento motiv je často spojen s jejich schopností ovlivnit pozitivní změny v životě dítěte a rodiny.

b) Teorie očekávání podle Victora Vrooma

Podobně jako motivace, vstupuje do procesu náhradní rodičovské péče o děti i očekávání pěstounů, přičemž ne vždy musí dojít k jeho reálnému a uspokojivému naplnění (Moyer, Goldberg, 2017). Lidé o skutečnostech, s nimiž se setkávají, uvažují, hodnotí je, učí se z nich, vytvářejí si současně určité představy o budoucím možném i o tom, co by se mohlo stát, mají

určitá očekávání (Bedrnová, Nový a kol. 2002). To je společné východisko kognitivních teorií, k nimž se řadí i teorie expektance. Autorem této teorie z roku 1964 je V. H. Vroom. Její podstatou je myšlenka, že ať se člověk rozhoduje o čemkoliv, jeho konečné rozhodnutí je ovlivněno očekáváním, jaké výsledky jeho rozhodnutí bude mít (Armstrong, 2002). „*Očekávání je definováno jako momentální přesvědčení, týkající se pravděpodobnosti, že po určitém činu bude následovat určitý výsledek*“ (Armstrong, 2002, s. 164). Čím vyšší hodnotu a očekávání přisuzují lidé danému cíli, tím více snahy a úsilí věnují k dosažení a uspokojení cíle. Člověk se tedy stává odhodlanějším a motivovaným podle subjektivního ocenění cíle (Nakonečný, 1992).

Relevance pro pěstounství: Tato teorie se zaměřuje na to, jak očekávání výsledků, jejichž dosažení je spojeno s konkrétními akcemi, ovlivňují motivaci jednotlivců. Pěstouni, kteří očekávají, že jejich snaha a péče přinesou pozitivní změny v životě dítěte, mohou být motivováni k intenzivnímu angažmá v pěstounské péči.

Výše uvedené teorie motivace nabízejí různé perspektivy na to, co pohání pěstouny k jejich roli a jaké faktory ovlivňují jejich angažovanost a spokojenost v pěstounské péči. Kombinace přístupů těchto teorií může pomoci lépe porozumět rozmanitosti motivů mezi pěstouny a zlepšit podporu a trénink, které jsou jim poskytovány.

5. Metodologie zpracování výzkumu

Výzkum byl realizován pomocí kvalitativní výzkumné strategie. Podstatou kvalitativního výzkumu je do hloubky prozkoumat určitý jev a o něm přinést maximální množství informací (Švaříček In Švaříček & Šedřová, 2014).

Projekt hledá odpověď na hlavní výzkumnou otázku: *Jaká je motivace, očekávání a naplňování potřeb osob vykonávajících pěstounskou péči?* Hlavním výzkumným cílem projektu je zjistit, popsat a analyzovat motivaci, očekávání a naplňování potřeb osob vykonávajících pěstounskou péči. Tento cíl je dále dělen do třech dílčích cílů:

- 1) Zjistit, popsat a analyzovat motivaci k výkonu pěstounské péče pohledem osob vykonávajících pěstounskou péči.
- 2) Zjistit, popsat a analyzovat očekávání, se kterými osoby vykonávající pěstounskou péči vstupovaly do výkonu pěstounské péče.
- 3) Zjistit, popsat a analyzovat průběh naplňování potřeb osob vykonávajících pěstounskou péči.

Cíl výzkumu vychází z názvu projektu a orientuje se na řešení důležitého společenského problému, který je popisován v teoretické části. Komunikační partneři byli vybráni za účelem realizace kvalitativního výzkumu v rámci SGS projektu metodou záměrného výběru přes instituci (Miovský, 2006), která zde figurovala jako zprostředkovatel a oslovení komunikačních partnerů jsme realizovali přímo my.

Pro sběr dat jsme zvolili techniku polostrukturovaných rozhovorů. Před zahájením rozhovorů byl sestaven scénář s okruhem otázek. Miovský (2006) píše, že pořadí otázek je možné upravovat dle potřeby a také, že je vhodné využít upřesnění odpovědí komunikačních partnerů, umožnit jim vysvětlení, jak danou věc myslí, doptat se na doplňující otázky.

Předběžně jsme plánovali oslovit 6-8 pěstounských rodin v rámci Moravskoslezského kraje, se kterými by bylo možné realizovat polostrukturované rozhovory. Je samozřejmě nutné brát ohled na tzv. teoretickou saturaci (Miovský, 2006). Polostrukturovaný rozhovor byl realizován celkem s 9 pěstouny.

Etické aspekty výzkumu

Před zahájením výzkumu byl zajištěn písemný souhlas s jeho realizací, jež podepsala ředitelka dané organizace. Rozhovory byly nahrány na mobilní telefon a následně transkribovány do písemné podoby. Ze záznamového zařízení budou rozhovory po jejich analýze smazány a zároveň je dodržena jejich anonymizace. Se všemi komunikačními partnery a partnerkami byl před samotným zahájením rozhovorů zajištěn písemný informovaný souhlas k participaci na výzkumu, se zveřejněním výsledků ve formě aktivní účasti na konferenci a publikačního výstupu, který potvrdili svým podpisem. Byly jim srozumitelně vysvětleny podmínky související se zapojením se do výzkumu, tzn. dodržení zásad dobrovolnosti, anonymizace a možnost kdykoliv ukončit svou účast na výzkumu nebo neodpovídat na otázky, které by mohly být pro ně citlivé či nepříjemné.

Analýza dat

Provedené rozhovory byly zaznamenány na mobilní telefon a následně transkribovány do písemné podoby. Po jejich doslovné transkripci jsou rozhovory analyzovány kódováním pomocí programu Atlas.ti. K analýze dat bude použita metoda Zakotvené teorie Strausse a Corbinové (1999). Nejdříve je aplikováno otevřené kódování a po spojení kódů do jednotlivých kategorií navážeme kódováním axiálním s cílem odhalit vztahy mezi nimi (Hendl, 2012). Poté bude pro odkrytí těchto vztahů využita metoda tzv. paradigmatického modelu (Švaříček & Šedřová, 2014). Po axiálním kódování následuje kódování selektivní, jehož cílem je určit klíčové téma výzkumného projektu (Hendl, 2012).

6. Závěr

Motivace a potřeby pěstounů v České republice jsou mnohostranné a hluboce osobní. Porozumění těmto faktorům je klíčové pro poskytování efektivní podpory a zajištění, že pěstounské rodiny mohou nadále poskytovat bezpečné a láskyplné prostředí pro děti v nouzi. Investice do školení, finanční a psychologické podpory, stejně jako vytváření silných komunitních vazeb, jsou zásadní pro úspěch pěstounské péče a blaho dětí, které z ní těží. Navrhované rušení dětských domovů pro děti do 3 let v České republice, bude vyžadovat strategie pro zajištění adekvátních náhradních forem péče, jako je pěstounství. Tyto dětské domovy by pak dál vykonávaly svoji službu jen pro děti, které jsou těžce zdravotně hendikepované, nebo pro sourozenecké skupiny, pro které se těžko hledá náhradní rodina. Sloužit by také měly pro přechodný pobyt dětí na dobu jednoho měsíce. Zvýšení zájmu o pěstounskou a náhradní rodinnou péči je klíčové pro úspěšné provedení Zákona č. 363/2021/Sb. a pro zajištění dobrého života a rozvoje dětí v náhradních rodinách.

Na základě výše uvedeného na závěr nabízíme možné způsoby zvýšení zájmu o pěstounskou a náhradní rodinnou péči:

1. Informační kampaně a osvěta: Důležité je informovat veřejnost o výzvách spojených s rušením dětských domovů a výhodách pěstounství. Osvětové kampaně mohou zdůraznit přínosy péče v rodinném prostředí pro děti v raném věku.

2. Finanční a praktická podpora: Zajištění finančních a praktických podpor pro pěstouny, jako jsou adekvátní příspěvky na péči o dítě, zajištění zdravotní péče a školních potřeb, může zvýšit atraktivitu pěstounství.
3. Zjednodušení administrativy: Snížení byrokratických překážek a zjednodušení procesu přijetí a podpory pěstounů může zvýšit jejich ochotu zapojit se do pěstounské péče.
4. Podpora komunitních sítí: Podpora vytváření komunitních sítí a vzájemná podpora mezi pěstouny může posílit jejich sílu a odhodlání v péči o děti. Může jim poskytovat cennou emocionální podporu a sdílení zkušeností. Tyto sítě mohou také fungovat jako platforma pro výměnu praktických rad a informací.
5. Rozšíření školení a vzdělávání: Poskytování pravidelných a specializovaných školení pro pěstouny je zásadní pro zlepšení kvality péče. To může zahrnovat např. školení o zvládání traumat, vývojových potřebách dětí a efektivní komunikaci s dětmi.
6. Dostupnost psychologické podpory: Zajištění dostupné a kvalitní psychologické podpory pro pěstouny je nezbytné pro jejich duševní zdraví a schopnost pečovat o děti. To může zahrnovat individuální terapii, skupinové terapie a krizovou intervenci.
7. Zlepšení respitní péče: Rozšíření dostupnosti respitní péče, která umožňuje pěstounům dočasně předat péči o děti, je klíčové pro prevenci vyhoření a udržení dlouhodobé péče.

Reference / Seznam citované literatury

AKIN B. A., YAN, Y., McDONALD, T., & MOON, J. (2017). Changes in parenting practices during parent management training oregon model with parents of children in foster care. *Journal Children and Youth Services Review & CYSR* 3272, Dostupné z: doi: 10.1016/j.childyout.03.010

ARMSTRONG, Michael a KOUBEK, Josef. *Řízení lidských zdrojů. Expert*. Praha: Grada Publishing, 2002. ISBN 80-247-0469-2

BEDRNOVÁ, Eva a NOVÝ, Ivan. *Psychologie a sociologie řízení*. 2. rozš. vyd. Praha: Management Press, 2002. ISBN 80-7261-064-3.

BĚLOHLÁVEK, František. *Organizační chování: jak se každý den chovají spolupracovníci, nadřízení, podřízení, obchodní partneři či zákazníci. Učebnice pro každého*. Olomouc: Rubico, 1996. ISBN 80-85839-09-1.

CANALI, Cinzia, Roberto MAURIZIO a Tiziano VECCHIATO. (2017) Foster care: motivations and challenges for foster families. *Social Work and Society* [online], 14(2) [cit. 2024-11-08]. ISSN 16138953. Dostupné z www:

<https://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=edsdoj&an=edsdoj.b648516e87b74cc7b5f4bbd52100bab5&scope=site>

CARON, R., POITRAS, K., ST-LAURENT, D., JOLY, M. P., POIRIER, M. A., BERTHELOT, N., & DUBOIS-COMTOIS, K. (2022). Foster family assessment: The assessor's perspective-A qualitative study. *Child Abuse & Neglect*, 130, 105362.

COSTA, Pedro Alexandre a Fiona TASKER. (2018). „We Wanted a Forever Family“: Altruistic, Individualistic, and Motivated Reasoning Motivations for Adoption Among LGBTQ

Individuals. *Journal of Family Issues* [online], 39(18), 4156-4178 [cit. 2023-11-02]. ISSN 0192513X. Dostupné z: doi:10.1177/0192513X18810948

DAVI, Nicole, Jennifer JONES a Martie GILLEN. (2021). An Exploration of the Motivations and Barriers to Being a Foster Parent in Florida. *Children and Youth Services Review* [online], [cit. 2024-11-08]. ISSN 01907409. Dostupné z: doi: 10.1016/j.childyouth.2021.106261

DECI E.L., RYAN R.M. *Handbook of self-determination research*. Rochester, NY: University of Rochester Press, 2002. 470 p.

DIOGO, Elisete a Francisco BRANCO. (2019). How Do People Become Foster Carers in Portugal? The Process of Building the Motivation. *Social Sciences* [online], 8(8), 230-230 [cit. 2024-11-08]. ISSN 20760760. Dostupné z: doi:10.3390/socsci8080230

Dobrý pěstoun: náhradní rodinná péče v ČR. Tábor: Asociace poskytovatelů sociálních služeb ČR, 2018. ISBN 978-80-907053-2-6.

FUČÍK, Petr a Kateřina SIDIROPULU JANKŮ. (2019). Paradoxy a výzvy náhradní rodinné péče vykonávané příbuznými v sociálně vyloučené lokalitě. *Sociální práce - Sociálna práca*. Brno: Asociace vzdělavatelů v sociální práci, 2019, roč. 19, č. 3, s. 44-61. ISSN 1213-6204.

HERBERT, Corie G. a Heidi KULKIN. (2018). An investigation of foster parent training needs. *Child* [online], 23(2), 256-263 [cit. 2024-11-08]. ISSN 13567500. Dostupné z: doi:10.1111/cfs.12413

HENDL, Jan. (2012). *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. 3. vyd. Praha: Portál, 407 s. ISBN 978-80-262-0219-6.

Kraj poděkoval pěstounům, kteří se přechodně starají o opuštěné děti. Deník.cz. 9. 11. 2023. Dostupné z www: <https://pr.denik.cz/doporucujeme/kraj-podekoval-pestounum-kteri-se-prechodne-staraji-o-opustene-deti-20230911.html>

KUŠNÍROVÁ Hana, Zdeněk MOLDRZYK, Libor ŠKODA. (2021). Jaké potřeby mají příbuzenští pěstouni? *Sociální práce* 3/2021. Dostupné z www: <https://socialniprace.cz/online-clanky/jake-potreby-maji-pribuzensti-pestouni/>

LYUBOMIRSKY, S., & BOEHM, J. K. (2010). Human Motives, Happiness, and the Puzzle of Parenthood: Commentary on Kenrick et al. *Perspectives on Psychological Science*, 5(3), 327-334. Dostupné z: doi.org/10.1177/1745691610369473

MACELA, M. (2019). *Krátkodobá pěstounská péče*. Brno: Sdružení pěstounských rodin.

MASLOW, A. H. (1943). A theory of human motivation. *Psychological Review*, 50, 370-396.

MIKO, A. L., BERGER, E., & KRISHNAMOORTHY, G. (2023). Exploring self-care practices in foster carers: A qualitative study. *Journal of Public Child Welfare*, 17(2), 333-355.

MIOVSKÝ, Michal. (2006). *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada Publishing, a.s. ISBN 80-247-1362-4.

Moravskoslezský kraj. (2023). *Náhradní rodinná péče-statistika žadatelů/děti*. Dostupné z: [www: https://msk.cz/assets/temata/socialni/nahradni-rodinna-pece---statistika-zadatele.pdf](https://msk.cz/assets/temata/socialni/nahradni-rodinna-pece---statistika-zadatele.pdf)

MOYER, April M. a Abbie E. GOLDBERG. (2017). 'We were not planning on this, but ...': Adoptive parents' reactions and adaptations to unmet expectations. *Child* [online], 22, 12-21 [cit. 2024-11-08]. ISSN 13567500. Dostupné z: doi:10.1111/cfs.12219

MPSV ČR. (2023). *Roční výkaz o výkonu sociálně-právní ochrany dětí za rok 2022*. Dostupné z [www: https://mpsv.cz/statistiky-1](https://mpsv.cz/statistiky-1)

MPSV ČR. (2016). *Úmluva o právech dítěte a související dokumenty*. Praha, MPSV. ISBN 978-80-7421-120-1.

NAKONEČNÝ, Milan. (1992). *Motivace*. Praha: Management Press, 1992. ISBN 80-85603-01-2.

NAKONEČNÝ, Milan. (2014). *Motivace chování*. 3. přeprac. vyd. V Praze: Triton, 2014. ISBN 978-80-7387-830-6.

NAKONEČNÝ, Milan. (2017). *Psýché: základy a záhady duševního života*. 1. vydání. Praha: Vladimír Kvasnička, nakladatelství Vodnář. 658 s. ISBN 978-80-7439-124-8.

NEAGOE, Alexandru, Doina Larisa Maria NEAG a Daniel LUCHE. (2019). Reasons to care: Personal motivation as a key factor in the practice of the professional foster carer in Romania. *PLoS ONE* [online], 14(9), 1-11 [cit. 2024-11-08]. ISSN 19326203. Dostupné z: doi: 10.1371/journal.pone.0222716

PAZLAROVÁ, Hana. (2016). *Pěstounská péče: manuál pro pomáhající profese*. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-1020-7

PIDIMOVÁ, Diana. (2022). *Příbuzenská pěstounská péče a její motivace*. Vedoucí práce: Škoviera, Albín. Univerzita Pardubice. Dostupné z <https://hdl.handle.net/10195/80222>.

PÍPALOVÁ, Jana. (2018). *Motivace k pěstounství a psychosociální potřeby pečujících pěstounů*. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, 2018. Dostupné z: <https://dspace.jcu.cz/handle/20.500.14390/38767>

RANDLE, M., MILLER, L. & DOLNICAR, S. (2018). What can agencies do to increase foster carer satisfaction? *Child and Family Social Work*, 23(2), 212-221.

RYAN, R. M. & DECI, E. L (2000). Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development and well-being. *American Psychologist*, 55(1), 68.

SOBOTKOVÁ, I., OČENÁŠKOVÁ, V. (2013) *Pěstounská péče očima dospělých, kteří v ní vyrostli: trendy vs. zkušenosti*. Olomouc: Univerzita Palackého

STRAUSS, Anselm L. a Juliet CORBIN. (1999). *Základy kvalitativního výzkumu: postupy a techniky metody zakotvené teorie*. Přeložil Stanislav JEŽEK. Boskovice: Albert. ISBN 80-85834-60-X.

ŠTIKAR, Jiří. *Psychologie ve světě práce*. V Praze: Karolinum, 2003. ISBN 80-246-0448-5.

ŠVAŘÍČEK, Roman & ŠEĐOVÁ Klára. (2014). *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. 2. vyd. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0644-6.

URBAN, Jan. *Motivace a odměňování pracovníků: co musíte vědět, abyste ze svých spolupracovníků dostali to nejlepší*. Manažer. Praha: Grada, 2017. ISBN 978-80-271-0227-3.

YAROSHENKO, Alla. (2020). Foster family: from motivation to successful parenting. *Vědecký bulletin Jihoukrajinské národní pedagogické univerzity pojmenovaný po K. D. Ushinském* [online], **130**(1), 162-171 [cit. 2024-11-08]. ISSN 26176688. Dostupné z: doi:10.24195/2617-6688-2020-1-21.

ZEZULOVÁ, Dagmar. (2012). *Pěstounská péče a adopce*. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0065-9.

Zákon o rodině č. 91/1998 Sb.

Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník.

Zákon o sociálně-právní ochraně dětí č. 401/2012 Sb.

Zákon č. 363/2021/Sb., kterým se mění zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů, a další související zákony.

Riziká striedavej osobnej starostlivosti počas pandémie COVID -19

The Risks of shared custody during a COVID - 19 Pandemic

Mgr Lucia Rendeková⁷, doc. PhDr. Elena Gažíková, PhD.⁸

Abstrakt

Príspevok sa zaoberá problematikou striedavej osobnej starostlivosti počas pandémie COVID – 19. Výskumným cieľom bolo identifikovať skúsenosti sociálnych pracovníkov s realizáciou striedavej osobnej starostlivosti v kontexte pandémie Covid-19. Do kvantitatívneho výskumu bolo zaradených 88 sociálnych pracovníkov SPODaSK rôzneho veku a s rôznou dĺžkou praxe, pričom bol použitý exhaustívny výber zo základného súboru. Výsledky poukazujú na to, že pandémia negatívne ovplyvnila fungovanie inštitútu striedavej osobnej starostlivosti. Najvýraznejším problémom bola zlá spolupráca medzi rodičmi a nekonzistentnosť protipandemických opatrení.

Kľúčové slová: Striedavá osobná starostlivosť. Sociálny pracovník. Riziká. Pandémia COVID – 19.

Abstract

This paper addresses the issue of shared custody during the COVID-19 pandemic. The research objective was to identify social workers' experiences of implementing shared custody in the context of the Covid-19 pandemic. The quantitative research included 88 SPODaSK social workers of different ages and years of experience, using an exhaustive sample from the baseline population. The results indicate that the pandemic has negatively affected the functioning of the institution of shared custody. The most prominent problem was poor cooperation between parents and inconsistency of anti-pandemic measures.

Keywords: Shared custody. Social worker. Risks. COVID - 19 Pandemic.

1.Úvod

Pre zmiernenie rizika šírenia koronavírusu v období pandémie, vznikli na Slovensku najrôznejšie opatrenia. Systém fungovania sociálnej práce, aj inštitút striedavej osobnej starostlivosti a oddelenie SPODaSK boli ovplyvnené obmedzeniami a zmenami zaužívaných postupov. V našom výskume sme sa preto zamerali na riziká spojené s priebehom striedavej osobnej starostlivosti počas pandémie COVID - 19, ktorým čelili rodiny, aj sociálni pracovníci.

2.Striedavá osobná starostlivosť v kontexte pandémie COVID – 19

V roku 2019 sa v čínskom meste Wu-chan objavil nový vírus zvaný SARS-COV-2 (WHO, 2019). Koronavírus je akútny respiračný syndróm prenosný kvapôčkovou infekciou, ktorý sa

⁷ Katredra sociálnej práve a sociálnych vied, UKF V Nitre; e-mailová adresa: lucia.rendekova@ukf.sk ; Tel.: +421948258728

⁸ Katredra sociálnej práve a sociálnych vied, UKF V Nitre; e-mailová adresa: egazikova@ukf.sk ; Tel.: +421915362326

prejavuje rôznymi symptómami, ako silným kašľom, horúčkou, stratou chuti a čuchu, intenzívnou únavou, bolesťou svalov (European Centre for Disease Prevention and Control, 2023). Na Slovensku sa prvý nakazený pacient potvrdil 6. marca 2020 a vzhľadom k mimoriadnej situácii začala vláda Slovenskej republiky konať v zmysle vydávania ochranných opatrení. Bol vyhlásený núdzový stav, uzavreté školy, zavedené testovanie, zákaz vychádzania, karanténa, zákaz cestovania. Taktiež boli zatvorené obchody, služby, reštaurácie a zákaz podujatí. Vo verejných interiéroch a na verejnom priestranstve bolo nariadené prekrytie dýchacích ciest (ÚVZSR, 2020; KORONA.GOV, 2023). Opatrenia súvisiace s mimoriadnym stavom sa dotkli okrem bežného života ľudí aj základných štruktúr spoločnosti a vývoja spoločenského života. SAV (2021) prikladala veľký význam humanitným vedám, pretože môžu poskytnúť riešenie na novovzniknuté spoločenské problémy. Podľa Kuruca (2020) väčšina obyvateľov Slovenska vnímala veľké zmeny vo svojom fungovaní. Pandémia zasiahla aj do oblasti medziľudských vzťahov od pracovnoprávných a zmluvných až po intímne a rodinné vzťahy (SAV, 2021; Karvaiová, 2020). Okrem iného bolo zamedzené aj stretávanie sa v kruhu rodiny, s výnimkou „bubliny“ členov jednej domácnosti a opatrovania blízkej osoby. Ľudia prišli aj o možnosť navštíviť svojich rodinných príslušníkov v nemocnici, či v domovoch sociálnych služieb (Korona.gov, 2023).

Obmedzenie voľného pohybu bolo dôvodom, pre ktorý si mohli rodičia s dieťaťom zvereným do striedavej osobnej starostlivosti robiť starosti, nakoľko z médií vychádzali informácie o tom, že by ju rodičia mali prerušiť (Karvaiová, 2020). K otázkam ohľadom dodržiavania striedavej osobnej starostlivosti podala oficiálne vyjadrenie v roku 2020 aj Slovenská advokátska komora (ďalej SAK). Nesúhlasila s pandemiou, ako zámenkou pre porušovanie súdnych rozhodnutí. Výchova oboma rodičmi je jedným zo základných práv dieťaťa podľa viacerých medzinárodných dohovorov. Rodičia si mohli dohodnúť úpravu styku mimosúdnou cestou. Jediná výnimka odloženia mohla vzniknúť nariadením karantény (SAK, 2020). Rovnako boli pravidlá nastavené aj v Nemecku (Mainz-Kwasniok, 2020; Haschka, 2021).

Napriek jasnému vyjadreniu SAK sa však mnohí otcovia vyjadrili, že matky zneužívajú pandémiu pre zamedzenie výkonu striedavej osobnej starostlivosti. V mnohých prípadoch otcovia nemali šancu deti kontaktovať ani telefonicky. Táto situácia sa dotkla aj otcov, ktorí mohli vidieť svoje deti len každý druhý víkend (Bieliková, 2020). Galabová (2020) uvádza, že sociálni pracovníci SPODaSK počas pandémie zaznamenali časté obracanie sa otcov na súd a políciu z dôvodu domáhania sa styku so svojim dieťaťom. Bieliková (2020) a Mainz-Kwasniok (2020) považuje takúto „falošnú“ ochranu dieťaťa za kontraproduktívnu, nakoľko odlúčenie dieťaťa od rodiča mu môže spôsobiť psychosomatické ťažkosti a stratu imunity voči respiračným ochoreniam. Zo psychologického hľadiska sú deti zneistené mimoriadnou situáciou a môžu pociťovať väčšiu potrebu tráviť čas s oboma rodičmi. Napriek tomu právnici odporúčali v rámci ochrany zdravia, aby sa rodičia spoločne dohodli na obmedzení striedania dieťaťa (Mainz-Kwasniok, 2020; Haschka, 2021). Zákon č. 36/2005 Z. z. o rodine hovorí, že pokiaľ jeden z rodičov zabraňuje druhému rodičovi bezdôvodne a opakovane styk s maloletým dieťaťom, môže súd vyhovieť návrhu rodiča o zmenu rozhodnutia vo veci osobnej starostlivosti o dieťa (Zákon č. 36/2005 Z. z.).

Počas pandémie formulovali odborníci z rôznych odvetví odporúčania pre rodičov s deťmi zverenými do striedavej starostlivosti. Na kvalitu komunikácie počas pandémie apelujú odborníci z rôznych odvetví – právnici, sociálni pracovníci, psychológovia aj psychiatri z celého sveta (Antunes, 2021; Higgins, 2020; Chartuvastra, 2020; Zug, 2020;). Rodiny s inštitútom striedavej osobnej starostlivosti prechádzali zmenami svojich zaužívaných rutín

a čelili rôznym výzvam. Mnohí rodičia mali značné problémy dôverovať druhému rodičovi, že ich dieťa udržiava v bezpečí a dbá na protipandemické opatrenia. Odovzdaním dieťaťa nadobudli vedomie, že nemajú bezpečnosť svojho dieťaťa pod kontrolou (Villano, 2020). Green (2022) hovorí o vyskytujúcich sa konfliktoch rodičov vo veci podania vakcíny. Rozvedení rodičia mali intenzívnejšie konflikty, ako rodičia, ktorí vychovávajú dieťa v páre.

Odborníci poskytli rodičom tieto odporúčania:

- pracovať na vzťahu aj po rozvode (Higgins, 2020; Charuvastra, 2020),
- pracovať na vzájomnej komunikácii (Higgins, 2020; Hill, 2020; Zug, 2020),
- dať deťom priestor na otázky ohľadom striedavej starostlivosti, alebo pandémie (Quinn, 2020),
- vyrovnať sa s neprítomnosťou dieťaťa a kontroly nad jeho bezpečím (Charuvastra, 2020),
- prispôbiť termíny striedania starostlivosti aktuálnej situácii najlepšiemu záujmu dieťaťa,
- mať pod kontrolou čas, ktorý dieťa trávi pred obrazovkou,
- zvážiť podmienky u druhého rodiča (Hill, 2020; Charuvastra, 2020; Zug, 2020; Mainz-Kwasniok, 2020),
- vytvorenie novej rutiny (Charuvastra, 2020), zároveň byť otvorení jej prispôbeniu (Zug, 2020),
- vyvarovať sa konfliktom pred deťmi (Charuvastra, 2020),
- empatia k druhému rodičovi, pokiaľ má menší príjem a nedokáže platiť výdavky, či výživné, pokiaľ má iné názory na ochranu zdravia dieťaťa, či výchovné priority (Higgins, 2020, Charuvastra, 2020, Quinn, 2020),
- trpezlivosť, že pandémia nebude trvať večne, taktiež trpezlivosť s druhým rodičom. (Higgins, 2020; Hill, 2020; Charuvastra, 2020),
- mať na vedomí pozastavené pojednávania a procesy/ preferovať mimosúdne riešenie sporov (Zug, 2020),
- využívať na komunikáciu moderné technológie, napr. video hovory (Higgins, 2020; Hill, 2020; Quinn, 2020).

Mimoriadna situácia ovplyvnila aj prácu sociálnych pracovníkov s týmito rodinami. Sociálni pracovníci, ako jedna z pomáhajúcich profesií boli označení za rizikové povolanie, čomu nasvedčovalo aj prednostné podanie vakcíny začiatkom jej distribúcie v roku 2021 (korona.gov, 2023; Kubišová, 2021). Slovenská komora SP a ASP vydala stanovisko k dopadom pandémie na výkon ich povolania, ktoré obsahovalo dvanásť odporúčaní. Išlo o prevenciu syndrómu vyhorenia u seba aj u svojich kolegov, vytvorenie podmienok pre zastupiteľnosť, dodržiavanie opatrení, pripravenie plánu pri prerušení služieb, psychosociálna podpora, využívanie technológií, rešpektovanie hraníc a preberanie nových etických dilem (Slovenská komora SP a ASP, 2021; Korona.gov, 2023; Zákon č. 18/2018 Z. z.).

3. Metódy

Výskumný súbor pozostával z 88 sociálnych pracovníkov oddelenia SPODaSK, ktorí sa počas praxe zaoberali aspoň jedným prípadom striedavej osobnej starostlivosti pred pandemiou Covid – 19 a rovnako mali aspoň jednu skúsenosť s týmito rodinami počas pandémie. Bol použitý exhaustívny výber, čo znamená, že sme v dvoch kolách kontaktovali 579 sociálnych pracovníkov rôzneho veku s rôznou dĺžkou praxe. Výskum sme realizovali v decembri 2022 prostredníctvom online dotazníku. Výsledky sme spracovali vo forme štatistík.

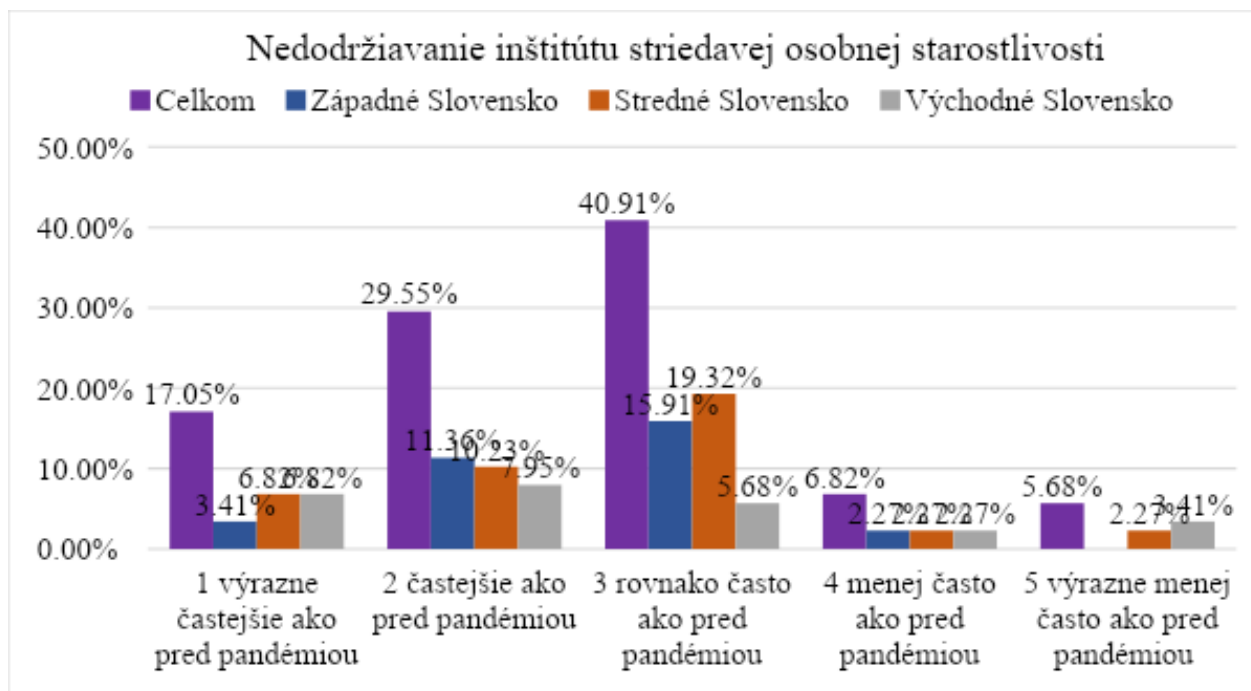
4. Výsledky

Prostřednictvím kvantitativního výzkumu jsme zisťovali názory sociálních pracovníků SPODaSK na priebeh striedavej osobnej starostlivosti, ich pracovnými podmienkami a vnímanie rizikových faktorov v rodinách s nariadenou striedavou osobnou starostlivosťou počas pandémie.

Sociálnym pracovníkom najviac komplikovala prácu prvá vlna pandémie. Zisťovali sme aj mieru pocitu bezpečia v práci z hľadiska ohrozenia koronavírusom. Sociálni pracovníci sa prikláňali k pozitívnemu hodnoteniu pocitu bezpečia. Spokojnosť s pracovnými podmienkami počas pandémie respondenti vnímali naopak, negatívne. Najčastejším dôvodom bolo zvýšené množstvo práce kvôli zastupovaniu absentujúcich kolegov.

Zistili sme, že striedavá starostlivosť bola porušovaná častejšie, ako pred pandemiou. Najčastejšie na východnom Slovensku.

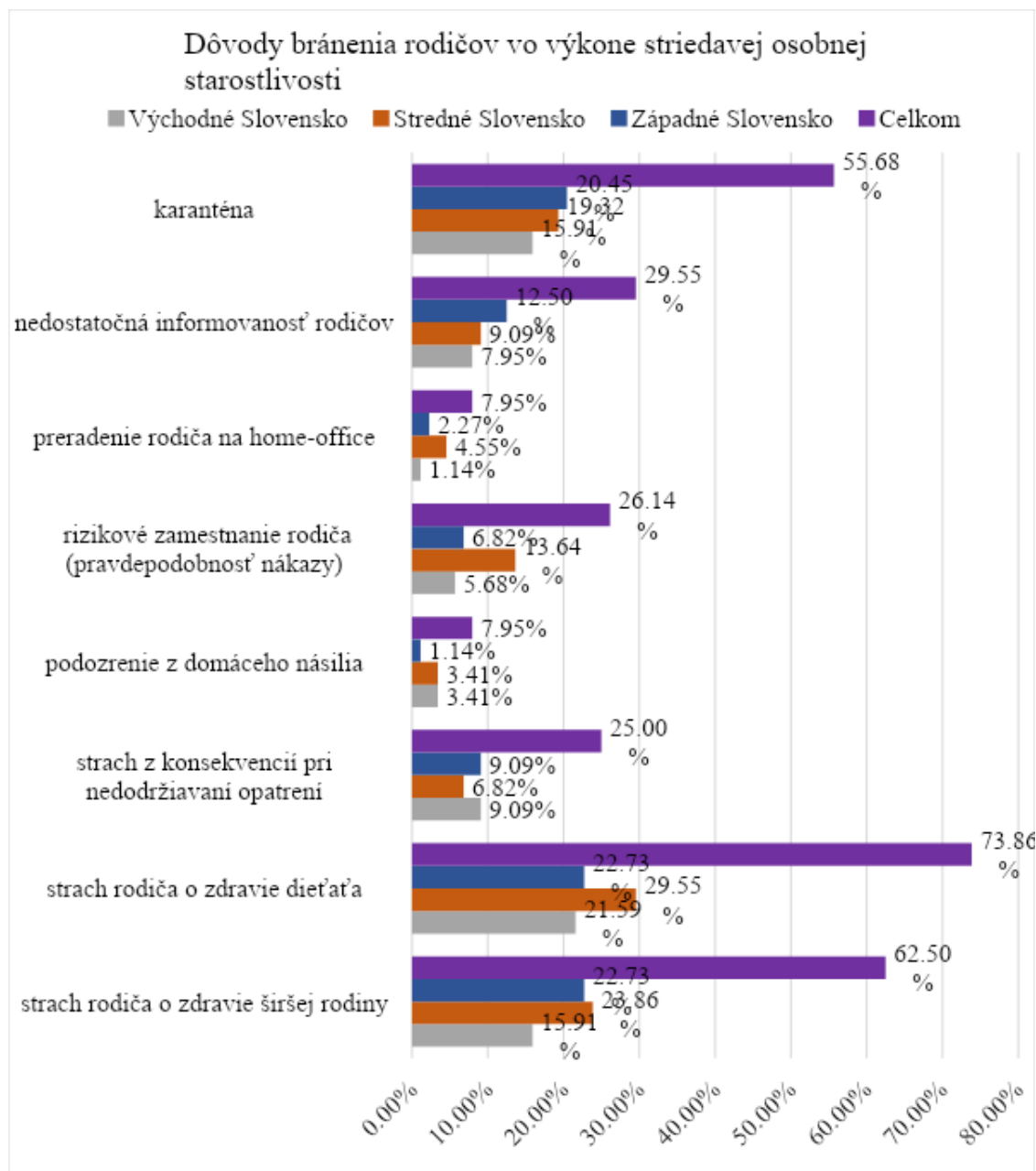
Obr. č. 1: Nedodržiavanie inštitútu striedavej osobnej starostlivosti

Zdroj: vlastné spracovanie

Najčastejšími dôvodmi porušovania inštitútu striedavej osobnej starostlivosti boli obavy o zdravie, v prvom rade o zdravie dieťaťa, ktorý uviedlo 73,86% respondentov a 62,50% respondentov uviedlo strach rodiča o zdravie širšej rodiny. Ďalším dôvodom bola karanténa rodiny (55,68%), nedostatočná informovanosť rodičov (29,55%), rizikové zamestnanie rodiča (26,14%). 7,95% respondentov uviedlo podozrenie z domáceho násillia.

Obr. č. 2: Dôvody bránenia rodičov vo výkone striedavej osobnej starostlivosti

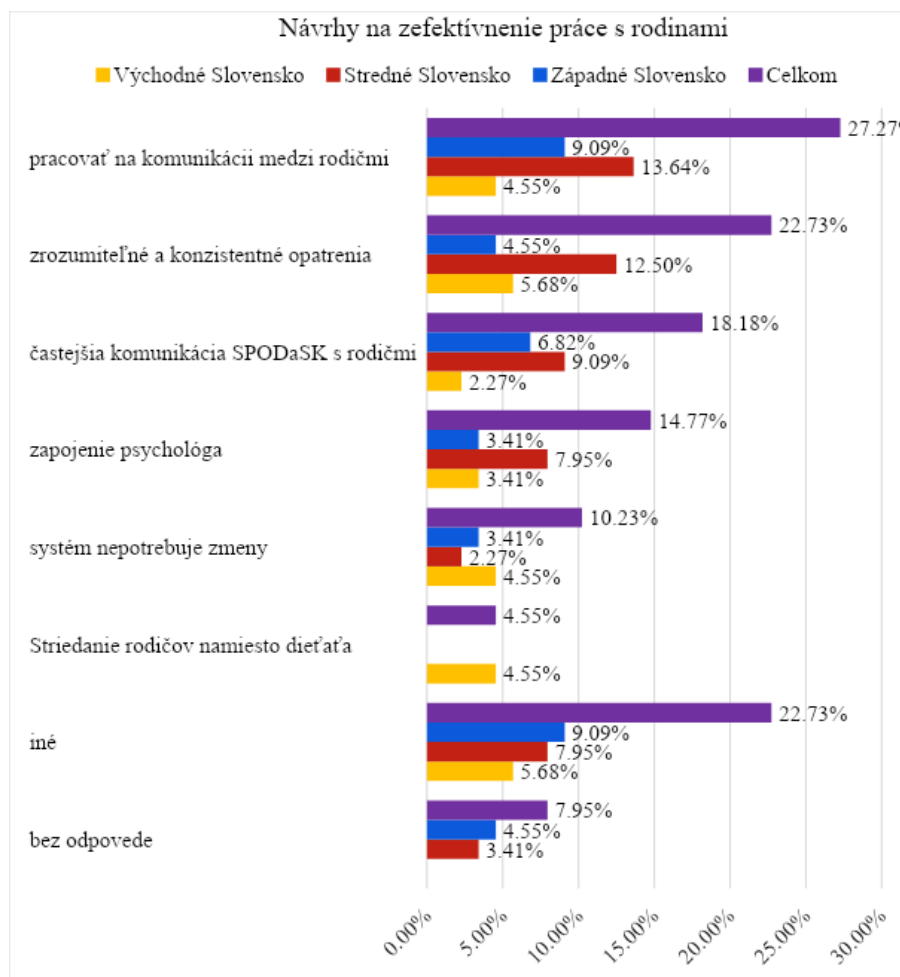
Zdroj: vlastné spracovanie

67,05% respondentov uviedlo, že pandémie zvýraznila už existujúce problémy v rodinách. 54,55% respondentov považovalo za najväčšiu komplikáciu na strane rodiny komunikáciu medzi rodičmi a strach z ochorenia COVID - 19 (20,45%). Na strane systému výkon striedavej osobnej starostlivosti podľa 32,95% respondentov komplikovali časté zmeny protipandemických opatrení.

Sociálni pracovníci pre elimináciu rizík odporúčajú pracovať na komunikácii medzi rodičmi, a znížiť frekvenciu zmeny opatrení. 18,18% respondentov vníma potrebu častejšie komunikovať s rodinami. Ďalšia kategória sa týkala spolupráce rodiny so psychológom, čo uviedlo 14,77% respondentov. 10,23% respondentov sa vyjadrilo, že systém je v poriadku a nepotrebuje žiadne zmeny. 4,55% respondentov navrhuje, aby sa namiesto striedania dieťaťa

v rodine striedali pri ňom jeho rodičia. 22,73% respondentov sme z dôvodu špecifických a málo frekvencovaných odpovedí zaradili do kategórie „iné“, kde boli najčastejšie návrhy napr. aby sa posudzovala každá rodina individuálne, či si pri reforme vziať inšpiráciu z niektorých zahraničných zákonov. Niektorí navrhovali úplné zrušenie striedavej osobnej starostlivosti.

Obr. č. 3: Návrhy na zefektívnenie práce s rodinami

Zdroj: vlastné spracovanie

5. Diskusia

Výsledky našej predchádzajúcej vedeckej činnosti z roku 2021, aj iné zdroje ukázali, že sociálna práca bola považovaná počas pandémie za ohrozenú profesiu (Rendeková, Gažíková 2021; korona.gov, 2023; Kubišová, 2021). Názor samotných sociálnych pracovníkov oddelenia SPODaSK toto tvrdenie vyvracia. Podľa našich výsledkov pociťovali len strednú mieru ohrozenia. Keď to porovnáme s pocitom ohrozenia obyvateľov Slovenskej republiky, sociálni pracovníci vykazovali menší pocit ohrozenia, ako takmer 59,70% Slovákov (Kuruc, 2020). Najviac nespokojnosti spôsoboval povinný osobný kontakt s klientmi. Vzhľadom k našim výsledkom pri otvorených otázkach prežívali sociálni pracovníci výjazdy do terénu počas lockdownu negatívne. V praxi sa diali situácie, že rodina úradu ani neoznámila, že sú v karanténe a sociálny pracovník to zistil až pri šetrení domácnosti. Podobnú situáciu

o nevedomosti zdravotného stavu rodiny opisuje aj Galabová (2022). Problém predstavovali aj nezodpovední klienti, ktorí odmietali dodržiavať opatrenia. Na druhej strane išlo aj o nedostatočné ochranné opatrenia. Je ťažké sa vyjadriť k tomu, či je správne, alebo nesprávne obmedziť terénnu sociálnu prácu. Správne by bolo lepšie nastaviť opatrenia ohľadom výjazdov, komunikovať s rodinami, aby potvrdili svoj zdravotný stav pred návštevou sociálneho pracovníka. Alebo by sa navštevovali výhradne rizikové rodiny, kde je podozrenie napríklad na domáce násilie – ktoré cez pandémiu eskalovalo (IPČKO.SK., 2022; KORONA:GOV, 2023).

Pandémia výrazne obmedzila slobodný pohyb občanov v Slovenskej republike a napriek tomu, že SAK (2019) apelovala na neprerušovanie striedavej osobnej starostlivosti, rodiny sa tým často neriadili. V konfliktných rodinách rodičia mohli využívať „príležitosť“ pomstiť sa druhému rodičovi a aktívne brániť striedaniu dieťaťa medzi domácnosťami. Rodičia mohli používať zákaz vychádzania, ako argument pre porušovanie súdneho rozhodnutia. Podľa výsledkov bola jedným z hlavných dôvodov zamedzovania striedavej osobnej starostlivosti práve karanténa, čo bol však validný dôvod aj podľa SAK (2019). Odborníci zo zahraničia sa taktiež pokúšali zvýšiť povedomie o tom, že pandémia nie je dôvodom pre prerušenie stretávanie sa dieťaťa s oboma rodičmi (Mainz-Kwasniok, 2020; Haschka, 2021). „Odňatím práva vidieť svoje dieťa“ trpeli najmä otcovia, ktorým matky nedovolili kontaktovať deti počas karantény ani telefonicky. Je možné, že v mnohých prípadoch mohli rodičia karanténu len predstierať (Mainz-Kwasniok, 2020; Bielíková, 2020). Taktiež strach o zdravie dieťaťa mohol byť vhodnou zámenkou rodičov pri zabránení striedania dieťaťa. Častým dôvodom bol aj strach o zdravie širšej rodiny (62,50%), čo bolo vzhľadom k ťažšiemu priebehu ochorenia starších osôb a osôb trpiacich chronickým ochorením pochopiteľné. Prieskum životnej situácie počas pandémie hovorí, že až 59,70% občanov SR sa obávalo, že ochorejú na koronavírus a 76,40% respondentov malo strach o zdravie svojich najbližších (Kuruc, 2020). Galabová (2022) definovala najčastejšie problémy v súvislosti so striedavou osobnou starostlivosťou, medzi ktorými sa objavil „konflikt medzi rodičmi ohľadom karantény“ a „obavy z pandémie“.

Podľa 67,05% respondentov mala pandémia negatívny vplyv na už existujúce problémy v rodinách. Podľa Kuruca (2020) pandémia intenzívne ovplyvnila život 78,20% obyvateľstva. Taktiež zistil zhoršenie vzťahov medzi rodinnými príslušníkmi. Podľa Galabovej (2022) sa komunikačné problémy medzi rodičmi s inštitútom striedavej starostlivosti ešte zhoršili. Estónska štúdia z roku 2021 potvrdila že láskyplné harmonické podmienky v domácnosti pozitívne vplývali na pocit bezpečia a pomáhali deťom sa jednoduchšie vyrovnávať s povinným sociálnym dištancom (Kustar, 2021).

Sociálni pracovníci považovali za najfrekvencovanejší problém práve rýchlo meniace sa opatrenia. Mohlo to zasiahnuť fungovanie oddelení SPODaSK a zároveň rodiny, ktoré nevedeli, či môžu dieťa medzi sebou striedať, alebo nie. Na daný chaos potvrdila rovnaké názory aj Galabová (2022). Protipandemické opatrenia sa menili každý týždeň (KORONA.GOV, 2023; MZSR, 2021).

Odporúčaním „pracovať na zefektívnení komunikácie medzi rodičmi“ reagovali sociálni pracovníci na najvýraznejšiu komplikáciu na strane rodiny. Problém s komunikáciou zaznamenalo až 63,64% respondentov. Navrhovali pre problémových rodičov rodinné terapie, sedenia zamerané na komunikáciu a kooperáciu, odborné poradenstvo atď. Veľkou prekážkou je však nedostatok zamestnancov a málo času na kontaktnú prácu s rodinami kvôli nadbytku administratívnych povinností. Podľa niektorých respondentov nie je žiadny návrh efektívny

pokiaľ sú rodičia v konflikte a nevedia sa spolu dohodnúť. Jedným z riešení môže byť aj individuálne posudzovanie rodín.

6. Záver

Striedavá osobná starostlivosť by mala byť povolená len v prípade, že rodičia spolu dokážu efektívne komunikovať a neeskalujú konflikty. Zlé vzťahy a neefektívna komunikácia medzi rodičmi pri inštitúte striedavej osobnej starostlivosti má negatívny dopad na dieťa pri procese adaptácie na zmeny (Mahrer, 2018). Matoušek (2005) tvrdí, že konflikty medzi rodičmi môžu odpútať pozornosť rodičov od rodičovských povinností a zodpovednosti a môžu viesť k zanedbávaniu potrieb dieťaťa (Matoušek, 2005). Zahraniční odborníci z rôznych odvetví počas pandémie apelovali na podporu kvalitnej komunikácie medzi rodičmi (Hill, 2020; Charuvastra, 2020; Zug, 2020; Higgins, 2020). Preto si myslíme, že by bolo veľkým prínosom, keby sa investovalo do sedení zameraných na rodičovskú kooperáciu a mnohí rodičia by sa naučili zvládať náročné situácie aj bez odbornej pomoci. Je to problém, ktorý treba riešiť, bez ohľadu na porozvodové usporiadanie rodiny. Užitočné by bolo aj založenie svojpomocných skupín.

Referencie / Zoznam citovanej literatúry

EUROPEAN CENTRE FOR DISEASE PREVENTION AND CONTROL, 2023. *COVID-19* [online]. 2023. [cit. 2023-01-01]. Dostupné na internete: <<https://www.ecdc.europa.eu/en/covid-19>>.

CHARUVASTRA, A. 2020. *Divorce, Co-Parenting & COVID-19: Challenges & Opportunities*. [online]. 2020. [cit. 2022-09-29]. Dostupné z: <https://nyulangone.org/news/divorce-co-parenting-covid-19-challenges-opportunities>.

KUSTAR, D. 2021. The Impact of the COVID-19 Pandemic on Families: Young People's Experiences in Estonia [online]. 2021. [cit. 2023-03-11]. Dostupné na internete: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/34513980/>

MAHRER, N. 2018. Does Shared Parenting Help or Hurt Children in High Conflict Divorced Families? [online]. 2018. [cit. 2022-09-29]. Dostupné z: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC7986964/>

MAINZ-KWASNIOK, M. 2020. Auch Patchwork ist Kernfamilie [online]. 2020. [cit. 2022-11-23]. Dostupné na internete: <https://www.wardandsmith.com/articles/7-guidelines-for-parents-sharing-custody-of-children-during-the-covid-19-pandemic>

MATOUŠEK, O. a kol. 2005. Sociální práce v praxi. Praha : Portál. 2005. 352 s. ISBN 80-7367-002-X.

MINISTERSTVO ZDRAVOTNÍCTVA SLOVENSKEJ REPUBLIKY. Covid automat [online]. 2021. [cit. 2023-02-23]. Dostupné na internete: <https://www.health.gov.sk/Clanok?covid-19-06-02-2021-automat-vlada>

QUINN, L. 2020. 7 Guidelines for Parents Sharing Custody of Children During the COVID-19 Pandemic. [online]. 2020. [cit. 2023-01-01]. Dostupné na internete: <https://www.wardandsmith.com/articles/7-guidelines-for-parents-sharing-custody-of-children-during-the-covid-19-pandemic>

RENDEKOVÁ, L. 2021. Názory verejnosti na profesiu sociálneho pracovníka. [online]. 2021. [cit. 2023-01-01]. Dostupné na internete: <https://opac.crzp.sk/?fn=detailBiblioFormChildU2HH8&sid=2941D974E0188E6DED449716710F&seo=CRZP-detail-kniha>

SAK 2021. Stanovisko SAK k realizácii striedavej osobnej starostlivosti a styku rodičov s deťmi vo vzťahu k šíreniu COVID -19. [online]. 2021. [cit. 2023-01-01]. Dostupné na internete: https://www.sak.sk/web/sk/cms/news/form/link/display/146968/_event>.

SAV 2020. Ľudia a spoločnosť v čase pandémie [online]. 2020. [cit. 2023-01-01]. Dostupné na internete: https://www.sav.sk/?lang=sk&doc=services-news&source_no=20&news_no=9375

SLOVENSKÁ KOMORA SP A ASP. 2021. *Stanovisko k etickým otázkam sociálnej práce počas pandémie koronavírusu a ochorenia COVID-19*. [online]. 2021. [cit. 2022-11-01].

Dostupné na internete: <https://socialnapraca.sk/stanovisko-k-etickym-otazkam-socialnej-prace-pocas-pandemie-koronavirusu-a-ochorenia-covid-19/>.

ÚVZSR 2020. Informácia zo zasadnutia Ústredného krízového štábu v súvislosti s COVID-19 [online]. 2020. [cit. 2022-11-01]. Dostupné na internete: <https://www.uvzs.sk/web/uvz>

WHO-CHINA JOINT MISSION, 2020. Report of the WHO-China Joint Mission on Coronavirus Disease 2019 (COVID-19) [online]. 2020. [cit. 2022-11-01]. Dostupné na internete: [https://www.who.int/publications/i/item/report-of-the-who-china-joint-mission-on-coronavirus-disease-2019-\(covid-19\)](https://www.who.int/publications/i/item/report-of-the-who-china-joint-mission-on-coronavirus-disease-2019-(covid-19)).

Zákon č. 18/2018 Z. z. o ochrane osobných údajov a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

Zákon č. 36/2005 Z. z. - Zákon o rodine a o zmene a doplnení niektorých zákonov

ZUG, M. 2020. Co-parenting in the coronavirus pandemic: A family law scholar's advice [online]. 2020. [cit. 2023-02-01]. Dostupné na internete: <https://theconversation.com/co-parenting-in-the-coronavirus-pandemic-a-family-law-scholars-advice-134093>

Afiliácia

Príspevok vznikol v rámci projektu VEGA č. 1/0254/23 Možnosti kreovania profesie klinického sociálneho pracovníka v Slovenskej republike.

Ohrožení náhradní rodinné péče stereotypy a předsudky sociálních pracovníků a pracovníc

Risks to Foster Care from Stereotypes and Prejudices of Social Workers

Karel Řezáč⁹

Abstrakt

Cílem příspěvku je upozornit na opakovanou identifikaci znaků stereotypních a předsudečných postojů sociálních pracovníků a pracovníc náhradní rodinné péče v datech získaných z kvalitativních empirických výzkumů. Existence těchto postojů je přitom v rozporu s výchozí podstatou profese sociální práce, jejímž cílem je mimo jiné prosazování sociální spravedlnosti a rovnosti. Proto se příspěvek dále zaměřuje na diskuzi možných důsledků této skutečnosti, zejména ve smyslu potenciálního ohrožení náhradní rodinné péče, ohrožení základních principů sociální práce a nastínění možných východisek snižující tato rizika.

Klíčová slova: Stereotypní postoje. Předsudky. Sociální pracovníci. Pěstounská péče.

Abstract

This paper aims to draw attention to the recurring identification of stereotypical and prejudiced attitudes among social workers involved in foster care, as revealed by data from qualitative empirical research. These attitudes stand in stark contrast to the foundational principles of social work, which include the pursuit of social justice and equality. The paper also explores the potential consequences of these attitudes, particularly the risks they pose to the integrity of foster care and the core values of social work, and suggests possible approaches to reducing these risks.

Keywords: Stereotypical attitudes. Prejudices. Social workers. Foster Care.

1. Úvod

Výkon pozice sociálního pracovníka sociálně-právní ochrany dětí je jednou z nejsložitějších a nejnáročnějších oblastí sociální práce (Cabiati, Raineri, Folgheraiter, 2018), není se tudíž čemu divit, že právě tato praxe vyvolává zájem výzkumníků a badatelů, včetně mé osoby. Po několika letech strávených v roli sociálního pracovníka náhradní rodinné péče a po realizaci několik výzkumů týkajících se převážně pěstounské péče se v empirických datech i praktických zkušenostech začaly objevovat náznaky týkající se zkušeností se stereotypy a předsudky, se kterými se aktéři této sféry sociální práce setkávají. Tato skutečnost mě vedla k systematické sekundární analýze dat z výzkumných souborů, které jsem měl z let 2021 až 2024 k dispozici.

Cílem tohoto příspěvku je upozornit na opakovanou identifikaci znaků předsudečných a stereotypních postojů sociálních pracovníků a pracovníc náhradní rodinné péče v datech získaných z kvalitativních empirických výzkumů.

⁹ Mgr. Karel Řezáč, Ph.D., Katedra sociologie a sociální práce, Filozofická fakulta, Západočeská univerzita v Plzni; e-mailová adresa: rezack@ff.zcu.cz

2. Teoretická východiska

Ačkoliv pojmy jako stereotyp či předsudek často používáme v běžné komunikaci pro označení převážně negativních konotací mezilidských soudů a specifické vnímání člověka, napříč literaturou samozřejmě nalezneme vymezení sofistikovanější. Jednu z nejstarších definic pojmu stereotyp vymezil již v roce 1922 Lippmann (Výrost, Slaměník, 2019), který jej popsal jako typické vyobrazení, které vytane člověku na mysli při myšlenkách o určité sociální skupině. Dle Zhang a kol. (2022) mohou být negativní stereotypy ovlivněny našimi znalostmi a psychologickým odstupem od cílové skupiny, přesvědčením o poddajnosti skupiny a mírou víry v potenciální změnu jejích vlastností a morálních hodnot.”. Hnilica (2010:13) pod tímto heslem vidí „*paměťová schémata či struktury, v kterých jsou zakódovány informace o attributech jisté kategorie a jejich relacích*“. Stereotyp můžeme rovněž chápat jako všudypřítomné a přetrvávající lidské tendence, které pramení ze základní kognitivní potřeby kategorizovat, zjednodušovat a zpracovávat složitý svět, a zároveň je východiskem pro předsudky a diskriminaci (Zhang a kol., 2022). Vztah mezi předsudkem a stereotypem lze tedy vnímat hierarchicky, respektive předsudek může být výsledným projevem přítomnosti stereotypu. Důležité je také zdůraznit, zejména v sociální práci, že aspekt všudypřítomnosti nás přivádí k perspektivě, že stereotyp je přirozenou součástí společenského života a lidského bytí. Jedná se o způsob zjednodušení bytí v jinak příliš složitém světě přehlaceném jedinečností, kterou v plném rozsahu snad ani nelze lidským rozumem pojmout. To však neznamená, že bychom ke stereotypům měli být lhostejní. Protože, jak bylo zmíněno výše, stereotypy jsou východiska předsudků, tedy „*specifických dlouhodobých postojů s velice rigidním charakterem, který má afektivní základ a v důsledku toho odolává racionální argumentaci*.“ (Nakonečný. 2016:506). Typicky se v případě předsudků jedná dle Hnilici (2010) o postoje negativní.

Povědomí o existenci určitých dlouhodobých stereotypů a do jisté míry přirozené společenské předpojatosti samozřejmě není v sociální práci ničím novým, jelikož již v 80. letech 20. století lze vypočítat počátky antiopresivních přístupů, které se následně etablovaly během 90. let. Jednalo se o reakci na systémové znevýhodňování jednotlivců nebo skupin, využívající analýzy zdrojů a forem útlaku (Matoušek a kol. 2013). Úsilí boje s opresí v sociální práci vedlo až k zavedení metody empowermentu (zmocnění), jako moderní metody zaměřující se na posilování lidské důstojnosti. Tato metoda je současně v opozici tzv. enablingu (uschopení), spočívajícím ve snaze adaptace utlačovaných na stávající opresivní společenské podmínky (Navrátil a kol., 2014). V nadsázce lze říci, že sociální práce se v tomto ohledu vyvíjela a (snad) dále vyvíjí tak, aby odhalovala tuto přirozenou nespravedlnost vyplývající ze stereotypizace a předsudků, a díky tomu dnes řada autorů propaguje reflexivní praxi, která „*...spočívá ve snaze do uvažování o klientově životní situaci vnést co nejvíce různých perspektiv a náhledů*.“ (Janebová, 2014:4). Podle D’Cruzová a kol. (2007) reflexivní praxe sociální práce zahrnuje: (1) schopnosti jedince zpracovávat informace a vytvářet vědění, které bude řídit jeho životní rozhodnutí; (2) kritický přístup jedince k praxi profese; (3) zkoumání role emocí v sociální práci. Pokud bychom se měli zamyslet nad praxí nereflexivní, analogicky by jí bylo možno charakterizovat uzavřenými rigidními postoji, jednotvárným přístupem a absencí ověřovacího procesu. Takové jednání sociálního pracovníka by pak bylo možné zjednodušeně zastřešit označením opresivní praxe, tedy praxe, která je lhostejná k nadřazenosti moci, ignoruje boj s opresí a celkově opresi bagatelizuje. Díky této stručné analýze tedy lze odvodit rozlišování mezi žádoucí reflexivní antiopresivní praxí a nežádoucí nereflexivní opresivní praxí (stereotypní a předsudečnou) a identifikovat projevy takové praxe.

3. Metodika

Jak jsem již avizoval v úvodu, záměrem tohoto příspěvku je prezentovat data z realizovaných studií s původně odlišným záměrem, avšak zkoumající totožný subjekt, tedy praxi náhradní rodinné péče o děti v České republice. Všechna zkoumaná data byla kvalitativního charakteru, se shodnou metodou sběru polostrukturovanými hloubkovými rozhovory, tedy jednou z nejčastěji využívaných kvalitativních metod (Macková a kol., 2005). Metodou jejich zpracování pro účel tohoto příspěvku byla tzv. sekundární analýza dat. Význam sekundární analýzy dat shromážděných původně s jiným cílem zmiňuje Novotná a kol. (2019:136): „...sekundární analýzu dat, nelze v žádném případě chápat jako něco druhotného či vedlejšího. Naopak, celá řada významných studií v nejrůznějších oblastech bádání vznikla právě na základě inovativní analýzy již existujících dat.“. Sekundární analýza dat poskytuje účinnou alternativu ke sběru dat od nových výzkumných souborů. Jedná se o opětovné použití existujících dat ke zkoumání jiné výzkumné otázky (Heatonová, 2004). Mezi přednosti sekundární analýzy dat patří například nízkonákladovost a šetření zdrojů, možnost provádění srovnávacích výzkumů, ale také čerpání nevyužitého potenciálu, který v nashromážděných datech zůstává jinak ponechán (Novotná a kol., 2019). Nevýhodou sekundární analýzy pak dle Heatonové (1998) může být nedostatečnost analyzovaných dat pro zodpovězení nových výzkumných otázek. Při sekundární analýze dat se dle Novotné a kol. (2019:407) může jednat „...o tzv. re-analýzu (re-analysis) kvalitativních sekundárních dat, tj. buď reinterpretovat sekundární data prostřednictvím jiných analytických postupů, nebo je analyzovat a interpretovat dle nových výzkumných otázek.“.

Pro sekundární analýzu prezentovanou tímto příspěvkem byla zvolena jedna výzkumná otázka: „*Jaké znaky stereotypů a předsudků se objevují v analyzovaných datech?*“. Pro zodpovězení této výzkumné otázky bylo využito dat z celkem tří (níže charakterizovaných) výzkumných souborů, o souhrnné velikosti výzkumného vzorku $N = 16$. Vzorek tvořili přímý aktéři sociálně právní ochrany dětí, konkrétně pěstouni na přechodnou dobu, sociální pracovníci orgánu sociálně-právní ochrany dětí a sociální pracovníci doprovázejících organizací pěstounské péče. Analýza dat byla provedena otevřeným kódováním a kategorizací.

3.1. Analyzované soubory

Jak bylo zmíněno výše, společným jmenovatelem všech analyzovaných výzkumných souborů je souvislost s přímou praxí v náhradní rodinné péči. Díky tomu, že informanti zastávají různé role, poskytují více perspektiv, a tady komplexnější vykreslení různých zkušeností. Pochopitelně může daná role ovlivňovat perspektivu, a proto byly v interpretaci role informantů zachovány. Společná je také použitá metoda v podobě polostrukturovaných hloubkových rozhovorů. Ve všech případech se rozhovor týkal zkušeností informantů s některým kontextem výkonu náhradní rodinné péče.

První výzkum se zaměřoval na problematiku vnímání příbuzenské a nepříbuzenské pěstounské péče. Konkrétně se jednalo o výzkumný cíl: „*Jaké jsou postoje sociálních pracovníků pracujících v systému náhradní rodinné péče k odlišnostem příbuzenské a nepříbuzenské pěstounské péče v kontextu kvality péče o ohrožené děti?*“ (Tovaryšová, Řezáč, 2022:42). Závěry upozorňují na potřebnost změn stávajícího systému, ve kterém jsou nevhodným způsobem vnímány odlišnosti příbuzenské a nepříbuzenské pěstounské péče a formulují podněty k realizaci této změny.

Druhý výzkum se týkal tématu motivace k výkonu pěstounství na přechodnou dobu, která se v důsledku posledních legislativních změn jeví jako klíčový institut náhradní rodinné péče a v blízké době by měla prakticky zcela nahradit ústavní péči o děti do 3 let. Studie sledovala výzkumný cíl: „*Jaká je počáteční motivace pěstounů na přechodnou dobu k zapojení do systému sociálně-právní ochrany dětí?*“ (Hulínská, Řezáč, 2024:37). Závěry výzkumu přináší podněty k rozvoji stávající praxe, které nabízí potenciál ke stabilizaci a udržitelnosti institutu pěstounské péče na přechodnou dobu v nadcházejících letech předpokládaného tlaku dopadů transformačního úsilí deinstitucionalizace ústavní péče o děti do 3 let věku.

Třetí výzkum sledoval téma etnicity s výzkumnou otázkou: „*Jaký je vztah etnicity dítěte a důvodů jeho svěření do pěstounské péče z pohledu sociálních pracovníků?*“ (Brotánková, 2024:1), přičemž tato studie odhaluje například předpoklady sociálních pracovníků o tom, že sociální pracovníci s předsudky vůči etnické skupině s takovou cílovou skupinou nepracují, ačkoliv potenciál existence takových předsudků nevylučují.

4. Interpretace výsledků

Provedená analýza přinesla celkem tři dílčí závěry týkající se zkušeností pěstounů a sociálních pracovníků se stereotypy a předsudky v náhradní rodinné péči, které jsou níže formulovány v příslušných podkapitolách. Interpretace vychází z přímé citace kódů, která se v revidovaných datech objevila.

4.1. Není klient jako klient

V rámci analýzy dat byly identifikovány kódy, které indikují existenci nerovnosti klientů vytvořené odlišnými přístupy sociálních pracovníků. Jako první příklad lze uvést zkušenost aktérů s výběrovým (ne)přiznáváním tzv. odměny pěstouna klientům. Jak uvádí zkušenost pracovnice V1R5: „*záleží na ospod'ačce... jedna to nikomu nepíše a nedá, druhá to bere, že by to měl brát každý a napíše to každému.*“. U téže pracovnice lze dokonce dohledat i zdůvodnění takového postupu dle respondentky neakceptovatelnou argumentací: „*Já mám dokonce pěstounku, ... a oni jí to zamítli, přímo ospod'ačka, že není důvod pro přiznání odměny pěstouna. Protože má manžela, kterej pracuje. Což je na hlavu postavený, připadne mně to jako nespravedlivý.*“ (V1R5). Takto rozdílný přístup pracovníků vytváří prostředí s nerovnými podmínkami pro výkon pěstounské péče, kdy u tzv. příbuzenských pěstounů o přiznání finanční odměny bylo před novelou č. 363/2021 Sb. rozhodováno na základě individuálního posouzení pracovníka orgánu sociálně-právní ochrany dětí, zda je situace příbuzenského pěstouna hodna zvláštního zřetele. Problém byl zdánlivě vyřešen novelou, která plošně rozlišuje mezi odměnou nepřibuzenských pěstounů a příspěvkem při pěstounské péči pro příbuzenské pěstouny. S ohledem na skutečnost, že výše příspěvku při pěstounské péči je nižší, než odměna pěstouna, je na místě si klást otázku, zda toto zdánlivé vyřešení nerovnosti spíše nepředstavuje zavedení systémového znevýhodňování všech příbuzenských pěstounů, jelikož nelze říci, že samotný faktor příbuznosti by výkon pěstounské péče nějak ulehčoval. Byť je nasnadě, že příbuzenství může posilovat motivaci pěstounů k péči o dané dítě, nižší finanční ocenění spíše pak působí jako zneužívání této motivace příbuzenských pěstounů a nasvědčuje, že převládá stereotyp, že péče o příbuzné ohrožené dítě je méně hodnotná, než péče o dítě nepřibuzné. Další předsudek spojený s tímto stereotypem implicitně vyplývá také z výpovědi respondentky V1R6: „*...měla by se oddělit klasická pěstounská péče od té příbuzenské... protože ono to potom vrhá špatné*

světlo na všechny pěstouny.“. Pracovnice zde legitimně hovoří o vnímání odlišností příbuzenské a nepříbuzenské pěstounské péče, avšak rozlišuje mezi nimi kvalitativně, neboť vypovídá ve smyslu, že nepříbuzenská pěstounská péče poškozuje svou nižší kvalitou pověst péče nepříbuzenské.

Kromě nerovného vnímání pěstounů, se objevila také zkušenost s předsudky vůči biologickým rodičům dětí: „...*některý doprovodky ty rodiče dětí berou jako něco špatného, někoho, kdo ublížil tomu dítěti a měly by přetrhat všechny možný kontakty... to dítě ani pěstouny nepodporují v kontaktu s tím rodičem.*“ (V1R1). I z této zkušenosti lze vyvodit vnímání existence předsudků a jednání, které lze interpretovat jako odsuzování biologických rodičů dětí v pěstounské péči a opomíjení, či dokonce odpírání, jejich práva na kontakt s dítětem. Souhrnně tak lze konstatovat existenci zkušeností respondentů s předsudky ve formě nerovného vnímání klientů ze strany sociálních pracovníků, na základě existence stereotypních představ o faktoru příbuzenství.

4.2. Náhradní rodinná komplikace

Data přinesla také pozoruhodné zjištění týkající se celkového pohledu na náhradní rodinnou péči sociálními pracovníky. Identifikované zkušenosti souvisejí se stereotypy a předsudky, se kterými se setkali pěstouni v průběhu procesu vstupu do systému sociálně-právní ochrany dětí. „*Sociální pracovnice mi říkala, že všichni by chtěli jenom mimina. Dostanete 14letého cikána. To jsem zvědavá, jestli do toho půjdete.*“ (V2P4). Uvedená zkušenost značí existenci stereotypů spojených s rasovými předsudky vůči ohroženým dětem, které se do náhradní péče dostávají. Mimo to svědčí o předpokladu stereotypů a předsudků ze strany pracovnice vůči pěstounům. Tyto projevy jsou nejen nebezpečné z hlediska rizik spojených se systematickým znevýhodňováním etnické menšiny, ale též z důvodu patrné snahy odstrašovat na základě stereotypů zájemce o roli pěstouna, což představuje potenciální nepřímé oslabování systému sociálně-právní ochrany dětí. Tato zkušenost bohužel nebyla ojedinělá, jelikož kupříkladu pěstounka V2P2 uvedla: „*Byla jsem se zeptat přímo tady na OSPODu v místě bydliště a ta paní, mi to trošku jako rozmlouvala. Říkala, že tím, jak pracuju v oboru, tak vím, co to obnáší, co to je za děti, co je to za rodiče... a že jestli si opravdu chci si komplikovat život.*“. Zde narážíme na zkušenost s rozmlouváním ze strany sociální pracovnice a interpretace pěstounské péče jako životní komplikace. I zde se projevují výše zmíněné stereotypy v předsudečném jednání pracovnice vůči biologickým rodičům a ohroženým dětem. Na místě je otázka, jak mohou sociální pracovníci prostřednictvím vlastní nedůvěry ovlivnit potenciální žadatele o pěstounství. Pokud by skutečně odrazování vedlo u některých pěstounů ke ztrátě zájmu, ohrožuje tato ventilovaná nedůvěra v systém tento systém samotný.

4.3. Předsudky? Nemáme.

Poslední část interpretace se týká reflexe vlastních předsudků a stereotypů vnímaných přímo sociálními pracovníky u sebe samotných. V tomto ohledu lze na základě zpracovávaných dat konstatovat, že u dotazovaných respondentů většinou převládá názor, že sociální pracovníci předsudky nemají. Respondentka V3R3 k tomuto tématu uvádí: „*Já si myslím, že ten kdo, dělá sociální práci, že ty předsudky nemá... nesetkala jsem se s tím. To by podle mě tu práci člověk nemohl dělat.*“. Takovýto pohled není rozhodně ojedinělý, jelikož rovněž respondentka V3R1 se domnívá, že absence stereotypů a předsudků vychází z podstaty profese sociálních

pracovníků: „*Myslím, že by se mezi sociálními pracovníky našli tací, kteří předsudky mají, a proto by s nimi nikdy nepracovali.*“ (V3R1). Zde je tedy prezentován předpoklad takový, že mezi sociálními pracovníky převažuje povědomí o eventuálních vlastních vnímaných stereotypech, což sociální pracovníky přivádí k tomu, že se distancují od takových pracovních pozic, které by vytvářeli předpoklad s takovou cílovou skupinou, vůči které by se eventuální předsudky mohli projevit. Podobně uvažuje také respondent V3R2: „*Když už to někdo dělá taková léta. Já jsem například vzešel z velmi xenofobního prostředí, jelikož můj otec měl velkou averzi vůči Romům a podívejte se, kde teď pracuji.*“. Zde je dokonce implicitně uveden předpoklad, že sociální pracovník z podstaty své pozice není xenofobní. Jakmile byly však sociální pracovníci dotazováni na to, co dělají proto, aby předsudky a stereotypy neměli, respektive jaká reflexivní a anti-opresivní opatření činí proti svým vědomým či nevědomým stereotypům, nikdo z nich nebyl schopen žádný takový mechanismus pojmenovat. Představa práce s předsudky byla u respondentů neukotvená a nejasná, což vzbuzuje dojem chybějící promyšlené strategie prevence předsudků a stereotypů. V kontextu teoretických východisek, konkrétně všudypřítomnosti stereotypních vzorců lidského vnímání, lze konstatovat takový stav jako nežádoucí a potenciálně rizikový, jelikož nedostatečná reflexe stereotypů vytváří podmínky pro nevědomé vytváření předsudků.

5. Závěr

Na základě provedené sekundární analýzy dat můžeme konstatovat, že existují zkušenosti aktérů se stereotypy i předsudky, které ovšem patrně často nebývají přiznávány ze strany sociálních pracovníků samotných a mnohdy ani nejsou vědomě reflektovány, což je z hlediska současných poznatků a moderních přístupů sociální práce nežádoucí stav. V tomto ohledu se lze setkat se zkušenostmi týkajícími se mylného přesvědčení (stereotypu), že pracovník nepracuje s těmi, vůči kterým by se mohl dopouštět předsudků. Kromě toho můžeme také z provedené analýzy vyvodit závěr, že v systému sociálně-právní ochrany dětí jsou sociální pracovníci, kteří systému nedůvěřují a nepřímou jej tím oslabují. Ačkoliv tuto skutečnost nemůžeme pouze na základě provedených kvalitativních výzkumů vyhodnotit jako reliabilní, jedná se o validní poznatky o zkušenostech aktérů s projevy takového jednání, kterému by měla být věnována pozornost, byť by se mělo jednat o nereprezentativní příklad. Nerovnosti a předsudky jsou totiž v sociální práci vysokým potenciálním rizikem v jakékoliv míře. Patrně můžeme potvrdit, že existují pracoviště, kde nejsou zavedeny mechanismy reflexe stereotypů a prevence předsudečného jednání, případně přinejmenším nejsou etablovány příliš efektivně. Na úplný závěr proto konstatuji, že sociální pracovníci, metodici, výzkumníci a další relevantní profese by měli věnovat intenzivní pozornost vývoji a implementaci mechanismů, které umožní sociálním pracovníkům vědomě se bránit vlastním stereotypům a z nich vycházejícím předsudkům.

Reference / Seznam citované literatury

BROTÁNKOVÁ, Eliška. *Etnicita a pěstounská péče*. Bakalářská práce. Plzeň: ZČU, 2024.

CABIATI, Elena, RAINERI, Maria Luisa, FOLGHERAITER, Fabio. Risk and protective factors among child protection social workers: a quantitative study, *European Journal of Social Work*, 2020, roč. 23, č. 2, s. 353-366. ISSN. 1369-1457.

D'CRUZ, Heather., GILLINGHAM, Philip, MELENDEZ, Sebastian. Reflexivity, its Meanings and Relevance for Social Work: A Critical Review of the Literature. *British Journal of Social Work*, 2007, roč. 37, č. 1, s. 73-90. ISSN 0045-3102.

HEATON, Janet. *Reworking qualitative data*. London: SAGE Publications, 2004. ISBN 0-7619-7142-4.

HEATON, Janet. Secondary analysis of qualitative data. Social Research Update. *Historical Social Research*, 1998, roč. 22, č. 1, s. 33-45. ISSN 0172-6404.

HNILICA, Karel. *Stereotypy, předsudky, diskriminace*. Praha: Karolinum, 2010. ISBN 978-80-246-1776-3.

HULÍNSKÁ, Kateřina., ŘEZÁČ, Karel. Motivace pěstounů na přechodnou dobu. *Sociální práce*, 2024, roč. 24, č. 2, s. 35-50. ISSN: 1213-6204.

JANEBOVÁ, Radka. *Teorie a metody sociální práce - reflexivní přístup*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2014. ISBN 978-80-7435-374-1.

MACK, Natasha, WOODSONG, Cynthia, MacQUEEN, Kathleen M., GUEST, Greg, NAMEY, Emily. *Qualitative Research Methods: A Data Collector's Field Guide*. Research Triangle Park: Family Health International, 2005. ISBN 0-939704-98-6.

MATOUŠEK, Oldřich a kol. *Encyklopedie sociální práce*. Praha: Portál, 2013. ISBN 978-80-262-0366-7.

NAKONEČNÝ, Milan. *Obecná psychologie*. Praha. Triton, 2016. ISBN 978-80-7387-929-7.

NAVRÁTIL, Pavel. *Reflexivní posouzení v sociální práci s rodinami*. Brno: Masarykova univerzita, 2014. ISBN 978-80-210-7505-4.

NOVOTNÁ, Hedvika, ŠPAČEK, Ondřej, ŠTOVÍČKOVÁ JANTULOVÁ, Magdaléna. *Metody výzkumu ve společenských vědách*. Praha: FHS UK, 2019. ISBN 978-80-7571-025-3.

TOVARYŠOVÁ, Karolína, ŘEZÁČ, Karel. Postoje sociálních pracovníků k odlišnosti příbuzenských a nepříbuzenských pěstounů. *Sociální práce*, 2022, roč. 22, číslo 3, s. 40-58. ISSN: 1213-6204.

VÝROST, Jozef, SLAMĚNÍK, Ivan a kol. *Sociální psychologie - teorie, metody, aplikace*. Praha: Grada Publishing a.s., 2019. ISBN 978-80-247-5775-9.

ZÁKON č. 363/2021 Sb., kterým se mění zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů, a další související zákony

ZHANG, Baoshan, HU, Yibo, ZHAO, Fenhqng, WEN, Fangfang, DANG, Junhua, ZAWISZA, Magdalena. Editorial: The psychological process of stereotyping: Content, forming, internalizing, mechanisms, effects, and interventions. *Frontiers in Psychology*, 2022, roč. 22, č. 13. ISSN 1664-1078.

Možnosti využití psychoterapie v sociální práci s dětmi a rodinou

Possibilities of using psychotherapy in social work with children and families

Mgr. Lucie Smutková, Ph.D.¹⁰

Abstrakt

Tento příspěvek se zabývá možnostmi a přínosy využití psychoterapie v kontextu současné sociální práce. Cílem je naznačit, jak mohou vybrané psychotherapeutické přístupy podpořit „úspěšnost“ sociálních pracovníků při práci s klienty v různých životních situacích, například v rámci práce s dětmi a rodinou, institucionální péče, ale i krizové intervence či práce s traumatem a dalších. Text vychází z vybraných publikací odborníků v oblasti psychoterapie a sociální práce. Jeho výstupem je argumentace ve prospěch citlivého využívání psychotherapeutických principů v praxi sociálních pracovníků podpořeného procesem jejich dalšího vzdělávání a rozvojem mezioborové spolupráce.

Klíčová slova: Psychoterapie. Sociální práce s dětmi a rodinou. Inspirace.

Abstract

This article deals with the possibilities and benefits of using psychotherapy in the context of contemporary social work. The aim is to indicate how selected psychotherapeutic approaches can support the "success" of social workers when working with clients in various life situations, for example work with children and families, in institutional care, crisis intervention or work with trauma, and others. The text is based on selected publications by experts in the field of psychotherapy and social work. Its output is an argument in favor of the sensitive use of psychotherapeutic principles in the practice of social workers, supported by the process of further education of social workers and the development of interdisciplinary cooperation.

Key words: Psychotherapy. Social work with children and families. Inspiration.

1. Úvod

Psychoterapie a sociální práce jsou dva obory, jejichž hranice se v současné praxi pomáhajících profesí mohou někdy překrývat. Zatímco cílem psychoterapie je obvykle práce s vnitřními prožitky a hlubinnými vzorci chování člověka, sociální práce se orientuje především na řešení sociálních problémů a podporu fungování jednotlivce v jeho přirozeném prostředí.

V mnoha případech však tyto cíle nelze jednoduše oddělit – psychické zdraví klienta je velmi úzce spojeno s jeho sociálním fungováním. Promyšlená, a o odborné znalosti a dovednosti opřená integrace psychotherapeutických přístupů do metod sociální práce tak otevírá nové možnosti pro efektivní pomoc. Následující text si klade za cíl představit, jak lze psychoterapii využít v rámci sociální práce, aniž by byly překračovány profesní hranice.

¹⁰ Ústav sociální práce, Filozofická fakulta UHK, e-mail: Lucie.Smutkova@uhk.cz

2. Psychoterapie a její místo v systému sociální práce

Stejně jako sociální práci, i psychoterapii můžeme zahrnout do společného rámce tzv. pomáhajících profesí. Každá z nich přistupuje k pomoci a podpoře klienta jiným způsobem, i když mnoho jejich principů můžeme považovat za společné.

Psychoterapii můžeme označit za vědomý strukturovaný proces podpory osobnosti klienta, který využívá různé teoretické modely lidského fungování, přičemž konkrétní postupy se mohou napříč různými psychoterapeutickými směry lišit. Například Prochaska a Norcross (2010) poukazují na to, že psychoterapeutické přístupy se dlouhodobě historicky diferencují podle teoretického východiska – například psychodynamického, behaviorálního, humanistického nebo systemického. Psychoterapii můžeme také chápat jako odbornou metodu léčby psychických obtíží, která se opírá o psychologické teorie osobnosti, vztahů a vývoje (Kratochvíl, 2017).

Zatímco cílem psychoterapie je obvykle práce s vnitřními prožitky a hlubinnými vzorci chování člověka, sociální práce se orientuje zejména na řešení sociálních problémů a podporu fungování jednotlivce v jeho přirozeném prostředí (např. viz Janebová, 2014). V mnoha případech však tyto cíle nelze jednoduše oddělit – psychické zdraví klienta je velmi úzce spojeno s jeho sociálním fungováním.

Psychoterapie může v sociální práci může nacházet své místo zejména tam, kde dochází k práci s hlubšími emočními nebo vztahovými problémy klienta, které brání jeho sociálnímu fungování. Jak uvádí Mátel (2019), moderní sociální práce je komplexní a interdisciplinární obor, který musí reagovat na celou šíři klientových potřeb – nejen sociálních, ale i psychických.

Sociální práce může z různých psychoterapeutických přístupů čerpat zejména v oblasti porozumění klientovu chování, motivace ke změně a budování důvěry. Mátel (2019) hovoří o nutnosti psychosociálního přístupu, který propojuje psychické a sociální aspekty klientova života. Psychoterapeutické techniky, pokud jsou používány v rámci mezi profesních kompetencí, mohou napomoci efektivnější intervenci a hlubšímu porozumění kontextu klientova chování.

Psychoterapeutické směry, jako je psychodynamická, kognitivně-behaviorální, systemická či humanistická terapie, nabízejí sociálním pracovníkům rámec, jak lépe porozumět klientovým vnitřním procesům a chování (Paulík, 2009). To umožňuje nejen efektivnější intervenci, ale i lepší navázání vztahu s klientem, který je pro úspěch pomoci klíčový. Sociální pracovník, ačkoliv není psychoterapeutem v pravém slova smyslu, může využívat některé prvky psychoterapie v rámci podpůrných rozhovorů, motivace klienta či jeho stabilizace.

3. Psychoterapie v institucionální výchově

Svůj inspirační a podpůrný význam může mít psychoterapie například v oblasti institucionální péče o děti a mládež. Lečbych (2010) zdůrazňuje, že pracovníci v institucionální péči se často setkávají s dětmi a mládeží, kteří jsou zatíženi traumatickými zkušenostmi, narušenými vztahy a nízkou sebehodnotou. V tomto kontextu může být klíčové využití terapeutického přístupu, který je orientován na růst a posílení zdravých vztahů.

Inspirací zde může být například také přístup Virginie Satirové, která klade důraz na důstojnost člověka, rodinnou dynamiku a komunikaci (1994). Její publikace Model růstu (2000) pak zdůrazňuje autenticitu, otevřenost a důvěru jako pilíře zdravého osobnostního vývoje. Tyto principy jsou aplikovatelné i v ústavní péči – sociální pracovník může být nositelem podpůrného vztahu, který napomáhá dítěti obnovit důvěru v mezilidské vztahy.

4. Rodinná a systemická perspektiva v sociální práci

Význam blízké spolupráce oborů psychoterapie a sociální práce můžeme vidět také na poli práce s dětmi a rodinami. Satirová (1994) ve své práci opakovaně zdůrazňuje význam rodinného systému pro individuální rozvoj a stabilitu. Její přístup je postaven na přesvědčení, že změna jednotlivce je často podmíněna změnou v systému, ve kterém žije. Sociální práce, která pracuje s rodinami (např. orgány sociálně právní ochrany dětí, zařízení pro děti, azylové domy atp.), může využívat systemický pohled při mapování vztahových vzorců, komunikačních bariér či generačních přenosů.

V rámci case managementu nebo rodinných konferencí lze využívat otázky orientované na řešení, práce s loajalitami či podpora otevřené komunikace. Satirová (1994) také upozorňuje na význam práce s tělem a neverbálními projevy, které mohou být v sociální práci často přehlíženy, přestože nesou důležité informace o prožívání klienta.

5. Skupinová psychoterapie jako zdroj inspirace sociální práce

Další možnou oblastí uplatnění blízké spolupráce psychoterapie a sociální práce může být v rámci práce se skupinou. Skupinové formy práce s klienty jsou tradiční metodou sociální práce a zároveň efektivní formou psychoterapie. Yalom (2020) upozorňuje, že ve skupině dochází k dynamickému učení, sdílení zkušeností a formování nových vztahových vzorců.

Skupiny vedené sociálními pracovníky mohou využívat prvky podpůrné a rozvojové skupinové terapie. Například při práci s rodinami, oběťmi násilí, nezaměstnanými či osobami po výkonu trestu lze vytvářet prostor pro bezpečné sdílení, validaci emocí a podporu změny. Sociální pracovník zde může fungovat také jako facilitátor – podněcuje růstové procesy a zprostředkovává pozitivní skupinové zkušenosti.

6. Fáze změny a motivace klienta

Jedním z největších přínosů psychoterapie pro sociální práci je hlubší porozumění procesu změny. Model trans-teoretického přístupu ke změně, který vypracovali Prochaska a Norcross (2010), identifikuje několik fází změny – od předúvahového stádia, přes uvědomování, přípravu, jednání až po udržení. Tento model je velmi užitečný při práci s klienty, kteří nejsou motivováni ke změně nebo opakovaně selhávají v dosahování cílů.

Sociální pracovník, který chápe tyto fáze, může volit vhodné strategie pro každou z nich – například v rané fázi budovat důvěru a zvyšovat uvědomění, v pozdější fázi podporovat konkrétní kroky ke změně. Model změny zároveň posiluje respekt k autonomii klienta a snižuje riziko direktivního přístupu.

7. Závěr

Psychoterapie představuje pro sociální práci důležitý inspirační a podpůrný rámec, který může významně přispět ke kvalitě pomoci a efektivitě intervence. Ať už jde o porozumění klientovu vnitřnímu světu, podporu změny, práci s rodinou nebo skupinovou dynamiku, psychoterapeutické principy poskytují nástroje, které lze adaptovat pro potřeby sociální práce. Klíčové je však respektovat hranice profesních rolí a vždy pracovat v rámci svých kompetencí.

Sociální pracovník by měl vždy usilovat o integraci základních psychoterapeutických dovedností – jako je empatie, aktivní naslouchání, validace, facilitace – a zároveň být otevřený multidisciplinární spolupráci. V budoucnu lze očekávat, že se psychoterapie a sociální práce budou dále sbližovat, zejména v oblasti práce s traumatem, krizí a podporou duševního zdraví klientů.

Reference / Seznam citované literatury

JANEBOVÁ, Radka: *Teorie a metody sociální práce – reflexivní přístup*. Gaudeamus, 2014. ISBN N 978-80-7435-374-1

KRATOCHVÍL, Stanislav. *Základy psychoterapie*. Praha: Portál, 2017. ISBN 978-80-262-1227-0

LEČBYCH, Martin. *Úvod do psychoterapie pro pracovníky v institucionální výchově*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2010. ISBN 978-80-244-2647-1

MÁTEL, Andrej. *Teorie sociální práce*. Trnava: Spolok svätého Vojtecha, 2019. ISBN 978-80-271-2220-2

PAULÍK, Karel. *Vybrané poradenské a psychoterapeutické směry*. Ostrava: Ostravská univerzita, 2009. ISBN 978-80-7368-739-7

PROCHASKA, James. O., NORCROSS, John. C. *Psychoterapeutické systémy: průřez teoriemi*. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-262-2093-0

SATIROVÁ, Virginie. *Kniha o rodině*. Praha: Pragma, 1994. ISBN 80-7252-150-0

SATIROVÁ, Virginie. *Model růstu: Jak se stát tím, kým můžete být*. Praha: Pragma, 2000. ISBN 978-80-7295-071-3

YALOM, Irwin. D. *Teorie a praxe skupinové psychoterapie*. Praha: Portál, 2020. ISBN 978-80-262-1848-7

Vybrané rizikové faktory v povolání sociálního pracovníka

Selected Risk Factors in the Profession of Social Worker

Petronela Šebestová¹¹, Jana Laščiaková¹²

Abstrakt

Príspevok poukazuje na bezpečnosť a ochranu sociálneho pracovníka pri poskytovaní sociálnych služieb. Cieľom tematizovanej problematiky je poukázať na možné riziká, s ktorými sa môže sociálny pracovník stretnúť v praxi. Málo kto si uvedomuje, že povolanie sociálneho pracovníka môže byť za istých okolností rizikové, vzhľadom k cieľovým skupinám prijímateľov sociálnych služieb, s ktorými sociálny pracovník prichádza denne do kontaktu. V súčasnosti je v SR táto problematika riešená parciálnymi odporúčaniami rôznych združení a odborníkov v sociálnych službách ako aj zákonom č. 355/2007 Z. z. o ochrane, podpore a rozvoji verejného zdravia, ktorý všetky pracovné činnosti rozdeľuje do štyroch kategórií, a to na základe úrovne a charakteru rizikových faktorov, ktoré pri jej výkone majú vplyv na zdravie zamestnancov a rovnako aj na základe pracovného prostredia, v ktorom sa práca vykonáva. Konkrétne odporúčania na ochranu a bezpečnosť sociálnych pracovníkov v podobe štandardov vypracovala NASW – Národná asociácia sociálnych pracovníkov, ktorá je najväčšou členskou organizáciou so sídlom vo Washingtone. Združuje sociálnych pracovníkov z celého sveta. V našom príspevku sme sa snažili uvedené štandardy opísať a tým inšpirovať zamestnávateľov v sociálnych službách k tvorbe normatívnych dokumentov.

Kľúčové slová: Bezpečnosť práce. Ochrana. Sociálny pracovník. Sociálna práca. Zamestnávateľ. Štandardy.

Abstract

The article points to the safety and security of the social worker when providing social services. The goal of the themed issue is to point out the possible risks that a social worker may encounter in practice. Few people realize that the profession of a social worker can be risky in certain circumstances, due to the target groups of recipients of social services, with whom the social worker comes into contact daily. Currently, in the Slovak Republic, this problem is solved by partial recommendations of various associations and experts in social services, as well as by Act no. 355/2007 Coll. on the protection, promotion and development of public health, which divides all work activities into four categories, based on the level and nature of risk factors that affect the health of employees during its performance, as well as on the basis of the work environment in which the work is performed. Specific recommendations for the protection and safety of social workers in the form of standards were developed by NASW - the Washington-based National Association of Social Workers, which unites social workers from around the world. In our contribution, we tried to describe the mentioned standards and thereby inspire employers in social services to create normative documents.

Keywords: Safety at work. Protection. Social worker. Social work. Employer. Standards.

1. Úvod do problematiky

Bezpečnosť a ochrana zdravia pri práci je dôležitou súčasťou nie len pracovného práva, ale aj sociálnej práce ako praxeologickej disciplíny. Sociálni pracovníci poskytujú služby v čoraz komplexnejšom, dynamickom sociálnom prostredí a majú rozširujúcu sa základňu klientov – prijímateľov sociálnych služieb. Hlavným poslaním sociálnej práce je eliminácia nepriaznivej sociálnej situácie človeka, ktorý potrebuje sociálnu intervenciu, pretože nie je schopný z rôznych dôvodov sa sám o seba postarať a zvládnuť zabezpečenie základných životných

¹¹ Vysoká škola Danubius, Fakulta sociálnych štúdií; petronela.sebestova@gmail.com; Tel.: +421-902-898-868

¹² Vysoká škola Danubius, Fakulta sociálnych štúdií; jana.lasciakova@vsdanubius.sk; Tel.: +421-0918-037-257

potrieb. Súčasne nemenej dôležitým poslaním sociálnej práce je aj optimalizácia sociálneho fungovania jednotlivcov, keďže modernizácia a inovačné pracovné postupy prinášajú so sebou nie len zvyšovanie životného štýlu, ale tiež sociálne úskalia, ktorým je človek každodenne vystavovaný. Zmena spoločenských zvyklostí zákonne produkuje aj sociálnu zmenu, ktorá nie je vždy pre človeka iba prínosom.

Žiaľ, množstvo a rôznorodosť ľudí, ktorým sociálni pracovníci poskytujú služby a rôznorodosť prostredia, v ktorom sú tieto služby poskytované, prispeli k čoraz nepredvídateľnejšiemu a často aj nebezpečnejšiemu prostrediu pre prax sociálnej práce. Nie je neobvyklé, že sociálni pracovníci sa častejšie stávajú terčom verbálnych, ale aj fyzických útokov, či už pri návštevách klientov v teréne, alebo aj pri poskytovaní samotných intervenčno-záchranných službách. Vzniknuté nepredvídateľné situácie je potrebné nie len riešiť, ale aj predvídať, aby sme mohli včas reagovať a byť pripravení na podporu a ochranu bezpečnosti sociálnych pracovníkov. V odbornej literatúre sa stretávame so skutočnosťou, že o formách ochrany, poskytnutí pomoci a bezpečnosti sa väčšinou píše iba z hľadiska prijímateľov sociálnych služieb, avšak na odborných pracovníkov v sociálnych službách, ktorí sú hlavnými aktérmi sociálnej pomoci sa venuje pozornosť iba vtedy, keď už riziká majú následky.

Sociálni pracovníci zasahujú do života klientov v kľúčových momentoch ich zmeny alebo krízy. Zatiaľ, čo cieľom sociálnej práce je zlepšiť tieto okolnosti a zachovať blaho všetkých zúčastnených strán, agresia voči sociálnym pracovníkom sa môže vyskytnúť nečakane pri akejkoľvek sociálnej pomoci. Hoci väčšina prijímateľov sociálnych služieb, s ktorými sa sociálni pracovníci stretávajú, sa nikdy nemusí stať rizikovou, ale aj tak je dôležitosť osobnej bezpečnosti pre sociálnych pracovníkov nemožno podceňovať. Sociálna práca je často nepredvídateľná a vyžaduje si veľkú prípravu a rýchle myslenie.

2.Štandardy osobnej bezpečnosti sociálnych pracovníkov podľa NASW

Ucelený koncept osobnej bezpečnosti sociálnych pracovníkov v podobe 11 štandardov vytvorila v roku 2013 NASW (Národná asociácia sociálnych pracovníkov, ďalej len NASW), ktorá je najväčšou členskou organizáciou profesionálnych sociálnych pracovníkov na svete so sídlom vo Washingtone. Hlavnou zásadou trojitého poslania NASW je podporovať, rozvíjať a chrániť prax sociálnej práce a sociálnych pracovníkov. V súlade s týmto poslaním NASW vytvára profesionálne štandardy a usmernenia na podporu kvalitnej praxe sociálnej práce. Národná asociácia pracuje na zlepšovaní profesionálneho rastu a rozvoja svojich členov, na vytváraní a udržiavaní profesionálnych štandardov pre sociálnych pracovníkov a na presadzovaní zdravých sociálnych politík.

Pri vypracovaní štandardov vychádzala NASW z viacerých zásad. Prvou z nich je: Uznatie kontextu praxe sociálnej práce. Tento kontext sa zaoberá bezpečnostnými a rizikovými faktormi spojenými s praxou sociálnej práce. Tieto faktory by sa nemali interpretovať tak, že sociálna práca je inherentne, alebo nezvyčajne nebezpečná profesia. Sociálni pracovníci uznávajú a chápu, že interakcia s klientmi je základným kameňom mnohých nastavení praxe. Väčšina klientov a rodín, ktorým sociálni pracovníci slúžia, nepredstavuje ohrozenie ani nebezpečenstvo. Existujú však prostredia sociálnej práce (terénne, alebo ambulantné sociálne služby), kde môžu sociálni pracovníci čeliť zvýšenému riziku násillia.

Druhou zásadou sú práva sociálnych pracovníkov nahlasovať obavy o bezpečnosť. Sociálni pracovníci, ktorí nahlásia obavy týkajúce sa ich osobnej bezpečnosti, alebo ktorí požiadajú o pomoc pri zaistení ich bezpečnosti, by nemali mať pocit, že ich argumenty budú spochybňované zo strany svojich nadriadených alebo kolegov, alebo budú interpretované ako zveličovanie nepodstatných okolností.

Treťou zásadou je Uplatňovanie všeobecných bezpečnostných opatrení. Sociálni pracovníci by mali pri svojej práci bežne uplatňovať všeobecné bezpečnostné opatrenia. Násilie sa môže a vyskytuje v každej ekonomickej, sociálnej, rodovej a rasovej skupine. Aby sa predišlo stereotypizácii konkrétnych skupín ľudí a aby sa podporila bezpečnosť, sociálni pracovníci by mali experimentálne hodnotiť bezpečnosť a znižovanie rizika so všetkými prijímateľmi sociálnych služieb a vo všetkých prostrediach.

Dôkladné pochopenie rizikových faktorov (individuálnych/klinických, environmentálnych a historických) spojených so zvýšeným rizikom násillia môže byť základom hodnotenia bezpečnosti. Sociálni pracovníci by si tiež mali byť vedomí možnosti, že k ich osobným informáciám na internete, najmä na stránkach sociálnych sietí, môže pristupovať ktokoľvek. Univerzálne bezpečnostné opatrenia by mali zahŕňať aj vytvorenie bezpečnostných plánov ako záležitosť rutinného plánovania. Prijatie univerzálnych bezpečnostných opatrení by nemalo brániť zariadeniam sociálnych služieb zaviesť konkrétne bezpečnostné opatrenia, keď sú sociálni pracovníci požiadaní o vykonávanie nebezpečných úloh, ako napr. činnosti súvisiace so sociálno-právnou ochrany detí, konflikty medzi rodičmi, práca so závislými osobami a pod.

Z uvedených troch zásad NASW vytvorila štandardy, ktoré majú odporúčajúci charakter aj pre tvorbu legislatívnych noriem, pretože v konečnom dôsledku ide o postupy a metódy, ktoré sa už osvedčili v praxi.

Bližšie vysvetlenie vybraných štandardov uvádzame v nasledujúcom texte.

Organizačná kultúra bezpečnosti a ochrany (Štandard 1)

Zariadenia sociálnych služieb, resp. zamestnávateľa, ktorí poskytujú sociálne služby a ktorí zamestnávajú sociálnych pracovníkov, by mali vytvoriť a udržiavať organizačnú kultúru, ktorá podporuje bezpečnosť a ochranu ich zamestnancov.

Kultúra bezpečnosti zahŕňa nasledovné:

- poskytnúť ústny a písomný záväzok vedenia na podporu bezpečnosti všetkých zamestnancov vrátane podporného a profesionálneho personálu,
- riadiť riadenie nebezpečného (alebo nepriateľského a násilného) správania na pracovisku (vrátane klientov, spolupracovníkov a nadriadených),
- vytvoriť bezpečnostné tímy alebo bezpečnostné výbory na zabezpečenie dodržiavania zásad a postupov, ako aj na poskytovanie vzájomnej podpory počas incidentu a po ňom,
- zriadiť výbor, ktorý dohliada na svedomité prijímanie, používanie a priebežnú kontrolu zásad, ktoré podčiarkujú záväzok k bezpečnosti zamestnancov, prijímateľov sociálnych služieb,
- vytvárať a pravidelne aktualizovať bezpečnostné protokoly,
- identifikovať a skúmať fyzické opatrenia a technológie, ktoré prispievajú k bezpečnosti zamestnancov sociálnej práce a poskytovať nepretržité proaktívne

hodnotenie rizík, ktoré identifikujú zamestnancov ohrozených násilím. Systém hlásenia by mal umožňovať analýzu údajov o type incidentu, mieste, rozšírenosti a výskyte.

Prevenencia (Štandard 2)

Cieľom zariadení, ktoré zamestnávajú sociálnych pracovníkov, by malo byť vytvorenie kultúry bezpečia, ktorá využíva proaktívny preventívny prístup k zvládaniu násilia a rizika. Preventívne aktivity využívajú dostupné informácie na minimalizáciu rizika budúcich incidentov násilia. Preventívny prístup preto zahŕňa analýzu a pochopenie minulých incidentov a určovanie opatrení, ktoré môžu obísť alebo zabrániť ich opätovnému výskytu. Pri hodnotení minulých incidentov by sa mali zvážiť tieto faktory:

- typ incidentu (napríklad slovné vyhrážanie/zneužívanie, zastrašovanie, pokus o fyzické napadnutie alebo skutočné fyzické napadnutie, poškodenie majetku, prenasledovanie),
- závažnosť incidentu (náklady pre nerušenú a plynulú prevádzku v organizácii),
- fyzické zdravie (fyzické poškodenie tela),
- duševné zdravie (psychická a emocionálna ujma / daň / vplyv),
- finančné (peňažné náklady na majetok, ľudí alebo organizáciu),
- orientáciu a potreby školenia zamestnancov na znižovanie rizík a podporu bezpečnosti,
- posúdenie súčasných bezpečnostných opatrení a politik a medzier v protokoloch/postupoch.

Bezpečnosť kancelárie (Štandard 3)

Prostredie kancelárií sociálnych pracovníkov by malo podporovať bezpečnosť sociálnych pracovníkov a prijímateľov sociálnych služieb nasledovne:

- pracovné priestory, ktoré sociálnym pracovníkom umožňujú jednoduchý odchod v potenciálne násilných situáciách,
- prístup k poplašným systémom, ktoré môžu upozorniť ostatných na bezpečnostné riziko alebo narušenie,
- prístup k vizuálne otvoreným priestorom na stretnutia („Rizikové miestnosti“) alebo prítomnosť iného člena tímu zamestnancov pri stretnutí s klientom, ktorý môže byť verbálne urážlivý alebo agresívny,
- obmedzený prístup k predmetom, ktoré možno použiť ako zbrane (napríklad zošívачka, závažia na papier, nožnice, lisované plastové stoličky alebo kancelárske dekorácie, ktoré možno zdvihnúť a hodiť atď.),
- dobre osvetlené chodby, ktoré vedú do pracovných priestorov zamestnancov,
- zabezpečiť vstupy do pracovných priestorov zamestnancov, ktoré sú oddelené od verejných priestorov.

Použitie bezpečnostných technológií (Štandard 4)

Organizácie, ktoré zamestnávajú sociálnych pracovníkov, by mali používať technológie vhodne a efektívne, aby minimalizovali riziko. Posúdenie rizík môže zdôrazniť potrebu zaviesť technológiu na minimalizáciu rizika poškodenia sociálnych pracovníkov. Rovnako ako pri

všetkých technologických nástrojoch by sa mali zväžiť ich obmedzenia, ako aj právne a etické dôsledky ich používania. Úspešné používanie technológií závisí od komplexného a inkluzívneho prístupu k identifikácii vhodného systému (systémov) a od záväzku všetkých zamestnancov, že ich budú správne používať. Technológie môžu rozšíriť, ale nie nahradiť ďalšie dôležité a kritické požiadavky v týchto usmerneniach. Spoliehanie sa len na technológie môže podporovať falošný pocit bezpečia. Zavedenie bezpečnostnej technológie, musí byť sprevádzané zrozumiteľnými protokolmi a školeniami týkajúcich sa limitov a správneho používania, kým a za akých okolností. Medzi technologické nástroje, ktoré je potrebné zväžiť, patria:

- interné výstražné systémy, ktoré možno aktivovať pomocou núdzových tlačidiel v kanceláriách,
- interné výstražné systémy, ktoré možno aktivovať z prívěskov na kľúče alebo iných mobilných zariadení,
- tlačidlá paniky, ktoré sú prepojené s oddeleniami verejnej bezpečnosti (polícia, pohotovosti, hasiči),
- mobilné bezpečnostné zariadenia, ktoré môžu obsahovať GPS a/alebo audio/video záznam,
- osobné bezpečnostné zariadenia (napríklad tiché panikové tlačidlá, držiak identifikačnej karty s audiomonitorovaním),
- ak je to vhodné, bezpečnostné kamery.

Klienti a zamestnanci musia byť informovaní o používaní bezpečnostnej techniky, najmä ak ide o audio/video záznam. Hoci klienti nemusia byť informovaní o umiestnení interných výstražných systémov, vedomie, že sa používa bezpečnostná technológia, môže odradiť násilné správanie. Za žiadnych okolností by sa však technológia nemala používať na zastrašovanie alebo nátlak na klientov alebo zamestnancov. Bezpečnostná technológia by sa nemala používať na „špionáž“ zamestnancov, alebo na poskytovanie nezisteného dohľadu bez vedomia zamestnancov.

Používanie mobilných telefónov (Štandard 5).

Sociálni pracovníci by mali mať k dispozícii mobilné telefóny na podporu ich bezpečnosti v teréne. Mobilné telefóny sa stali nevyhnutnosťou pre komunikáciu mimo kancelárie. Vždy, keď je to možné, sociálni pracovníci by mali používať namiesto osobných telefónov agentúrne telefóny, aby sa znížilo riziko spojené so zverejnením ich osobných údajov. Aj keď je mobilný telefón výborným nástrojom na komunikáciu, môže potenciálne eskalovať aj agresívnu situáciu, a preto by ho mal sociálny pracovník používať citlivo a rozumne. Sociálni pracovníci by mali zvýšiť bezpečnosť poskytovanú mobilným telefónom, byť oboznámení s obmedzeniami pokrytia mobilnými telefónmi v oblastiach, ktoré môžu navštíviť.

Hodnotenie rizika pre návštevy v teréne (Štandard 6).

Sociálni pracovníci, ktorí navštevujú klientov v teréne, môžu byť vystavení rôznym bezpečnostným rizikám. Pred každou návštevou v teréne by mali vykonať hodnotenie rizík, ktoré zahŕňa:

- Hodnotenie environmentálnych faktorov,
- Má pracovník úplnú a presnú adresu návštevy, aby nepôsobil stratene alebo zmätene?
- Predstavuje okolie riziko násilia?
- Je návšteva naplánovaná na dennú dobu, ktorá je rizikovejšia ako inokedy?

- Existujú ďalšie faktory, ktoré môžu predstavovať riziko násilia alebo nebezpečenstva (poveternostné alebo katastrofické podmienky, extrémne teplo alebo zima, zľadovatené cesty)?
- Vyskytli sa v okolí za posledných 48 hodín nejaké udalosti, ktoré by mohli zvýšiť riziko (napríklad vraždy, únosy, lúpeže, drogové razie)?
- Má oblasť obmedzený príjem mobilných zariadení (napríklad tunely, vidiecke oblasti)?
- Sú na ceste za prijímateľom sociálnych služieb, alebo v blízkosti miesta návštevy skupiny alebo jednotlivci?
- Posúdenie obytného priestoru klienta
- Vyžaduje si prístup do priestoru použitie výťahu alebo schodov?
- Sú spoločné priestory dobre osvetlené a čisté?
- Sú východy ľahko dostupné?
- Kto sa pravdepodobne bude nachádzať v domácnosti klienta počas návštevy (deti, rodičia, priatelia, príbuzní apod.)
- Je v domácom prostredí zvýšené riziko chorôb, infekcií alebo škodcov?
- Je známe, že rodina má zbrane?
- Posúdenie navrhovaných pracovných činností
- Zapojí sa sociálny pracovník do vysoko rizikových činností počas návštevy (napríklad odoberanie dieťaťa, vykonanie občianskoprávneho konania, pomoc obeti domáceho násilia do bezpečného zariadenia a pod.)?
- Posúdenie zvýšeného rizika v dôsledku stavu klienta
- Má klient problém so zneužívaním látok spôsobujúcich závislosť (najmä alkoholu)?
- Má klient duševnú chorobu alebo poruchu osobnosti, najmä ak sa nelieči?
- Má klient v anamnéze alebo časté násilie alebo výhražné správanie?
- Má klient prenosné ochorenie?

Keď sa zistí, že riziko je príliš veľké alebo ho nie je možné minimalizovať použitím bežných preventívnych opatrení, sociálny pracovník by mal mať možnosť s podporou manažmentu vyjadriť svoje obavy a vypracovať alternatívny plán, kým sa riziko minimalizuje. zmenenými podmienkami alebo ak je k dispozícii vhodná podpora. Vhodná podpora môže zahŕňať sprevádzanie kolegom alebo orgánmi činnými v trestnom konaní, zmenu dňa alebo času návštevy, zmenu miesta návštevy na bezpečnejšie miesto alebo odloženie návštevy.

Preprava prijímateľov sociálnych služieb (Štandard 7)

Keď je preprava klientov očakávanou prácou, zamestnávateľia by mali zabezpečiť, aby boli zavedené zásady a postupy na ochranu sociálnych pracovníkov aj klientov. V čase vyzdvihnutia by to mal posúdiť sociálny pracovník:

- miera rozrušenia klienta (ak existuje), užívanie omamných látok a význam stretnutia s klientom
- možnosť, že klient má zbraň
- ich vlastné vnímanie bezpečnostného rizika.

Ak je klient posúdený ako nebezpečný na prepravu, alebo ak je prevoz vozidlom vyhodnotený ako nebezpečný, sociálny pracovník by nemal prepravovať klienta.

Komplexné postupy podávania správ (Štandard 8)

Sociálni pracovníci, ktorí sú v teréne, by mali zabezpečiť, aby ich pracovné prostredie (nadriadený, manažér, spolupracovník) vedeli o ich mieste pobytu a plánoch. Tieto informácie

by sa mali uchovávať na bezpečnom mieste, ku ktorým majú prístup len zamestnanci, ktorí ich potrebujú. Po každej návšteve by sociálni pracovníci mali podať správu svojmu nadriadenému alebo určenému zástupcovi.

Hlásenie po incidente a reakcia (Štandard 9)

Zamestnávateľia sociálnych pracovníkov by mali vypracovať protokoly, ktoré sledujú výskyt násilia alebo hrozby použitia násilia.

Bezpečnostné školenie (Štandard 10)

Sociálni pracovníci by sa mali zúčastňovať každoročného školenia (alebo supervízie prípadu), ktoré rozvíja a udržiava ich schopnosť bezpečne vykonávať svoju prácu. Školenie v oblasti bezpečnosti môže zahŕňať budovanie zručností v oblasti hodnotenia rizika, manažmentu rizika, znižovania rizika, predtým vytvorený bezpečnostný akčný plán, ktorý zahŕňa únikové stratégie, techniky verbálnej deeskalácie, efektívne stratégie pre klinické intervencie s násilnými alebo potenciálne násilnými klientmi a nenásilné sebaovládanie, obrana a vplyv sekundárnej traumy. Školenie v oblasti bezpečnosti môže zahŕňať aj používanie zariadení bezpečnostných technológií a obhajovanie sebaobsluhy s cieľom efektívne zvládnuť sekundárnu traumu na pracovisku.

Bezpečnosť študentov (Štandard 11)

Sociálni pracovníci musia byť počas štúdia systematicky pripravovaní na bezpečnú prax sociálnej práce. Keďže praktické skúsenosti sú dôležitou súčasťou kurikula štúdia sociálnej práce malo by sa dbať, aby študenti sociálnej práce boli poučení o konceptoch a technikách súvisiacich s bezpečnosťou, ako aj pod dohľadom v bezpečnom prostredí.

Podľa Coleman, N. (2024) v súčasnosti NASW reviduje šesť noriem, ktoré zahŕňajú nasledovné oblasti:

- **Štandardy NASW pre prax sociálnej práce v starostlivosti o deti.** Tento súbor noriem sa reviduje, aby zodpovedal súčasným trendom v praxi a odrážal hodnoty profesie, ktoré sa v posledných rokoch zmenili. Základné nástroje pre prax sociálnej práce zahŕňajú aktualizácie v oblasti starostlivosti o deti vrátane prevencie, rodičovských programov, programu podpory rodiny, pestúnskej starostlivosti, príbuzenskej starostlivosti, adopcie a rezidenčných skupinových domovov.
- **Štandardy NASW pre klinickú sociálnu prácu v praxi sociálnej práce.** Tieto štandardy usmerňujú klinických sociálnych pracovníkov vo všetkých klinických prostrediach, udržiavajú alebo zlepšujú kvalitu služieb, stanovujú profesionálne očakávania a poskytujú rámec pre poskytovanie služieb.
- **Štandardy NASW pre služby sociálnej práce v školstve.** Tento súbor noriem sa reviduje, aby vyhovoval meniacim sa potrebám školských sociálnych pracovníkov, študentov a rodín, ktorým slúžia, ako aj miestnym školám alebo iným inštitúciám poskytujúcim vzdelávanie. Revidované štandardy budú odrážať súčasné trendy v praxi, ktoré zahŕňajú šikanovanie, násilie, COVID-19 a ďalšie problémy.
- **Štandardy NASW pre služby sociálnej práce v zariadeniach dlhodobej starostlivosti.** Normy sa revidujú, aby odrážali meniace sa postupy a politiky. Budú slúžiť ako základná pomôcka pre prax sociálnej práce v zariadeniach dlhodobej starostlivosti, kde za posledné desaťročie došlo k významným zmenám v poskytovaní služieb.

-
- **Štandardy NASW pre prax sociálnej práce v paliatívnej starostlivosti a starostlivosti na konci života.** Tento súbor štandardov sa reviduje, aby sa zlepšili zručnosti sociálnych pracovníkov v efektívnej práci s klientmi, rodinami, poskytovateľmi zdravotnej starostlivosti a komunitou pri poskytovaní paliatívnych služieb a sociálnych služieb na konci života.
 - **Smernice NASW pre bezpečnosť sociálnej práce na pracovisku.** Tieto usmernenia sú užitočným zdrojom pre komunitu, súkromné a verejné agentúry, miestnych, štátnych a federálnych tvorcov politik, ktorí investujú do vytvárania bezpečnejšieho pracovného prostredia pre sociálnych pracovníkov.

Dúfame, že uvedené novelizované štandardy budú implementované aj do slovenskej legislatívy.

Referencie/ Zoznam citovanej literatúry

COLEMAN, N. NASW. Practice Standards Under Review in 2024. Washington NASW 2024. sine ISBN

Pocit bezpečí (nejen sociálních) pracovníků odboru sociálních věcí a zdravotnictví magistrátu města

Feeling of safety (not only social) of employees of the municipal Department of Social Affairs and Health

Marek Šimůnek¹³

Abstrakt

Příspěvek se zabývá problematikou sníženého pocitu bezpečí sociálních pracovníků a veřejných opatrovníků působících na odboru sociálních věcí a zdravotnictví Magistrátu města Hradec Králové. Obsahuje mimo jiné zpětnou vazbu pracovníků k danému tématu. Vedle popisu aktuální situace je příspěvek zaměřen na přiblížení konkrétních realizovaných kroků vedoucích k eliminaci bezpečnostních rizik na daném úseku a na možnosti koncepčního řešení. Příspěvek je tak příkladem dobré praxe pro možné využití zejména v rámci institucí veřejné správy.

Klíčová slova: Bezpečí. Sociální pracovník. Zpětná vazba. Hradec Králové. Magistrát města.

Abstract

The contribution deals with the issue of the reduced sense of security of social workers and public guardians working in the Department of Social Affairs and Health Care of the Municipality of Hradec Králové. It contains, among other things, feedback from employees on the given topic. In addition to the description of the current situation, the contribution is focused on concrete implemented steps leading to the elimination of security risks in the given section and on the possibilities of a conceptual solution. The contribution is thus an example of good practice for possible use especially within public administration institutions.

Keywords: Safety. Social worker. Feedback. Hradec Králové. City Hall.

1. Úvod

Jak vyplývá z aktuální královéhradecké koncepce prevence kriminality (2024), lze řadit Hradec Králové stále mezi města s dobrou bezpečnostní situací, kterou pozitivně ovlivňuje mimo jiné rozvinutá síť sociálních služeb, zejména služeb primární, sekundární i terciární prevence, ale také opatření spadající do oblasti prevence komunitní či situační¹⁴. I přesto se ve městě nelze vyhnout místům a situacím, které mohou být vnímány občany jako nebezpečné. Také Hradec Králové má své vyloučené lokality a místa, kde lze očekávat snížený práh pocitu bezpečí. Vedle toho je třeba počítat s tím, že nepříznivá sociální situace nemusí mít nezbytně vazbu na rizikové lokality a může generovat nepřiměřené reakce např. v souvislosti s partnerskými neshodami v rámci výchovy dětí, s duševním onemocněním apod. Sociální a další pracovníci, působící na obecním úřadu, jsou tak nevyhnutelně nuceni řešit náročné situace související s eliminací bezpečnostních rizik, a to jak na půdě úřadu, tak i v rámci terénních sociálních šetření. Vedle psychologického bezpečí v organizaci, které je zaměřeno na zdravou kulturu komunikace

¹³ Magistrát města Hradec Králové, Československé armády 408, 500 12 Hradec Králové; e-mail: marek.simunek@mmhk.cz; tel.: +420-731131185

¹⁴ <https://www.hradeckralove.org/socialni-portal/>

vedoucí k důvěře a kreativitě (Steffal, 2023), je třeba na obecním úřadu řešit i problematiku fyzického bezpečí (nejen) sociálních pracovníků.

2. Aktuální situace

Odbor sociálních věcí a zdravotnictví Magistrátu města Hradec Králové zodpovídá za výkon agend, zajišťujících služby pro konkrétní občany, kteří buď pracovníky odboru sami kontaktují, nebo které naopak kontaktuje pracovník, nejčastěji v návaznosti na výsledek depistážní činnosti či soudního rozhodnutí. V rámci standardních úředních hodin¹⁵ tak využívají klienti služeb odboru, přičemž je třeba podotknout, že vrátnice, kde slouží také strážník městské policie, má spíše formální úlohu, neboť nejsou návštěvníci nijak individuálně vpouštěni či legitimováni jako je tomu na úřadech jiného typu, např. ministerstvech. Samostatnou kapitolou je potenciální ohrožení pracovníků v rámci šetření v terénu.

Rizikové klienty z hlediska bezpečnosti pracovníků odboru lze nalézt zejména v agendách sociální práce, veřejného opatrovnictví a sociálně-právní ochrany dětí. Jedná se často o klienty dožadující se agresivně konkrétního úkonu, který nelze zabezpečit, např. finanční dávky, bydlení apod. a dále o klienty či jejich zmocněnce, kteří využívají manipulativní techniky a pohybují se na hranici slovní a fyzické agrese, včetně narušování osobních zón, cílené provokace a vyhrožování. Specifické situace nastávají v případech klientů s omezenou svéprávností. Pracovníci odboru tak musí řešit mnohdy mimořádně náročné situace prakticky bez přípravy, což klade vysoké nároky na úroveň komunikačních dovedností a na psychickou odolnost.

V období od ledna 2019 do srpna 2024 došlo k 23 evidovaným bezpečnostním incidentům z pohledu agresivního chování klientů vůči pracovníkům odboru. Z toho šlo v šestnácti případech o klienty agendy sociálně-právní ochrany dětí, ve třech případech o klienty agendy veřejného opatrovnictví a ve čtyřech případech o klienty sociální práce. Uvedené období je atypické, neboť z 16 výše uvedených případů v agendě SPOD šlo v 11 případech o téhož mimořádně problematického klienta, v jehož případě musely opakovaně zasahovat hlídky městské i státní policie.

Ze zápisů bezpečnostních incidentů lze doložit např. následující konkrétní informace, které dokreslují vybrané situace, v nichž se pracovníci odboru nacházeli:

- Osoba bez domova v podnapilém stavu se vyjadřovala vulgárně a v afektu, vyhrožovala na půdě úřadu pracovníkům úřadu práce: „Jak tam přijdu, tak jí tam dám bombu, hlavu jí urážnu, aby věděla“,
- Cca 25letý muž v doprovodu 75leté klientky úseku veřejného opatrovnictví se představil jako její partner a zmocněnec a domáhal se kroků vedoucích ke konečnému cíli - prodeji bytu klientky, resp. jeho „partnerky“. Cíleně se pokoušel vyprovokovat neadekvátní reakci nebo fyzický útok. Použil např. výrazy, že veřejní opatrovníci jsou zloději a prasata.
- Klient SPOD násilím a přes odpor pracovníků vstupoval opakovaně do kanceláří, které odmítal opustit a dožadoval se konkrétních úkonů, zpochybňoval postupy, vzdělání sociálního pracovníka, kterého nazýval „buzerantem“, dalšího „hajzlem“ a dehonestoval celý tým. Vzhledem k tomu, že ve svém jednání neustal ani po příchodu policie, naopak vystupňoval situaci do fyzického konfliktu, byla ze strany policie

¹⁵ pondělí a středa 8-17 hodin, úterý a čtvrtek 8 – 14 hodin

použita odpovídající fyzická opatření. V průběhu incidentu si dotyčný natáčel až do poslední možné chvíle obraz i zvuk na mobilní telefon s cílem vše zveřejnit na sociálních sítích.

- V rámci výkonu edukačního setkání rodičů nezletilého dítěte v agendě SPOD došlo k roztržce mezi rodiči, při níž otec nazval matku „sviní“, vzal židli a mrštil s ní do prostoru místnosti. Pokračující nepřiměřené reakce rodičů bylo nutné opět řešit v součinnosti s Policií ČR.

Vedle útoků namířených primárně na systém jako celek musejí sociální pracovníci čelit nátlaku na jejich osobu i mimo prostory úřadu:

- Před jednací místností soudu např. zazněla na adresu dvojice přítomných sociálních pracovníků v roli kolizních opatrovníků mimořádně ostrá slova, která nelze citovat. Na sociální síti byla následně zveřejněna fotografie sociálních pracovníků s popiskou obsahující jména konkrétních pracovníků a zavádějící informaci ve smyslu „ignorování práv dítěte na rodinu a rodinný život. Byť nejsou takto adresné útoky časté, dokumentují nápor na psychickou odolnost, nadhled a profesionalitu sociálních pracovníků¹⁶.

3.Minimalizace bezpečnostních rizik

V „postcovidovém období“ se začal projevovat snížený práh pocitu bezpečí jako závažný problém v rámci nastaveného systému ročního hodnocení pracovníků odboru. V návaznosti na aktuální situaci proto bylo přijato několik konkrétních opatření směřujících k posílení bezpečí. Jednalo se o:

- instalaci kamer na chodbách, které jsou napojeny na službu vrátnice,
- vybavení jednací místnosti AV záznamem v režimu 24/7,
- vybavení pracovníků panickými tlačítky a pepřovými spreji,
- obnovení přepážkového systému ve dvou kancelářích,
- zajištění školení pracovníků v používání deeskalačních technik a šetrné sebeobrany,
- zajištění spolupráce s městskou policií v rámci očekávaných mimořádných jednání,
- nastavení systémové spolupráce s odborem přestupků.

Kromě toho je standardně zajišťována individuální a skupinová supervize dle aktuálních potřeb. Důležitou součástí výše uvedených opatření je oficiálně vydaný interní pokyn vedoucího odboru, kterým jsou nastavena pravidla pro minimalizaci bezpečnostních rizik v souvislosti s nevhodným chováním a jednáním klientů vůči zaměstnancům odboru. Výchozí diskem opatření je usilování zaměstnanců odboru sociálních věcí a zdravotnictví o naplňování principů dobré správy, kterými jsou zejména soulad s právem, nestrannost, včasnost, předvídatelnost, přesvědčivost, přiměřenost, efektivnost, odpovědnost, otevřenost a vstřícnost. Zároveň pracovníci odboru věnují zvýšenou pozornost situacím, které vykazují ze strany klientů a dalších osob znaky hrubostí, urážek, výhrůžek, nadávek a dehonestací jak v osobním kontaktu, tak i v písemném projevu, ale i např. na sociálních sítích. Zaměstnanec je pak povinen

¹⁶ Jeden z klientů SPOD se vyjádřil např. takto: “(...) Je vidět, že je tady stále málo naštvaných lidí, kteří podpálují auta prolhaným lidem ve státním sektoru. Ovšem vaše jednání vede bohužel pouze k naprosto zbytečné revoluci, která doufám jednou vypukne, aby se stejně jako po druhé světové válce konaly procesy právě s takovými lidmi, kteří se chovají nadřazeně a naprosto nepoškoditelně jako vůdčí pozice nacistického Německa (...)”

na takové chování osobu bezprostředně upozornit, má také právo odmítnout dál s takovouto osobou jednat.¹⁷

Pracovníci odboru dále věnují zvýšenou pozornost osobám, které mají v anamnéze alkoholovou nebo jinou drogovou závislost (zejména pokud je podezření, že tyto problémy u nich přetrvávají a účastní se jednání pod vlivem těchto látek), projevy verbální i neverbální agrese, protiprávní jednání (zejména rvačky, fyzické napadení apod.). Stejně tak věnují zvýšenou pozornost osobám, které jsou v akutní neléčené fázi některých psychiatrických onemocnění. Pokud zaměstnanec identifikuje popsání rizikové oblasti, zaznamenaná je pečlivě a zřetelně do spisu klienta (ev. nezletilého dítěte) a dále informuje přímého nadřízeného, příp. jeho zástupce.¹⁸ Při kontaktu s rizikovou osobou dbá zaměstnanec odboru na předcházení vzniku konfliktní situace¹⁹ a dbá na svůj instinkt, tzn. v momentě, kdy cítí ohrožení, neprodleně přivolá pomoc nebo se snaží z jednacího místa odejít.²⁰

V případě rizikových osob je k jednání přizván strážník Městské policie zajišťující ostrahu objektu magistrátu. Tato skutečnost je zanesena do protokolu. Strážník Městské policie je poučen v souladu s § 61 odst. 1 zákona č. 119/2019 Sb., o zpracování osobních údajů (mlčenlivost). Pokud se klient (osoba) dopustila nevhodného chování, je bez zbytečného odkladu písemně na danou skutečnost upozorněna a vyzvána ke změně chování, dále je poučena, že se dopouští přestupku dle § 5 odst. 1 písm. a) - neuposlechnutí výzvy úřední osoby při výkonu její pravomoci nebo § 5 odst. 1 písm. b) - znevážení postavení úřední osoby při výkonu její pravomoci, zákona č. 251/2016 Sb., o některých přestupcích, za což jí hrozí správní trest pokuty až 10.000 Kč, resp. 15.000 Kč, případně i omezující opatření. V případě, že osoba i přes písemné upozornění pokračuje ve svém nevhodném chování, zaměstnanec iniciuje ve spolupráci s přímým nadřízeným oznámení přestupku dle § 5 odst. 1 písm. a) nebo § 5 odst. 1 písm. b) zákona o některých přestupcích nebo trestného činu (zejm. § 326 TZ, § 323 TZ).

Zaměstnanec má právo požadovat po konfliktním jednání s rizikovým klientem mimořádnou konzultaci ze strany vedoucího oddělení, příp. zajištění individuální supervize ze strany

¹⁷ Je doporučeno zajistit následující postup: Pracovník agresivní osobu klidně, ale důrazně vyzve, aby od takového jednání upustila. Agresivního klienta/osobu zaměstnanec vyzve k odchodu z prostoru kanceláře v souladu s ust. § 63 správního řádu - Vykázání z místa konání úkonu; Za agresivní je třeba považovat osobu, která se dopouští agrese verbální, fyzické nebo obtěžování; Pokud osoba na tyto výzvy nereaguje, zaměstnanec odboru osobě sdělí, že bude přivolána ostraha objektu, případně Policie ČR; Pro případ, kdy není vhodné otevřeně osobu informovat o přivolání pomoci, použije zaměstnanec tzv. panické tlačítko nebo rychlou předvolbu na stolním telefonu, kterou dojde k rychlému přivolání ostrahy magistrátu; Dle uvážení zaměstnanec použije (vysloví) heslo, které je signálem pro kolegy z odboru, že je člen týmu zaměstnanců v nebezpečí.

¹⁸ Tím je zvyšována bezpečnost kolegů, kteří by případně přišli do kontaktu se stejnou osobou či rodinou. Při komunikaci a plánování všech konzultací a dalších souvisejících úkonů s tímto klientem/osobou je zaměstnanec odboru zvýšeně obezřetný.

¹⁹ Pokud příchod problémové osoby očekává, tak k jednání přizve dalšího kolegu či o plánované návštěvě informuje pracovníky ostrahy. S rizikovou osobou se snaží jednat slušně, snaží se jí uklidnit. Nechová se vulgárně a ani vůči ní nepoužívá agresivní postupy. Zaměstnanec využívá tzv. deeskalační techniky - snižování napětí, zklidňování klienta v krizi (např. aktivní naslouchání, odvedení pozornosti apod.).

²⁰ Zaměstnanec dbá při řešení rizikové situace zejména na svoji vlastní bezpečnost; Každý zaměstnanec sám vyhodnocuje míru přijímaných bezpečnostních opatření dle konkrétní situace (např. pozor na předměty na stole při jednání, které lze použít jako „zbraň“ apod.); V případě, kdy osoba na zaměstnance zvyšuje hlas a nedbá žádných pokynů na zklidnění, zaměstnanec neváhá s přivoláním pomoci.

nezávislého odborníka. Postupy uvedené v této kapitole jsou mimo jiné začleněny do standardů kvality SPOD.

4. Zpětná vazba

V návaznosti na proces ročního hodnocení, který opětovně obsahoval připomínky pracovníků k tématu bezpečí, byli pracovníci odboru sociálních věcí a zdravotnictví požádáni v první polovině roku 2024 o anonymní zpětnou vazbu na dané téma. Měli vyjádřit, do jaké míry se cítí při výkonu práce bezpečně, a dále upřesnit, jaké oblasti se jejich přetrvávající snížený pocit bezpečí týká především (např. slovní útoky, fyzické napadání apod.). Pracovníci měli také možnost volnou formou sdělit, jaká opatření by jim pomohla pro zlepšení vlastního pocitu bezpečí v rámci výkonu zaměstnání. O zpětnou vazbu bylo požádáno z úrovně vedoucího odboru 52 pracovníků, z nichž se vyjádřilo 48, tedy 92 %. Na pětistupňové škále, kde hodnota 1 označovala stav, kdy se pracovník necítí bezpečně prakticky neustále, a hodnota 5, že se cítí maximálně bezpečně, pracovníci ohodnotili svůj pocit bezpečí na úrovni 3,4. Uvedli, že se necítili v průběhu roku 2023 bezpečně zejména při jednání s agresivním klientem / rodičem, neboť je do budovy magistrátu města umožněn vstup každému a neprobíhá kontrola příchozích; klienti mají volný vstup až do kanceláří, často nečekají na vyzvání, dojdou přímo k pracovníkovi a bývají neslušní a vulgární; často vstupují do osobního prostoru pracovníků a jsou nátlakoví. Snížený pocit bezpečí dále ovlivňují osobní slovní útoky, vyhrožování zabitím, ublížením na zdraví, sebevraždou, jednání ve vypjaté situaci s klientem s trestní minulostí, který se prokazatelně dopouštěl hrubého násilí, který přestal užívat léky nebo užívá návykové látky nebo u kterého je známo, že vlastní zbraň. Za další komplikaci považují pracovníci fakt, že z kanceláří prakticky není možný únik před ev. nebezpečím. Stejně tak je zatěžující zvládání vypjatých situací, kdy dochází k nahrávání obrazu a zvuku ze strany klientů s vědomím pracovníků, že záznam může být, resp. bude velmi pravděpodobně zveřejněn na sociálních sítích. Pro zlepšení pocitu bezpečí pak pracovníci uvedli návrh zamezit klientům volný vstup do kanceláří a současně zamezit průnik nebezpečných předmětů do budovy (zbraně, nože atd.).

Základním prvkem nového systému se pak v rámci vyhodnocení ankety stalo vytvoření klientského zázemí, kde příchozí vyčká, až si pro něj přijde pracovník odboru, jednání pak proběhne v bezpečném prostředí - jednacích místnostech. Jako doplňující opatření byla navrhována pravidelná a častější kontrola strážníka na chodbě, posílení zabezpečení vrátnice, opakovaná školení k tématu předcházení rizik při práci s problémovými klienty, výcvik v sebeobraně a zajištění účinných únikových cest z kanceláře a současně též kvalitně osvětlených chodeb pomocí čidel reagujících na pohyb.

5. Závěr

Vysoký pocit bezpečí je důležitou podmínkou pro soustředěný, kvalitní a po všech stranách profesionální výkon pracovníků odboru ve prospěch klientů. Zvýšenou úroveň neuropsychické zátěže sociálních pracovníků a taktéž veřejných opatrovníků působících ve veřejné správě lze zohlednit ve formě stanovení tzv. zvláštního příplatku²¹. Z úrovně zaměstnavatele došlo k vyhodnocení aktuální situace a k přehodnocení výše tohoto příplatku u uvedených pracovníků, který byl v průběhu roku 2024 nově stanoven ve všech případech na horní možné

²¹ v souladu s přílohou 6 Nařízení vlády č. 341/2017 Sb., o platových poměrech zaměstnanců ve veřejných službách a správě

hranici, tedy na úrovni 1300 Kč měsíčně. Vedle hmotné stránky má toto opatření významné poselství, a to morální podporu zaměstnavatele, který si uvědomuje, s jakými náročnými situacemi se musí pracovníci v rámci výkonu agend vyrovnávat.

Vedle toho byli všichni pracovníci odboru vybaveni pro osobní obranu pepřovými spreji a proběhl odborný zácvik v používání tohoto krajního prostředku. V rámci rozvoje vzdělávání byly podpořeny akce zaměřené na řešení mimořádných krizových situací a jednání s klienty se specifickými projevy v chování. Pracovníci všech kanceláří mají na PC sestavách nainstalován program NetSend.H. Účelem programu je funkce S.O.S., která slouží k vyvolání varovné hlásky na monitorech všech kolegů odboru a je nastavena na nevyužívanou klávesu *ScrollLock*. V jednom případě týkajícím se agendy sociálně-právní ochrany dětí podalo statutární město Hradec Králové v roce 2024 oznámení v souvislosti s podezřením na spáchání trestného činu dle § 324 Trestního zákoníku - Vyhrožování s cílem působit na orgán veřejné moci²².

Ukazuje se, že efektivní řešení pro zvýšení pocitu bezpečí pracovníků odboru sociálních věcí a zdravotnictví Magistrátu města spočívá zejména ve využití vhodných komunikačních nástrojů a dále v zajištění kontaktu s klientem v bezpečném a klidném prostředí. Současná situace, kdy jsou prostory úřadu zcela volně přístupné, kdy klient přichází do kanceláře s více pracovníky, často bez předchozí domluvy, jsou problematické jak z hlediska projednání mnohdy diskrétních záležitostí, tak i z hlediska zajištění klidného prostředí důležitého na oboustranné soustředění.²³ Samotné agresivní jednání je pak další úroveň komplikací, která souvisí s obtížným zajištěním úniku pracovníka. Pozitivem je na druhou stranu přítomnost spolupracovníka v kanceláři, který může napomoci s řešením ev. kritické situace.

Optimálním dlouhodobým řešením je nastavení kontaktu s klienty prostřednictvím klientského centra s odpovídajícím zázemím (automatem na občerstvení, místem k sezení, dostupnou toaletou apod.), kde si konkrétní pracovník klienta vyzvedne a odvede do jednací místnosti uzpůsobené všem potřebám z hlediska technického zabezpečení, ale i bezpečnosti. Další omezující faktor spočívá v charakteru objektu, kde dochází ke kontaktu s klienty odboru. Není tajemstvím, že odbor sociálních věcí a zdravotnictví magistrátu města sídlí v památkově chráněné budově architekta Josefa Gočára, kde jsou velmi omezené možnosti jakýchkoli stavebních úprav. Výše uvedený záměr by tak bylo možné realizovat za předpokladu přesunutí sociálních agend do jiných prostor, které by lépe vyhovovaly požadavkům pro kvalitní výkon veřejné správy, a to včetně podmínek z oblasti bezpečnosti. Z dlouhodobé zkušenosti lze konstatovat, že mimořádně účinnou prevencí nevhodného (hrubého, agresivního) chování je přítomnost uniformovaného policisty/strážníka v dosahu jednání, např. na chodbách úřadu.

Přihlédneme-li k měkkým dovednostem, je zásadní, aby pracovník dokázal předcházet konfliktům prostřednictvím specifických deeskalačních technik. To je výzva i pro vzdělávací instituce, které realizují programy splňující vzdělávací předpoklady dle zákona 108/2006 Sb., o sociálních službách. Přestože je zřejmé, že magistrát města zůstává ohrožený z pohledu nevhodného a vulgárního chování jednotlivců a je také fakticky jedním z měkkých cílů potenciálního aktivního střelce²⁴, nelze zaručit plnou eliminaci všech rizik spojených s výkonem sociální práce (viz Hubíková, 2024). Současně je na místě připomenout, že v dané

²² (1) Kdo jinému vyhrožuje usmrcením, ublížením na zdraví nebo způsobením značné škody

a) v úmyslu působit na výkon pravomoci orgánu státní správy, územní samosprávy, soudu nebo jiného orgánu veřejné moci, nebo

b) pro výkon pravomoci takového orgánu,
bude potrestán odnětím svobody až na tři léta.

²³ Za zcela nevhodné lze považovat prostředí jedné kanceláře v agendě SPOD pro čtyři pracovníky. Tato situace je v současné době v řešení.

²⁴ Koncepce prevence kriminality v Hradci Králové na období 2024 – 2028 (2024)

souvislosti nejsou na místě ani zbytečně přehnaná opatření. S tematikou posilování pocitu bezpečí je třeba pracovat objektivně a s chladnou hlavou, neboť jak věděl již Daniel Defoe: Strach z nebezpečí je tisíckrát strašlivější než nebezpečí samo.

Reference / Seznam citované literatury

HUBÍKOVÁ, Olga, HAVLÍKOVÁ, Jana. *Rizika jako přehlížená součást profese sociální práce*. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, v.v.i., 2024. RILSA Policy Briefs č. 4/2024, ISSN 2788-2500

Koncepce prevence kriminality v Hradci Králové na období 2024 – 2028, Hradec Králové: statutární město Hradec Králové, 2024. ISBN 978-80-87637-52-4

STEFFAL Štefan. *Psychologické bezpečí #1 Co to je a proč je důležité*, 2023 <https://www.mindsetmentors.eu/blog/psychologicke-bezpeci-1-co-to-je-a-proc-je-dulezite>, on line 14.8.2024

Sekce č.3: (Ne)bezpečná sociální práce, vzdělávání a digitalizace

Prosazování lidské bezpečnosti – příprava studentů sociální práce na politickou praxi

Advocating for Human Security: Preparing Social Work Students for Political Practice

Martina Petrůjová²⁵, Barbora Cočková²⁶, Michaela Klubalová²⁷, Agnieszka Zogata Kusz²⁸

Abstrakt

Prosazování sociální spravedlnosti, lidské i společenské bezpečnosti či prevence nebezpečí sociálního vyloučení by měly být součástí sociální práce (politická praxe). České studijní programy se však zpravidla soustředí na práci přímo s klienty, příp. s komunitami. Daleko méně jsou studenti vzdělávání v tom, jak usilovat o změny na systémové úrovni, např. v oblasti lidské bezpečnosti, k níž patří bydlení. Cílem našeho příspěvku je podělit se o zkušenosti se studentským service-learningovým projektem, pomocí kterého usilujeme získat cvičný byt pro osoby s mentálním postižením – klienty Domova Daliborka v Prostějově. Projekt je navázán na předmět Policy advocacy v sociální práci.

Klíčová slova: Policy Advocacy. Politická Praxe. Systémová Změna. Service-Learning. Domov Daliborka.

Abstract

Advocating for social justice, human and societal security, and preventing the risk of social exclusion should be part of social work (policy practice). Czech study programs, however, generally focus on direct work with clients or communities. Students receive much less training on how to advocate for systemic changes, such as in areas of human security which includes housing. The aim of our contribution is to share our experiences with a student service-learning project aimed at securing a training apartment for individuals with intellectual disabilities – clients of Domov Daliborka in Prostějov. This project is linked to the course Policy Advocacy in Social Work.

Keywords: Policy Advocacy. Policy Practice. Systemic Change. Service-Learning. The Home Daliborka.

1. Úvod

Politická angažovanost je často opomíjenou oblastí ve vzdělávání v oblasti sociální práce, přitom podle globální definice sociální práce promování sociální změny, usilování o zplnomocnění uživatelů služeb i zlepšení jejich sociálního fungování (i skrze systémové změny) bezpochyby patří do sociální práce (IFSW a IASSW, 2014).

V našem příspěvku chceme upozornit na potřebu politické praxe v sociální práci. Jako studentky druhého ročníku navazujícího magisterského studia v oboru Sociální práce s rodinou (na Univerzitě Palackého v Olomouci) chceme představit jeden z možných způsobů vzdělávání v oblasti politické angažovanosti sociálních pracovníků a také se podělit o zkušenosti s realizací našeho service-learningového projektu. Partnerem našeho projektu je sociální služba Charity

²⁵ Univerzita Palackého v Olomouci; e-mailová adresa: martina.petrujova01@upol.cz ; Tel.: +420-603-520-597

²⁶ Univerzita Palackého v Olomouci; e-mailová adresa: barbora.cocekovova01@upol.cz ; Tel.: +420-604-548-247

²⁷ Univerzita Palackého v Olomouci; e-mailová adresa: michaela.klubalova01@upol.cz ; Tel.: +420-777-988-055

²⁸ Univerzita Palackého v Olomouci; e-mailová adresa: agnieszka.zogata@upol.cz ; Tel.: +420-585-637-189

Prostějov – chráněné bydlení Domov Daliborka pro osoby s mentálním znevýhodněním (a také jejich rodiče, kteří ztratili schopnost péče o tyto své dospělé potomky, což je v ČR zcela ojedinělé). Právě realizace jedné z aktivit tohoto projektu nám umožnila uvést poznatky z předmětu Policy advocacy v sociální práci do praxe.

2.Lidská bezpečnost

Téma bydlení pro klienty Daliborky reflektujeme v kontextu konceptu **lidské bezpečnosti**. Ten se objevil v bezpečnostním diskurzu až v 90. tých letech 20. století, kdy důraz začal být kladen ne(jen) na bezpečnost států, ale i lidí (Waisová, 2006). V úzkém pojetí sice znamená lidská bezpečnost „svobodu od organizovaného násilí“ (MacFarlane a Khong, 2006: 245 v Fukuda-Parr a Messineo, 2012: 7), avšak v širokém pojetí se jedná o svobodu od veškerých forem hrozeb pocházejících z veškerých zdrojů. Toto široké pojetí lidské bezpečnosti se objevuje mj. v mezinárodních dokumentech (např. UNDP Human Development Report, 1994; Commission on Human Security Report, 2003).

Usnesení Valného shromáždění Organizace spojených národů 66/290 2012 vymezuje lidskou bezpečnost jako:

- „a) Právo lidí žít svobodně a důstojně, bez chudoby a zoufalství. Všichni jednotlivci, zejména zranitelné osoby, mají právo na svobodu od strachu a nedostatku (orig. freedom from fear and freedom from want), s rovnou příležitostí využívat všechna svá práva a plně rozvinout svůj lidský potenciál;*
- b) Lidská bezpečnost vyžaduje reakce zaměřené na lidi, komplexní, kontextově specifické a zaměřené na prevenci, které posilují ochranu a posílení postavení všech lidí a všech komunit;*
- c) Lidská bezpečnost uznává vzájemné vazby mezi mírem, a lidskými právy a bere v úvahu i občanské, politické a ekonomické otázky, sociální a kulturní práva; (...).“ (VS OSN 66/290, 2012).*

Bydlení sice jako takové nebývá explicitně jmenováno v definicích lidské bezpečnosti, nicméně rozhodně je součástí jejího širšího pojetí. Přestože koncept lidské bezpečnosti prezentovaný v HDR UNDP (1994) obsahuje sedm dimenzí bezpečnosti (ekonomická, potravinová, zdravotní, environmentální, osobní, komunitní a politická), mezi nimiž bydlení není zmíněno jako zvláštní kategorie, přiměřené bydlení je nepochybně podmínkou pro naplnění mnoha z těchto dimenzí. Navíc, když výše zmíněné usnesení OSN hovoří o právu lidí „s rovnou příležitostí využívat všechna svá práva a plně rozvinout svůj lidský potenciál“, bydlení je explicitně jmenováno v článku 25 Všeobecné deklarace lidských práv jako jeden z klíčových prvků nezbytných pro zajištění zdraví a blahobytu jednotlivců (OSN, 1948).

S ohledem na globální definici sociální práce, která zdůrazňuje jak posílení postavení a osvobození lidí (empowerment and liberation of people), pomoc v řešení životních výzev a zvyšování blahobytu lidí, tak také principy sociální spravedlnosti, lidských práv, kolektivní odpovědnosti a respektu k rozmanitosti (IFSW a IASSW, 2014), můžeme vnímat, jak výrazně se koncept lidské bezpečnosti vztahuje k sociální práci, především na její makro úrovni. Usilování o systémové změny podporující lidskou bezpečnost je – nebo přinejmenším by mělo být – integrální částí sociální práce. Možným nástrojem, který se sociálním pracovníkům nabízí při zajišťování lidské bezpečnosti jejich klientů na systémové úrovni, je právě politická angažovanost, a to konkrétně politická praxe v sociální práci.

3. Policy Advocacy – politická praxe

Úsilí o ovlivňování politik, advocacy a politická intervence jsou ukotveny v globální definici soc. práce (IFSW a IASSW, 2014). Důraz na makropraxi nalezneme ale také v Etickém kodexu Společnosti sociálních pracovníků v ČR – konkrétně ve článku 2. 5. 2., dle něhož je sociální pracovník zavázán zasazovat se o zlepšení sociálních podmínek a zvyšování sociální spravedlnosti prostřednictvím podněcování změn v zákonech a politice jak na úrovni státní, tak na úrovni mezinárodní (Společnost sociálních pracovníků ČR, 2006). Ani v českém prostředí tedy není debat o tom, zda je politická praxe v sociální práci součástí makropraxe, či ne.

Schneider a Lester (2001) definují pojem advocacy v sociální práci jako *“výhradní a vzájemné zastupování klienta či klientů nebo nějaké věci na daném fóru s cílem systematicky ovlivnit rozhodování v nespravedlivém nebo nečinném systému či systémech.”*

Novější definice pojmu policy advocacy v kontextu sociální práce zahrnují pod tento pojem veškeré snahy sociálních pracovníků ovlivňovat systémové změny, tvořit, implementovat a realizovat politiky na úrovních od jednotlivé organizace až po mezinárodní úroveň, a to v rámci jejich pracovní doby (Zogata-Kusz, Navrátil a Matulayová, 2022; Weiss-Gal, 2016). Rovněž např. Gal a Weiss-Gal kladou důraz na skutečnost, že politická angažovanost je nedílnou součástí profesní činnosti sociálních pracovníků, jejichž cílem je přispět k blahu uživatelů sociálních služeb (Gal a Weiss-Gal, 2013).

Weiss-Gal (2016) definuje hned několik možností zapojení sociálních pracovníků do ovlivňování politik. Mezi formy politické angažovanosti uvádí také politickou praxi, která je specifická právě tím, že narozdíl od ostatních forem (mezi něž patří např. aktivní a pasivní účast ve volbách či participace v profesních organizacích) je vykonávána přímo v rámci pracovního úvazku, tedy doslova v rámci pracovní doby sociálního pracovníka. V ČR zatím není úplně běžná výuka předmětu, který by sociální pracovníky připravoval na politickou praxi, a proto bychom se rády podělily o zkušenost ze svého studia.

3.1. Předmět policy advocacy v sociální práci

Policy advocacy v sociální práci je dvousemestrální předmět vyučovaný na katedře křesťanské sociální práce Univerzity Palackého. V rámci navazujícího magisterského studia oboru Sociální práce s rodinou je tento povinný předmět podle studijního plánu vyučován až ve druhém ročníku, avšak s ohledem na realizaci našeho service-learningového projektu byl vzdělávací plán upraven, abychom byli včas připraveni na realizaci aktivity týkající se politické praxe. Předmět tedy začal již v letním semestru prvního ročníku navazujícího magisterského studia.

Během bakalářského studia jsme se převážně věnovali přímé práci s klientem nebo práci se skupinou a v rámci policy advocacy neboli politické praxe se věnujeme makro praxi, což podle Matouška (2008) *„znamená práci s velkými skupinami, s organizacemi, komunitami a působení na sféru veřejného mínění a politiky.“*

V úvodních hodinách předmětu jsme si představili význam a formy politické angažovanosti v sociální práci i pojmy s ní související (např. policy advocacy, public advocacy, politická praxe).

Součástí předmětu bylo také téma přesvědčování, ovlivňování a etika v kontextu komunikace v politické angažovanosti v sociální práci. V literatuře, videích a filmech jsme zkoumali, jak vypadá např. ovlivňování a jak ho lze používat eticky. Také jsme si představili téma zapojení klientů do snahy o systémové změny (Zogata-Kusz, 2020), což je podle některých autorů (Schneider a Lester, 2000) jedná ze základních charakteristik advokační činnosti v sociální práci.

Ve výuce jsme si vysvětlili, jak se tvoří advokační strategie a co je jejím obsahem, tj. identifikace problému, analýza kontextu, vymezení cíle, analýza aktérů a partnerů, nástroje a taktiky (Zogata-Kusz, Štěpánková a Rajmon, 2022). Strategie by sice měla být důkladně propracovaná, zároveň však musíme být flexibilní s ohledem na měnící se situaci a např. potřebu využití vhodného okamžiku. Naším úkolem je rychle se zorientovat a přiměřeně reagovat.

Zápočtovým úkolem pak pro všechny service-learningové týmy ve třídě bylo vytvořit právě advokační strategii. Náš tým, který spolupracuje s Domovem Daliborka, byl ve specifické situaci, protože navrženou advokační strategii teď skutečně využíváme při realizaci projektu (zbylé dva týmy vytvořily advokační strategie zabývající se pouze řešením smyšlených problémů).

4. Service learning

Pro lepší pochopení našeho příspěvku považujeme za nutné vysvětlit metodu service learningu tak, jak se s ní setkáváme v rámci našeho studia. Metoda service learningu vzdělává studenty prostřednictvím jejich aktivního zapojení do řešení problému v komunitě. Z komunity se stává zdroj učení pro studenta, který má možnost lépe porozumět širšímu kontextu problému komunity a podpořit roli aktivního občana (Matulayová, 2023).

Aby však byl projekt skutečně považován za service-learningový, je klíčové splnit několik podmínek. Mezi ty nejdůležitější patří občanská angažovanost, reflexe a reciprocita, tedy vzájemná výměna mezi studenty a komunitou (Phillips, 2011). Studenti, vyučující a členové komunity společně formují, a především reflektují poznatky a zkušenosti. Tento přístup ukotvuje zkušenosti studentů do teoretických konceptů a umožňuje jim prožít osobní zkušenost, která je nedílnou součástí jejich vzdělávacího rozvoje (Matulayová, 2023).

Hned v prvním semestru navazujícího magisterského studia jsme si vybrali komunitního partnera (v našem případě Domov Daliborka) a na základě analýzy potřebnosti jsme navrhli a před vyučujícími a zástupci Daliborky obhájili výsledný service-learningový projekt, který nyní, v průběhu dalších dvou semestrů realizujeme a který je stručně představen níže.

Učení skrze service learning má několik benefitů, jako je např. podpora rozvoje kritického myšlení nebo pro nás studenty vnímání bezpečnosti, která je důležitou součástí service learningových projektů. Jako studenti máme větší zodpovědnost za organizaci a realizaci projektů, ale škola zajišťuje odborný dozor v podobě vyučujících, garantů, koučů, supervizora a dalších, na které se můžeme obrátit a s nimiž můžeme reflektovat náročné situace a hledat nová řešení. Díky této podpoře se my studenti cítíme bezpečně, protože můžeme každé své důležité rozhodnutí nebo nenadálé změny při realizaci projektu konzultovat, a tak snížit riziko

našich chyb z důvodu nezkušenosti. Rovněž se ale domníváme, že i pro komunitního partnera je bezpečnější spolupracovat se studenty touto cestou, protože hladkou a profesionální realizaci projektu garantují vyučující z univerzity.

5. Service-learningový projekt Integrace klientů domova Daliborka do města Prostějov

Hlavním cílem našeho service-learningového projektu je integrovat klienty Domova Daliborka do společnosti města Prostějov. V projektu jsou dále stanoveny tři dílčí cíle. Prvním dílčím cílem je zorganizovat výlet na Vánoční trhy 2023 do Olomouce, druhým je podpořit intenzivnější spolupráci Domova Daliborka a města Prostějov – vyjednat tréninkový byt, realizovat integrační akci pro klienty Domova Daliborka a pro obyvatele města Prostějova. Třetím dílčím cílem je zkvalitnit prezentaci Domova Daliborka na webových stránkách. V rámci druhého dílčího cíle je také příprava a realizace integrační akce zaměřené na podporu intenzivnější spolupráce s městem Prostějov a vyjednání tréninkového bytu pro klienty Domova Daliborka.

Potřebu vyjednat cvičný byt pro klienty Domova Daliborka jsme identifikovali již při prvotních jednáních o spolupráci s komunitním partnerem a potvrdila se i v rámci analýzy potřeby, která proběhla na podzim 2023.

Zaměstnanci Domova Daliborka (vedoucí sociální pracovnice, dvě sociální pracovnice, tři pracovnice v sociálních službách) byli pro potřeby analýzy potřeby dotazováni, zda by klienti využili možnost samostatného bydlení, zda by si klienti přáli samostatné bydlení, kolik klientů by bylo schopných samostatného bydlení a kolik z nich by potřebovalo asistenci. Všechny dotázané pracovnice potvrdily potřebu klientů osamostatnit se od služeb Domova Daliborka. Shodly se, že jedna klientka by cvičný byt mohla ihned využívat a více než polovina klientů Domova Daliborka by po určité přípravě byla schopna samostatného bydlení s případnou terénní službou.

Při provádění analýzy potřeby byli formou rozhovoru dotazováni také klienti Domova Daliborka, zda by si samostatné bydlení uměli vůbec představit a zda by o něj měli zájem. V odpovědích uvedli, že si umí představit bydlení v samostatném bytě, avšak pouze se spolubydlicím nebo s asistencí. Někteří klienti vyjadřovali strach ze samoty nebo loupežného přepadení.

5.1. Advokační strategie

Na základě poznatků z předmětu Policy advocacy v sociální práci jsme pro účely projektu zpracovali advokační strategii.

Při prvotní analýze kontextu, která probíhala v únoru a březnu 2024, jsme zjišťovali, kolik je ve městě Prostějov momentálně volných městských bytů, zda tyto byty plánuje město prodat či pronajmout, popř. zrekonstruovat a zda jsou ve městě Prostějov tréninkové byty, ke kterým by měli klienti Domova Daliborka přístup. Z dostupných zdrojů jsme zjistili, že počet bytů města Prostějov není na internetu zveřejněn, že prodej, pronájem či případná rekonstrukce bytů se teprve bude projednávat a že pro osoby s mentálním znevýhodněním město nenabízí žádný tréninkový byt. Charita Prostějov sice zahájila rekonstrukci objektu ředitelství, ve kterém vzniknou čtyři nové tréninkové byty pod sociální rehabilitací, kdy dva byty jsou určeny pro

krizovou pomoc a dva byty pro osoby s duševním onemocněním. Myšlenka cvičných bytů pro klienty Domova Daliborky sice byla první, ale nebyla podpořena ze strany Olomouckého kraje a ani žádnými dotačními tituly.

V rámci analýzy kontextu jsme hledali příklady dobré praxe v ČR i ve světě a zjistili jsme, že byty tohoto typu sice existují, ale je jich velmi málo. Jen v ČR jsme našli pouze organizaci Rytmus – od klienta k občanovi, z. ú., která provozuje tréninkový byt pro osoby s mentálním znevýhodněním. Momentálně dále zjišťujeme, zda město Prostějov má vůbec nějaké cvičné byty a zda se již v minulosti nějaká organizace snažila získat od města tréninkový byt pro své klienty.

Cílem, který jsme si s Domovem Daliborka zformulovali již v říjnu 2023, je podpořit jejich intenzivnější spolupráci s městem Prostějov a díky ní vyjednat tréninkový byt pro klienty Daliborky.

Cílovým aktérem pro získání tréninkového bytu je Městský úřad Prostějov, respektive vedoucí relevantních odborů, a především členové rady města, která rozhoduje ve věcech městských bytů. Našimi partnery jsou samozřejmě Charita Prostějov konkrétně Domov Daliborka, klienti a jejich rodiny a také Univerzita Palackého v Olomouci, katedra křesťanské sociální práce. V současné době mapujeme jednotlivé zastupitele a jejich politické názory týkající se městských bytů. Zaměřili jsme se obzvláště na vyjadřování jednotlivých zastupitelů ohledně sociálních témat s důrazem na téma městských bytů. V rámci tohoto průzkumu navštívil zástupce service-learningového týmu veřejné zasedání Zastupitelstva města Prostějov konající se na začátku září. Pro lepší vhled do politické situace ve městě Prostějov také plánujeme kontaktovat vytipovaného zastupitele a na sjednané schůzce s ním projednat možnosti vyjednávání se zastupiteli města.

Jako svou strategii jsme si zvolili hledání konsensu, a to přímou cestou – jak u úředníků (administrativní strategie), tak u politiků (parlamentní – v našem kontextu spíše *politická* strategie). Metoda, kterou chceme využít, je komunikace s relevantními úředníky a politiky (ideálně získání insidera), do které zapojíme pracovnice Domova Daliborka i vybrané klienty

Jako nástroje jsme si zvolili hlavně mailovou komunikaci. Chceme také v rámci přípravy na zasedání zastupitelstva vytvořit a rozeslat jednotlivým zastupitelům factsheety, tedy podklady s graficky zpracovanými důležitými informacemi o tom, proč o cvičný byt usilujeme, jaké bude mít jeho poskytnutí benefity s uvedením dobré praxe apod. (ke strategiím, metodám a nástrojům viz Binderkrantz, 2005).

V současné době také probíhají na městě jednání týkající se integrační akce, do které by byli zapojeni klienti Domova Daliborka a zástupci města Prostějov i Univerzity Palackého v Olomouci. Cílem této akce je vzájemné seznámení zúčastněných a zároveň ukázat vůli klientů udělat něco dobrovolně pro město. Akce je plánována na říjen 2024.

6. Závěr

Ačkoli ještě nemůžeme prezentovat celkové výsledky našeho projektu, protože jeho ukončení je až ke dni 31. 12. 2024, už teď je zřejmé, že do konce realizace našeho service-learningového projektu rozhodně nestihneme dokončit vyjednávání ohledně tréninkového bytu pro klienty Domova Daliborka. I přesto si z realizace výše popsané aktivity projektu odnášíme velmi

mnoho cenných zkušeností. Díky výukové metodě service-learningu jsme si mohli pod odborným dohledem a vedením vyzkoušet v rámci činností sociálního pracovníka i politickou praxi, což je oblast, ke které bychom se s největší pravděpodobností během obvyčejné praxe nedostali.

Zároveň velmi pozitivně hodnotíme možnost propojovat tímto způsobem praxi s výukou a reflektovat jak praxi na základě výuky, tak i výuku na základě praxe. Díky našemu projektu již z vlastní zkušenosti víme, že politická angažovanost (a zvláště forma politická praxe) je nedílnou součástí sociální práce a ze studia si odnášíme nejen užitečné poznatky, ale také zkušenosti.

Reference / Seznam citované literatury

BINDERKRANTZ, Anne. Interest group strategies: Navigating between privileged access and strategies of pressure. *Political studies*, 2005, 53.4: 694-715.

FUKUDA-PARR, Sakiko; MESSINEO, Carol. "Human Security: A critical review of the literature." Centre for Research on Peace and Development (CRPD). 2012, *Working Paper* 11: 1-19.

GAL, John; WEISS-GAL, Idit. Policy practice in social work: An introduction. In: Social workers affecting social policy. Policy Press, 2013. p. 1-16.

GENERAL ASSEMBLY. *Resolution adopted by the General Assembly on 10 September 2012*. [online]. UN. 2012. [citováno 28. září 2024]. Dostupné z: <https://www.un.org/humansecurity/wp-content/uploads/2022/06/N1147622.pdf>

IFSW, IASSW. *Global Definition of Social Work*. [online]. IFSW 2014. [citováno 28. září 2024]. Dostupné z: <https://www.ifsw.org/what-is-social-work/global-definition-of-social-work/>

MATOUŠEK, Oldřich. *Metody a řízení sociální práce*. 3., aktualiz. a dopl. vyd. Praha: Portál, 2013, s.14. ISBN 978-80-262-0213-4.

MATULAYOVÁ, Nataša; TÓTOVÁ, Nika; JURNÍČKOVÁ, Pavlína. Rozvíjení respektu k rozmanitosti prostřednictvím service learningu ve vzdělávání v sociální práci. In SMUTKOVÁ, (Ed.). *Respekt k rozmanitosti*. Ústav sociální práce, Filozofická fakulta Univerzita Hradec Králové: Gaudeamus, 2023, s.166. ISBN 978-80-7435-933-0.

MATULAYOVÁ, Tatiana. Průvodce odborné praxe. Manuál service-learningového vzdělávání pro studenty NMGr. Studijního programu. [online]. KKS. 2023. [citováno 28. září 2024]. Dostupné z: https://www.upol.cz/fileadmin/user_upload/Uvod_SL.PDF

PHILLIPS, Amy. *Service-Learning and Social Work Competency-Based Education: A 'Goodness of Fit'?* ADVANCES IN SOCIAL WORK, Spring 2011, 12(1): 2. ISSN: 1527-8565.

SCHNEIDER, Robert L.; LESTER, Lori. *Social Work Advocacy. A New Framework for Action*. Belmont: Brooks/Cole, 2001. s. 56-68. ISBN 0830415246.

Společnost sociálních pracovníků. Etický kodex Společnosti sociálních pracovníků ČR. [online]. 2006. Dostupné z: <https://www.socialnipracovnici.cz/ke-stazeni/bdcc10fa-be7b-4bb3-9aff-81ae9f0d3181>

UNDP. *Human Development Report*. New York: Oxford, 1994. ISBN 0-19-509170-1

UNITED NATIONS. *Universal Declaration of Human Rights*. [online]. UN. 1948. [citováno 28. září 2024]. Dostupné z: <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights>.

WAISOVÁ, Šárka. "Lidská bezpečnost–pojetí a strategie: komparace přístupů členských států Evropské unie angažujících se v Human Security Network." *Mezinárodní vztahy*. 2006, 41, no. 1: 58-73.

WEISS-GAL, Idit. What options do we have? Exploring routes for social workers policy engagement. *Journal of Policy Practice*, 2016, 16.3: 247-260.

ZOGATA-KUSZ, Agnieszka. Policy advocacy a zapojení klientů sociální práce – význam a výzvy. In: Sociální práce jako nástroj prosazování lidských práv a zkušenosti z oblasti sociální práce v období koronavirové krize – Sborník textů z XVII. ročníku mezinárodní vědecké konference Hradecké dny sociální práce, Hradec Králové, 17. září 2020. Hradec Králové: Gaudeamus, 2020, s. 159-165. ISBN 978-80-7435-802-9. Dostupné z: https://www.uhk.cz/file/edee/filozoficka-fakulta/veda-a-vyzkum/konference-hdsp/lidska-prava_17hdsp-2020_sbornik-textu_vfin-20210126-172628.pdf

ZOGATA-KUSZ, Agnieszka, Pavel NAVRÁTIL a Tatiana MATULAYOVÁ. Politická praxe – výzva pro české vzdělavatele v sociální práci. *Časopis Sociální práce/Sociálna práca*, 2022, 2022(6), s. 56-68. Dostupné z: <https://socialniprace.cz/article/politicka-praxe-vyzva-pro-ceske-vzdelavatele-v-socialni-praci/>.

ZOGATA-KUSZ, Agnieszka, Hana ŠTĚPÁNKOVÁ a Ondřej RAJMON. Ovlivňování systému sociální ochrany. In: Oldřich MATOUŠEK, Petr VOJTÍŠEK, Kateřina ŠÁMALOVÁ a Jaroslava ŠŤASTNÁ, eds. *Strategie a postupy v sociální práci*. Praha: Portál, 2022, s. 416-419. ISBN 978-80-262-1952-1. EAN 9788026219521.

Navigace v (ne)bezpečné době - Role sociálního pracovníka při podpoře vysokoškolských studentů se specifickými potřebami

Navigation in (un)safe times - The role of a social worker in supporting university students with special needs

Zdenka Šádorová²⁹, Ilona Ďatko³⁰

Abstrakt

Inkluzivní vzdělávání na vysokých školách zahrnuje zajištění rovného přístupu ke vzdělání pro všechny studenty, včetně těch se specifickými potřebami. Sociální práce a sociální pracovník hraje důležitou roli v podpoře těchto studentů a vytváření inkluzivního prostředí. Text příspěvku reflektuje možnosti intervence sociálního pracovníka ve vztahu k cílové skupině studentů se specifickými vzdělávacími potřebami v rámci inkluzivního vzdělávání na vysokých školách s příkladem dobré praxe Univerzity Pardubice.

Klíčová slova: Sociální práce. Vysokoškolský student. Specifické vzdělávací potřeby. Inkluze.

Abstract

Inclusive higher education includes ensuring equal access to education for all students, including those with specific needs. Social work and the social worker play an important role in supporting these students and creating an inclusive environment. The text of the paper reflects the possibilities of social worker intervention in relation to the target group of students with specific educational needs within the framework of inclusive education at universities with the example of good practice of the University of Pardubice.

Keywords: Social work. University student. Specific educational needs. Inclusion.

1. Úvod

Inkluzivní vzdělávání je koncept, který se stále více prosazuje v rámci vzdělávacích systémů po celém světě. Cílem inkluze je zajistit, aby všechny osoby měly rovný přístup ke kvalitnímu vzdělávání, a to bez ohledu na jejich individuální odlišnosti. Na vysokých školách tento koncept nabývá zvláštního významu, protože studenti se specifickými potřebami čelí mnoha výzvám, které ovlivňují jejich akademický úspěch a celkovou zkušenost se studiem. Důležitý nástroj pro podporu těchto studentů a zajištění jejich plné účasti na vysokoškolském vzdělávání v tomto směru představuje právě sociální práce

Studenti se specifickými potřebami zahrnují osoby s fyzickým nebo psychickým postižením, chronickými zdravotními problémy, poruchami učení, psychickými problémy nebo sociálním znevýhodněním. Tyto potřeby obsahují modifikaci fyzického přístupu, úpravu studijních materiálů, asistenci při zkouškách, podporu v oblasti duševního zdraví nebo pomoc při orientaci v akademickém prostředí.

²⁹ PaedDr. Zdenka Šádorová, Ph.D., katedra věd o výchově, FF Univerzita Pardubice; e-mailová adresa: zdenka.sandorova@upce.cz; Tel.: +420 466 036 421

³⁰ PhDr., Mgr. Ilona Ďatko, Ph.D., katedra věd o výchově, FF Univerzita Pardubice; e-mailová adresa: ilona.datko@upce.cz; Tel.: +420 466 036 421

Sociální práce hraje v tomto procesu specifickou roli tím, že pomáhá nejen v odstraňování překážek, ale také při podpoře těchto studentů v jejich akademickém i osobním rozvoji.

2. Inkluzivní vzdělávání a role sociální práce ve vysokoškolském prostředí

Inkluzivní vzdělávání představuje filozofii, která se zaměřuje na začleňování všech studentů do vzdělávacího procesu, bez ohledu na jejich zdravotní stav či sociální původ (Čerešňová, 2018). Tento přístup vychází z práva na vzdělání, jak je zakotveno například v Úmluvě o právech osob se zdravotním postižením (OSN, 2006), která zdůrazňuje, že osoby se zdravotním postižením mají právo na inkluzivní vzdělání na všech úrovních. Vysoké školy by tedy měly aktivně podporovat inkluzivitu tím, že poskytnou potřebnou infrastrukturu a podporu jak na úrovni akademické, tak i sociální a psychologické.

Sociální práce má na vysokých školách za úkol poskytovat studentům se specifickými potřebami komplexní podporu. Tato podpora zahrnuje nejen individuální pomoc studentům, ale také podporu organizačních změn na systémové úrovni, systematickou práci s jednotlivými fakultami, administrativním a akademickým personálem a ostatními studenty, aby bylo zajištěno prostředí podporující inkluzi. Sociální pracovníci často fungují jako prostředníci mezi studenty, učiteli a administrativou, což jim umožňuje rychle a efektivně reagovat na potřeby jednotlivců a upravovat vzdělávací podmínky tak, aby vyhovovaly specifickým potřebám studentů. (Šándorová, 2015)

Následující podkapitoly se stručně zaměřují na jednotlivé aspekty této role.

2.1. Individuální podpora a poradenství

Sociální pracovníci poskytují studentům se specifickými potřebami podporu při plánování jejich akademické a kariérní dráhy, zohledňující jejich silné stránky a potřeby. Tato podpora zahrnuje poradenství v oblasti duševního zdraví (např. překonávání úzkosti, vyrovnávání se se stresem apod.), pomoc při řešení akademických a osobních problémů a zprostředkování přístupu k potřebným službám, jako jsou asistivní technologie nebo odborné poradenství (Šándorová, 2015). Studenti se specifickými potřebami, včetně těch s fyzickým či duševním postižením, psychickými obtížemi nebo poruchami učení, často potřebují přizpůsobenou podporu, která je upravena na míru jejich potřebám.

Sociální pracovníci také fungují jako mediátoři mezi studenty a univerzitními službami, což umožňuje rychlejší a efektivnější řešení problémů. Například Šándorová, Ďatko, Myslivec (2023) upozorňují na to, že sociální pracovníci často poskytují kontinuální podporu během celé doby studia, což napomáhá studentům se specifickými potřebami zvládat náročné akademické a osobní situace.

2.2. Koordinace a zajištění přístupu k službám

Další specifickou rolí sociálních pracovníků je koordinace podpůrných služeb, které vysoké školy poskytují studentům se specifickými potřebami. To zahrnuje nejen spolupráci s administrativou a akademickým personálem, ale také zajištění vhodného přístupu k externím

službám, jako jsou například neziskové organizace, psychologické poradny nebo služby zaměřené na kariérní poradenství. Čerešňová (2018) zdůrazňuje, že efektivní koordinace služeb je jedním z hlavních předpokladů úspěšného zapojení studentů se specifickými potřebami do akademického života.

Kromě toho sociální pracovníci často pomáhají studentům získat přístup k asistivním technologiím, jako jsou například sluchadla, speciální softwary nebo audiovizuální pomůcky, které jim usnadňují zvládání studijních požadavků. Šándorová (2021) připomíná, že dostupnost těchto technologií a jejich správné využívání je zásadní pro úspěch inkluzivního vzdělávání na vysokých školách.

V neposlední řadě sem patří i pomoc při zajišťování takových podmínek, aby rovněž budovy a zařízení univerzity byly přístupné pro studenty s fyzickými omezeními.

2.3. Vytváření a implementace individuálních vzdělávacích plánů

Sociální pracovníci mají rovněž důležitou roli při tvorbě a implementaci individuálních vzdělávacích plánů pro studenty se specifickými potřebami. Tyto plány zahrnují úpravy v oblasti výuky, hodnocení a zajištění přístupu k dalším zdrojům, které studentům pomáhají plnit studijní požadavky. Individuální vzdělávací plány hrají roli při zajištění rovných příležitostí pro studenty se specifickými potřebami a sociální pracovníci jsou spoluaktéry v procesu jejich vytváření a implementace.

Individuální plány obsahují například přizpůsobení časových limitů pro zkoušky, možnost využívání speciálních pomůcek nebo asistence při výuce. Sociální pracovníci v této oblasti spolupracují s pedagogy, aby zajistili, že jsou akademické požadavky nastaveny tak, aby odpovídaly schopnostem a potřebám studentů (Šándorová, Ďatko, Myslivec, Kochan, 2024).

2.4. Osvěta a vzdělávání akademického personálu

Osvětová činnost a vzdělávání akademického personálu je dalším významným aspektem práce sociálních pracovníků na vysokých školách. Často se stává, že pedagogové a administrativní pracovníci nejsou dostatečně informováni o potřebách studentů se specifickými problémy a neznají specifické postupy, jak těmto studentům pomoci. Sociální pracovníci tak mnohdy hrají klíčovou roli při poskytování školení a osvěty zaměřené na inkluzivní přístup a způsoby, jak adaptovat výukové metody tak, aby vyhovovaly studentům se specifickými potřebami (Šándorová, 2021). Sociální pracovníci tím přispívají k vytváření prostředí, které je nejen tolerantní a přístupné, ale také poskytuje praktické dovednosti a nástroje, jež pedagogové následně využívají při své každodenní práci se studenty.

Na úrovni sociálního začlenění pak sociální pracovníci pomáhají při organizaci aktivit a programů, které podporují zapojení studentů se specifickými potřebami do univerzitního života, například studentské kluby, sociální akce nebo mentoringové programy.

2.5. Spolupráce s rodinami a komunitou

Sociální pracovníci nezářídka spolupracují s rodinami studentů se specifickými potřebami, neboť jsou to rodiny/ rodiče, kdo často hrají klíčovou roli v poskytování emocionální a praktické podpory během studia. Sociální pracovníci mohou poskytovat rodinám poradenství, informace a zprostředkovat kontakty na další podpůrné služby, které jsou pro úspěšné zvládnutí studia klíčové (Šándorová, 2015).

Nadto sociální pracovníci zajišťují spolupráci s místními komunitními organizacemi a institucemi, které nabízí specifické služby, jako jsou mentoringové programy, terapie nebo pracovní stáže, což pomáhá studentům integrovat se do akademického a pracovního prostředí po ukončení studia.

3. Základní sociální poradenství na vysoké škole

Základní sociální poradenství na vysoké škole se zaměřuje na podporu studentů při řešení jejich osobních, sociálních, akademických a finančních problémů. Cílem je zajištění dobrého psychického a sociálního zázemí, které přispívá k úspěšnému zvládnutí studia.

Hlavní oblasti základního sociálního poradenství na vysokých školách jsou:

a) Poradenství v oblasti sociálních a finančních problémů

Sociální pracovníci na vysokých školách mohou pomoci studentům řešit finanční problémy, které leckdy brání v pokračování studia. To zahrnuje poskytování informací o:

- Stipendiích a finanční pomoci pro studenty v obtížné finanční situaci.
- Možnostech získání státních příspěvků, jako je například příspěvek na bydlení nebo studijní granty.
- Správě osobního rozpočtu, včetně poradenství ohledně dluhů a finančního plánování.

Sociální pracovníci rovněž zprostředkovávají kontakty na příslušné instituce, které studentům pomáhají se žádostí o finanční podporu.

b) Pomoc při adaptaci na vysokoškolské prostředí

Pro nově nastupující studenty bývá mnohdy adaptace na vysokou školu složitá. Základní sociální poradenství poskytuje studentům podporu při přizpůsobování se novému akademickému a sociálnímu prostředí. Sociální pracovníci například:

- Pomáhají studentům orientovat se v univerzitních strukturách a v pravidlech studia.
- Poskytují informace o možnostech volnočasových aktivit a studentských organizacích, které pomáhají studentům začlenit se do studentské komunity.
- Nabízí poradenství při problémech spojených s přechodem na nezávislý život (např. ubytování, zdravý životní styl, time management).

c) Podpora při řešení rodinných a osobních problémů

Množství studentů se během studia potýká s osobními nebo rodinnými problémy, které ovlivňují jejich schopnost plně se soustředit na studium. Sociální poradenství v takovém případě zahrnuje:

- Individuální konzultace zaměřené na řešení rodinných konfliktů, problémů s bydlením nebo partnerskými vztahy.

- Zprostředkování kontaktů na psychologické služby nebo externí odborníky, pokud je problém nad rámec běžného poradenství.
- Pomoc při plánování akademických aktivit v návaznosti na osobní či rodinné povinnosti.

d) *Podpora studentů se specifickými potřebami*

Studenti se zdravotním postižením nebo specifickými vzdělávacími potřebami často potřebují upravené podmínky pro studium. Základní sociální poradenství jim pomáhá zajistit:

- Přístup k asistivním technologiím a další podpůrné služby (např. tlumočení pro neslyšící, přepis textu apod.).
- Koordinaci s akademickými pracovníky pro zajištění individuálního přístupu ke studijnímu plánu, zkouškám a úkolům.
- Pomoc při získání potřebných financí na asistenci nebo vybavení.

e) *Krizová intervence*

Studenti se mohou ocitnout v krizové situaci, která je pro ně emocionálně nebo fyzicky náročná (např. úmrtí v rodině, ztráta bydlení, závažná nemoc). V těchto případech proškolení sociální pracovníci poskytují krizovou intervenci, která zahrnuje:

- Krátkodobou pomoc a podporu v situacích, kdy student čelí akutnímu stresu nebo traumatickým zážitkům.
- Zajištění základních potřeb, jako je ubytování nebo lékařská péče.
- Odkazování studentů na specializované krizové služby nebo odborníky, pokud je to nutné.

f) *Podpora při studijních problémech*

Sociální pracovníci rovněž nabízejí pomoci studentům, kteří se potýkají s problémy souvisejícími se studijními nároky, jako jsou například:

- Problémy s organizací studia nebo neschopnost plnit studijní povinnosti v důsledku osobních problémů.
- Pomoc při řešení otázek spojených s ukončením studia, přerušením studia nebo změnou studijního oboru.
- Poskytování podpory v případě studijního vyhoření nebo vysokého stresu spojeného se zkouškami.

g) *Ochrana studentských práv*

Sociální pracovníci také často působí jako ochránci práv studentů v případě, že se cítí diskriminováni nebo znevýhodněni. Pomáhají studentům:

- Zastupovat jejich zájmy v jednáních s fakultami nebo vedením univerzity.
- Řešit problémy související s přístupem k materiálům, informacím nebo podporou pro specifické potřeby.
- Informovat je o jejich právech a o možnostech, jak situaci řešit formálně (např. podáním stížnosti).

4. Konkrétní příklady sociální práce na vysoké škole

Vysoké školy představují prostředí, které může být pro mnoho studentů náročné z hlediska adaptace, zvládání stresu a udržení akademického výkonu. Sociální pracovníci na vysokých

školách poskytují studentům služby, které jim pomáhají nejen v jejich osobním rozvoji, ale také v dosažení akademických cílů.

4.1.Podpora studenta s poruchami učení při zkouškách

Příklad: Student s dyslexií na vysoké škole často čelí problémům při plnění akademických povinností, zejména během zkouškového období. Sociální pracovník v tomto případě může pomoci tím, že zprostředkuje úpravy při zkouškách (a základě doporučení speciálního pedagoga). To může zahrnovat prodloužení časového limitu na zkoušku, umožnění používání asistivní technologie, jako jsou speciální softwary pro čtení textu, nebo zajištění individuálního zkušebního prostředí, kde je minimalizováno rušení.

Tento přístup studentům umožňuje zvládat studijní nároky bez zbytečného stresu a diskriminace.

4.2.Krátkodobá krizová intervence při psychických obtížích

Příklad: Studentka prvního ročníku vysoké školy se potýká s akutní úzkostí spojenou se začátkem studia, novým prostředím a vysokými akademickými nároky. Sociální pracovník na univerzitě jí poskytuje krizovou intervenci, včetně individuálního poradenství, které je zaměřeno na zvládání stresu a úzkosti. Pracovník navíc koordinuje její přístup k dalším službám, jako je psychologické poradenství, a pomáhá jí vypracovat plán, jak zvládat akademické povinnosti při zachování duševní pohody.

Tento přístup zahrnuje také informování pedagogů o situaci studentky a vytvoření flexibilního studijního plánu, který zohledňuje její aktuální zdravotní stav.

4.3.Zajištění asistivních technologií pro studenta se zrakovým postižením

Příklad: Student na vysoké škole s těžkým zrakovým postižením potřebuje ke studiu speciální pomůcky, jako je software pro čtení textu nebo zvětšování obrazovky. Sociální pracovník pomáhá zajistit financování těchto technologií prostřednictvím univerzitních zdrojů nebo externích grantů a zajišťuje, že student má přístup ke všem potřebným technologickým pomůckám.

Tato intervence zahrnuje i spolupráci s informačním technikem univerzity, který pomáhá studentovi s instalací a využíváním technologie během studia. Sociální pracovník tak hraje roli při zajištění přístupu k moderním technologiím, které umožňují znevýhodněným studentům plnohodnotné zapojení do studijního procesu.

4.4. Pomoc studentovi se zdravotním postižením při hledání ubytování

Příklad: Student na vozíku, který nastoupí na vysokou školu, čelí problémům při hledání vhodného ubytování. Vysokoškolská kolej není plně bezbariérová a v okolí školy nejsou dostupné vhodné možnosti bydlení. Sociální pracovník spolupracuje s vedením kolejí

a správcem ubytovacích zařízení, aby zajistil, že budou provedeny úpravy, které studentovi umožní přístup do budovy, případně jinak zajištěna bezbariérová přístupnost.

4.5. Podpora zahraničního studenta s kulturní adaptací

Příklad: Zahraniční student z odlišného kulturního prostředí se nežádka potýká s problémy spojenými s adaptací na nové akademické a sociální prostředí. Sociální pracovník na univerzitě mu poskytuje podporu prostřednictvím poradenství zaměřeného na zvládání kulturního šoku a na porozumění akademickým pravidlům a očekáváním. Sociální pracovník například koordinuje integraci studenta do aktivit, které podporují mezikulturní výměnu a vytváření sociálních kontaktů, jako jsou skupiny pro zahraniční studenty nebo aktivity zaměřené na zlepšení jazykových schopností.

4.6. Podpora při řešení diskriminace nebo šikany

Příklad: Sociální pracovník na vysoké škole může být důležitým kontaktním bodem pro studenty, kteří čelí diskriminaci, šikaně nebo jiným formám znevýhodnění. Například student s psychickým onemocněním se může setkat s nepochopením a stigmatizací ze strany svých spolužáků. Sociální pracovník v týmové spolupráci v tomto případě poskytuje studentovi emocionální podporu a informuje ho o možnostech právní ochrany, psychologické pomoci a intervence, nebo podávání stížností. Kromě toho sociální pracovník spolupracuje s univerzitními orgány, aby zajistil, že bude na problém adekvátně reagováno, například školeními zaměřenými na toleranci a respekt k rozmanitosti, aj.

5. Intervenční strategie a příklady dobré praxe

V rámci inkluzivního vzdělávání se osvědčily různé intervenční strategie, které jsou aplikovány i prostřednictvím sociální práce. Například některé univerzity zavedly programy podpory pro studenty s poruchami učení, které zahrnují individuální doučování, přístup k technologickým pomůckám a specializované vzdělávací moduly. Jiné instituce vytvořily inkluzivní poradenská centra, která poskytují komplexní služby zahrnující psychologickou podporu, kariérní poradenství a asistenci při hledání bydlení.

5.1. Příklad dobré praxe na Univerzitě Pardubice

Univerzita Pardubice se v rámci operačního programu Vzdělávání pro konkurenceschopnost (OP VK-IP-Oblast podpory 2.2) zapojila v letech 2012-2015 mezi další akademická poradenská pracoviště, která poskytují podporu, pomoc a poradenství studentům se specifickými vzdělávacími potřebami (SVP). V rámci projektu „Univerzita Pardubice a kampus bez bariér“ z hlediska naplnění práv přístupu k vysokoškolskému inkluzivnímu vzdělání byly v projektu v průběhu let zabezpečeny kvalitní podmínky, podpůrné služby a opatření v oblasti personální, pedagogické, ekonomické i technické. K podpůrným službám patřilo otevření Akademické poradny Univerzity Pardubice (APUPA) a Centra Alma.

V rámci personálního zajištění interdisciplinárního týmu svoji specifickou roli plnil a plní doposud i sociální pracovník, jeho popis práce dále uvádíme:

Sociální pracovník poskytuje:

- základní sociální poradenství;
- odborné sociální poradenství v tíživých životních situacích;
- poradenství a informace při vyřizování sociálních dávek různého typu;
- poradenství při vyřizování invalidních důchodů či statutu osoby zdravotně znevýhodněné;
- podporu ve finanční a sociálně-správní orientovanosti studentů;
- podporu při řešení nepříznivé sociální situace, zejména při vyřizování různých žádostí a odvolání, při řešení dluhové, bytové a pracovní právní problematiky;
- poradenství či pomoc při sepisování různých žádostí či odvolání;
- poradenství při využití nabídky dalších služeb v regionu (sociální služby, právník, zdravotnická zařízení apod.);
- pomoc a podpora při jednání s institucemi, ve výjimečných případech i doprovod na tato jednání;
- spolupráce s dalšími členy poradenského týmu;
- kontakty na sociální služby, zdravotně – sociální péči a možnosti získání, příp. oprav kompenzačních pomůcek v regionu;
- zprostředkování návazných služeb pro studenty s SVP.
- fundraisingové poradenství pro studenty s ZP a SVP, spolupráce s nadacemi;
- další související sociální aktivity dle potřeby studentů.

Mezi další aktivity sociálního pracovníka patří tyto činnosti: administruje povinnou dokumentaci (přičemž se řídí se vnitřními směrnici poradenského centra. Zprostředkovává kontakty na další poradenská centra na vysokých školách. Spolupracuje v týmové spolupráci poradenského týmu s akademickými pracovníky Univerzity Pardubice (např. týmově sestavuje, navrhuje, metodicky řídí a realizuje individuální vzdělávací strategie). Spolupracuje se středními školami, školskými poradenskými subjekty i nestátními neziskovými organizacemi. Informuje širší veřejnost o možnostech vysokoškolského studia osob s postižením, a další. (Projekt Univerzita Pardubice a kampus bez bariér) Dostupné on-line [Univerzita Pardubice a kampus bez bariér | Univerzita Pardubice \(upce.cz\)](https://www.upce.cz)

5.2. Vývoj počtu studentů se specifickými potřebami na Univerzitě Pardubice

Statisticky zajímavé je sledovat vývoj počtu studentů se specifickými potřebami na Univerzitě Pardubice od počátku sledovaného jevu. V níže uvedené tabulce můžeme vidět počty studentů spadající do inkluzivního vzdělávání na Univerzitě Pardubice včetně kategorií postižení od roku 2012 do současnosti.

Celkové počty studentů nám sice neudávají přesný počet, protože někteří studenti se SVP mají kombinované postižení, tudíž jsou zařazeni do více kategorií postižení. Tabulka prezentuje data od roku 2012 do roku 2024 a můžeme zde vidět, že počty studentů se SVP se každým rokem zvyšují.

Tab. č. 1: Počet studentů se specifickými potřebami na Univerzitě Pardubice, od roku 2012 do roku 2024

Kategorie postižení studenta	2012/ 2013	2013/ 2014	2014/ 2015	2015/ 2016	2016/ 2017	2017/ 2018	2018/ 2019	2019/ 2020	2020/ 2021	2021/ 2022	2022/ 2023	2023/ 2024
[A1] Uživatel zraku	1	2	2	4	5	3	3	5	8	6	8	9
[A2] Uživatel hmatu/hlasu	1	1	1	1	-	0	0	0	0	0	0	0
[B1] Uživatel verbálního jazyka/od 3 2016 mluveného jazyka	1	1	2	6	8	7	7	6	5	8	7	7
[B2] Uživatel znakového jazyka	0	0	1	-	-	0	0	0	0	0	0	0
[C1] s postižením dolních končetin	2	2	1	7	8	10	13	12	11	10	10	9
[C2] s postižením horních končetin	2	2	2	8	10	11	14	14	12	10	10	8
[D] se specifickými poruchami učení	1	7	14	21	27	31	34	54	72	92	99	110
[E] s poruchou autistického spektra	2	8	8	3	5	3	5	5	6	5	6	11
[F] s jinou psychickou poruchou*				6	9	7	13	13	18	22	28	35
Počet studentů se SP v roce celkem:	10	24	31	53	55	54	68	87	111	132	145	161

Zdroj: vlastní zpracování autorek

6. Výzvy a rezervy v inkluzivním vzdělávání

Navzdory všem pozitivním aspektům inkluzivního vzdělávání existují i výzvy a překážky, kterým čelí jak studenti se specifickými potřebami, tak sociální pracovníci. Patří sem nedostatečné finanční prostředky, chybějící legislativní rámec na některých školách, nebo nízká informovanost akademického personálu o potřebách studentů se specifickými potřebami, a omezená kapacita sociálních pracovníků na univerzitách. Rovněž může dojít k nedostatečné spolupráci mezi jednotlivými složkami vysoké školy, což následně může vést k selhání při zajišťování potřebné podpory.

7. Závěr

Sociální práce hraje svoji specifickou roli v podpoře inkluzivního vzdělávání na vysokých školách. Efektivní intervence, zaměřené na identifikaci a řešení specifických potřeb studentů, významně přispívají k jejich úspěchu a plnohodnotné účasti na vysokoškolském vzdělávání. Je však nezbytné, aby byly tyto snahy podporovány adekvátními zdroji a spoluprací mezi všemi zainteresovanými stranami, včetně studentů, sociálních pracovníků, akademického personálu a administrativy.

Sociální pracovníci na vysokých školách plní řadu specifických funkcí, které pomáhají studentům se specifickými potřebami dosáhnout úspěchu ve studiu. Tyto funkce zahrnují poskytování individuální podpory, zajištění asistivních technologií, pomoc při řešení krizových situací, podporu při hledání ubytování a advokacii za práva studentů. Každá intervence je založena na individuálních potřebách studenta a na aktivní spolupráci mezi sociálním pracovníkem, akademickým personálem a dalšími odborníky.

Na konkrétním příkladě dobré praxe Univerzity Pardubice byla v odborném příspěvku prezentována činnost sociálního pracovníka a jeho specifické činnosti v rámci interdisciplinární spolupráce poradenských pracovníků včetně přehledu počtu studentů se specifickými potřebami na Univerzitě Pardubice za uplynulých 12 let.

Reference / Seznam citované literatury

ČEREŠŇOVÁ, Zuzana (ed.). Inclusive Higher Education. Prague: Gasset, 2018. ISBN 978-80-87079-60-7.

Operační program Vzdělávání pro konkurenceschopnost (OP VK-IP-Oblast podpory 2.2) Univerzita Pardubice a kampus bez bariér. Dostupné online [Univerzita Pardubice a kampus bez bariér | Univerzita Pardubice \(upce.cz\)](https://univerzita.pardubice.cz/kampus-bez-barier/)

ŠÁNDOROVÁ, Zdenka. Historické souvislosti a současnost vzdělávání studentů se specifickými potřebami se zaměřením na praxi Univerzity Pardubice. In: TRUHLÁŘOVÁ, Zuzana, Pavel ZIKL a Gabriela DAŇKOVÁ, ed. Aktuální otázky a možnosti v oblasti intervence u osob se speciálními potřebami. Hradec Králové: Nakladatelství Univerzity Hradec Králové, Gaudeamus, 2021, s. 74-81. ISBN 978-80-7435-828-9. Dostupné z: doi:10.36689/uhk/icipsen/2021-01-000

ŠÁNDOROVÁ Zdenka. Čtyřleté praktické zkušenosti v oblasti vzdělávání a podpory studentů se specifickými potřebami na Univerzitě Pardubice. Odborná dvoudenní konference X. ročník „VYSOKOŠKOLSKÉ STUDIUM BEZ BARIÉR“, Technická univerzita Liberec, 17. 9. - 18. 9. 2015, s. 73 – 82. ISBN 978-80-7494-228-0.

ŠÁNDOROVÁ, Zdenka, ĎATKO, Ilona, MYSLIVEC, Jaroslav. Higher education and disability issues in the Czech Republic: facts and challenges. Comparative study on Inclusive Education in the Czech Republic and the Republic of Armenia. Pardubice : Univerzita Pardubice, 2023, s. 80-91. ISBN 978-80-7560-493-4.

ŠÁNDOROVÁ, Zdenka, ĎATKO, Ilona, MYSLIVEC, Jaroslav, KOCHAN, Izabela. An Inclusive University Environment in the Czech Republic Based on the Example of Good

International Section: Social Work – An (un)safe profession in (un)safe times?

Simulation training in virtual reality

Nataša Matulayová³¹, Tatiana Matulayová³²

Abstrakt

Simulační trénink ve virtuální realitě (VR) poskytuje studentům sociální práce (i jiných pomáhajících profesí) možnost učit se prostřednictvím praktického využívání sociálně-pracovních kompetencí při řešení specifických případů. Po simulaci pedagogové provádějí vyhodnocení, které integruje zkušenosti studentů s jejich učebními cíli. VR simulace zajišťuje bezpečné prostředí pro multidisciplinární a transdisciplinární spolupráci mezi studenty sociální práce a studenty jiných oborů, nabízí prostor pro okamžitou zpětnou vazbu, zvažování alternativních rozhodnutí a posilování kompetencí v reálném čase v nízkorizikovém prostředí.

Klíčová slova: Simulační trénink. Virtuální realita. Vzdělávání v sociální práci.

Abstract

Simulation training in virtual reality (VR) provides social work students (and other helping professions) the opportunity to learn through the practical application of social work skills in addressing specific cases. After the simulation, educators conduct evaluations that integrate the students' experiences with their learning objectives. VR simulation ensures a safe environment for multidisciplinary and transdisciplinary collaboration between social work students and students from other fields. It offers space for immediate feedback, consideration of alternative decisions, and strengthening competencies in real-time within a low-risk environment.

Keywords: Simulation training. Virtual reality. Education in social work.

1. Why Simulation Training Matters in Social Work

Simulation training is increasingly recognized in social work education as an effective way to merge theoretical knowledge with practical competencies. Traditionally, social work education has relied on bridging theory and practice through classroom learning and field placements. However, the growing complexity of social work environments - characterized by ethical uncertainty, emotional intensity, and the need for reflexivity and resilience - has exposed the limitations of conventional teaching methods (Lanzieri et al. 2021). In this context, simulation training, long used in fields such as medicine and emergency response, is emerging as a transformative pedagogical approach for social work. When integrated into virtual reality (VR), simulation training offers more than just a technological upgrade - it provides an emotionally engaging, competency-driven, and pedagogically rich form of experiential learning (Huttar and BrintzenhofeSzoc 2020). Through immersive, interactive, and realistic scenarios, students can practice and refine essential skills such as communication, crisis intervention, and ethical decision-making in a safe, controlled environment (Zhang and Steptau-Watson 2024). This approach allows educators to design targeted simulations that reflect the real-world challenges social workers face, while promoting critical reflection

³¹ Silesian University in Opava, Faculty of Public Policies; natasa.matulayova@fvp.slu.cz

³² Silesian University in Opava, Faculty of Public Policies; tatiana.matulayova@fvp.slu.cz

and active experimentation consistent with experiential learning theories, particularly Kolb's learning cycle (Kolb 1984; Morris 2020).

2.Designing Immersive Learning Environments for Social Work: The Role of Simulation Training

Simulation training has long been a component of social work education. Traditionally, it has included structured role-plays, peer feedback, or mock interviews - methods that foster foundational skills. However, these traditional approaches often lack the realism, consistency, and scalability necessary to prepare students for the emotionally complex and unpredictable nature of contemporary social work practice (Kourgiantakis et al. 2019; Lanzieri et al. 2021). The integration of virtual reality into simulation training marks a significant pedagogical advancement, offering immersive, interactive, and modifiable environments that more closely mirror real-life situations.

Unlike passive educational uses of VR, simulation-based learning demands active engagement. Students must respond to dynamic client situations and make real-time decisions, with outcomes that unfold in a safe but realistic environment. This fosters emotional and cognitive immersion, enhancing reflective and critical thinking - competencies increasingly essential to social work education (Matto et al. 2023; Huttar and BrintzenhofeSzoc 2020).

The pedagogical design of VR simulation is rooted in experiential learning theory, especially Kolb's (Kolb 1984) model, which views learning as a cyclical process of concrete experience, reflective observation, abstract conceptualization, and active experimentation. VR simulations offer emotionally resonant, realistic experiences that challenge students' existing assumptions and prompt critical reflection. As students revisit and adapt their responses across different scenarios, they deepen their understanding of theoretical concepts and develop ethical and relational competence (Ruiz-Ortega et al. 2024; Simpson, Haider, and Giddings 2024).

Developing effective VR simulations requires deliberate, collaborative design involving social work educators, practitioners, simulation experts, and digital developers. Scenarios are often grounded in real case patterns and modified to reflect culturally relevant and context-specific challenges (Baker and Jenney 2023). Developers bring these scenarios to life using avatars - AI-driven or human-operated - capable of expressing complex emotional states and behavioral cues (Peña Pérez Negrón, Muñoz, and Lara López 2020). The ability to pause, revise, and repeat simulations offers opportunities for personalized, iterative learning and formative assessment (Lanzieri et al. 2021).

At the same time, the rapid expansion of simulation in social work education has raised important critical concerns (Asakura 2024). While simulation advances experiential learning, it risks reinforcing monolithic or stereotypical understandings of marginalized clients if not carefully designed. Some authors argue, the pedagogy behind simulation must move beyond a narrow, positivist view of competence and engage critically with issues of authenticity, representation, and harm (Simpson, Haider, and Giddings 2024). To address these risks, they propose reflective guidelines for educators to ensure that case development considers cultural nuance, avoids harm, and invites students to question dominant narratives. Incorporating such critical perspectives is essential to making simulation not only effective but also ethically responsible.

Scenarios used in VR simulations are often co-created with experts by experience, ensuring that they address pressing challenges in the field -from trauma-informed approaches and multicultural communication to interprofessional tensions. For example, students might be asked to navigate a domestic violence home visit, a complex child protection referral, or an interview with a distressed adolescent with limited verbal communication (Baker and Jenney 2023). These emotionally and ethically demanding cases allow students to practice under conditions that resemble the real-world complexities of social work - while being supported through structured reflection and educator facilitation.

Ultimately, VR simulation training enables students to bridge theory and practice within an emotionally safe but cognitively demanding environment. It promotes the development of key professional capacities, including ethical reasoning, critical thinking, digital fluency, and self-awareness. When designed with critical reflection and inclusivity at its core, VR simulation becomes not just a tool for skill acquisition, but a transformative educational approach that prepares students to engage with the complexity and humanity of social work practice.

3.Competency Development through Simulation Training in VR

VR-based simulation training offers a robust platform for developing and assessing the key competencies required in contemporary social work practice. Through immersive, realistic scenarios, students engage not only in practicing professional skills but also in building the critical capacities that underpin ethical and reflective practice.

Communication skills are central to most simulations. Students interact with client avatars in emotionally charged situations, practicing active listening, empathy, and boundary-setting. These scenarios evoke real emotional responses, helping learners build relational competence while managing stress and uncertainty (Baker and Jenney 2023). Equally important is the development of assessment skills. Students must interpret subtle cues, identify risks, evaluate client needs, and consider legal or organizational frameworks - often without clear right answers. These scenarios promote analytical thinking and decision-making under pressure (Matto et al. 2023). Simulation also fosters ethical reasoning (Logan, Madden, and Solak 2024). Complex cases involving dilemmas - such as balancing autonomy with safety - require students to draw on professional values, apply ethical frameworks, and justify their choices during debriefing. This reflective process enhances ethical awareness and decision-making competence. Critical thinking is woven throughout simulation learning. Students are encouraged to question their assumptions, reflect on multiple possible outcomes, and revise their approaches based on feedback. By confronting morally and emotionally complex situations, they develop the ability to think clearly under pressure, evaluate options, and act with intention - skills fundamental to effective practice in complex social environments (Jensen and Konradsen 2018; Iverson and Laursen 2024).

In addition, VR-based learning environments support the development of digital competencies, which are increasingly essential for social workers navigating tech-integrated service systems. Through interaction with digital tools, navigation of virtual environments, and understanding the role of technology in client engagement, students strengthen their confidence and fluency in digital learning and professional technologies (Heinsch et al. 2023; Taylor-Beswick 2023).

Finally, VR simulations allow students to “practice with consequences.” This experiential approach provides space to experiment, make mistakes, and learn from outcomes without endangering real clients. Such practice strengthens professional judgment, adaptability, and a commitment to lifelong learning - cornerstones of professional social work (Kourgiantakis et al. 2019).

4.Facilitating Reflective Learning: The Role of Educators in Simulation-Based Social Work Education

The effectiveness of VR-based simulation training depends not only on the quality of the technology or scenario design, but also – critically - on the role of educators in facilitating meaningful, reflective, and emotionally safe learning experiences. Educators are central to every stage of simulation, from scenario development to real-time facilitation and post-simulation reflection (Taylor-Beswick 2023). As simulation becomes more integrated into social work education, educators take on multiple roles: they are instructional designers, ethical gatekeepers, facilitators of emotional processing, and providers of targeted, competency-based feedback. This multifaceted role demands a pedagogical shift - from transmitting knowledge to curating transformative learning environments.

Educators play a central role in the pedagogical design and facilitation of VR simulation training, working in collaboration with interdisciplinary teams that may include simulation specialists, digital developers, and field practitioners. Together, they co-create scenarios that are not only technically realistic but also contextually grounded in the complexities of social work practice (Sharma 2025). These scenarios are often inspired by authentic practice dilemmas and are carefully tailored to align with specific learning outcomes, including ethical reasoning, cultural competence, and an understanding of power dynamics (Baker and Jenney 2023; Kourgiantakis et al. 2019). Within the simulation environment, educators may adopt a facilitative and observational role, carefully tracking student behavior, decision-making, and emotional responses. Their insights become valuable material for deeper reflection (Iverson and Laursen 2024; Revesai et al. 2024; Yousif, Youssef, and Gad 2024). As students revisit their experiences, educators guide them in connecting their practice with theoretical concepts and professional values, prompting them to consider not only what actions they took but why, and what alternative approaches might have been possible. This reflective process is central to learning in social work and aligns with Kolb’s view of learning as a cycle of experience, reflection, conceptualization, and experimentation, as well as Schön’s emphasis on the practitioner’s ability to learn through and from experience (Schön 2017; Kolb 1984; Ferguson and Driver 2018; Levine and Adams 2013; Roberson and Baker 2021). In this way, educators support students in transforming immersive experiences into critical insights and lasting professional growth.

Educators also carry responsibility for emotional safety. Because simulations often involve complex, emotionally charged content - such as child protection, crisis intervention, or trauma - they can provoke strong emotional responses. Effective facilitators are trained to recognize and hold space for these reactions, helping students process emotional responses while maintaining a focus on learning. Establishing ground rules, normalizing discomfort, and providing opt-out or pause options are all strategies educators may use to foster psychological safety.

Additionally, educators support the development of digital competencies, both for themselves and for their students. As VR and AI-enhanced tools become more embedded in teaching, educators must be digitally literate and confident in guiding students through immersive platforms, troubleshooting technical issues, and modelling ethical digital engagement (Goldingay and Boddy 2017; Reamer 2019; 2023). This role requires ongoing professional development and institutional support, especially in contexts where technological change is rapid. Ultimately, simulation training is most successful when educators embrace their role as facilitators of reflection, emotional engagement, and critical inquiry. They help transform simulated scenarios into meaningful learning experiences that prepare students not just to act, but to think, feel, and grow as ethically grounded professionals in a digital and relational world.

5. Conclusion

Simulation training in virtual reality represents a timely and impactful innovation in social work education, addressing the profession's increasing complexity and demand for practice-based learning. By combining immersive experiences with structured feedback and ethical reflection, VR simulations offer meaningful opportunities for students to develop and internalize essential professional competencies. This approach enables educators to move beyond traditional content delivery, fostering transformative learning that prepares students not only for procedural tasks but also for the emotional, ethical, and relational challenges they will encounter in practice.

To fully realize this potential, social work educators must embrace new responsibilities - investing in digital and reflective teaching capacities, integrating critical thinking and emotional preparedness throughout the learning process, and ensuring psychological safety in emotionally charged scenarios. Thoughtfully designed and ethically facilitated, simulation training can become a cornerstone of contemporary social work education, equipping students to engage with the complexity and humanity of real-world practice with confidence and care.

References

- ASAKURA, Kenta. 2024. 'Toward a Critical Approach to Simulation-Based Social Work Education: Guidelines for Designing Simulated Client Case Scenarios'. *Journal of Social Work Education* 60 (1): 102–14. <https://doi.org/10.1080/10437797.2023.2203213>.
- BAKER, Elizabeth, and Angelique JENNEY. 2023. 'Virtual Simulations to Train Social Workers for Competency-Based Learning: A Scoping Review'. *Journal of Social Work Education* 59 (1): 8–31. <https://doi.org/10.1080/10437797.2022.2039819>.
- FERGUSON, Vanessa, and Paul DRIVER. 2018. 'Digitising Experience: The Creation and Application of Immersive Simulations in the Context of Social Work Training'. *The Journal of Practice Teaching and Learning* 16 (1–2): 38–50. <https://doi.org/10.1921/jpts.v16i1.1227>.
- GOLDINGAY, Sophie, and Jennifer BODDY. 2017. 'Preparing Social Work Graduates for Digital Practice: Ethical Pedagogies for Effective Learning'. *Australian Social Work* 70 (2): 209–20. <https://doi.org/10.1080/0312407X.2016.1257036>.

HEINSCH, Milena, Kynan, CLIFF, Campbell, TICKNER, and David BETTS. 2023. 'Social Work Virtual: Preparing Social Work Students for a Digital Future'. *Social Work Education*, 1–7. <https://doi.org/10.1080/02615479.2023.2254796>.

HUTTAR, Carol M., and Karlynn BRINTZENHOFESZOC. 2020. 'Virtual Reality and Computer Simulation in Social Work Education: A Systematic Review'. *Journal of Social Work Education* 56 (1): 131–41. <https://doi.org/10.1080/10437797.2019.1648221>.

IVERSON, Melissa, and Tiffany LAURSEN. 2024. 'Bringing Macro Social Work Education Into the Future Through Simulations'. In *Social Work and Simulations: Teaching Practice, Research, Policy, and Social Injustices*, edited by Kevin Tan, Chi-Fang Wu, and Terry Ostler, 0. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/9780197770498.003.0011>.

JENSEN, Lasse, and Flemming KONRADSEN. 2018. 'A Review of the Use of Virtual Reality Head-Mounted Displays in Education and Training'. *Education and Information Technologies* 23 (4): 1515–29. <https://doi.org/10.1007/s10639-017-9676-0>.

KOLB, David. 1984. *Experiential Learning: Experience As The Source Of Learning And Development*. *Journal of Business Ethics*. Vol. 1. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.

KOURGIANTAKIS, Toula, Karen SEWELL, Ran HU, Judith LOGAN, and Marion BOGO. 2019. 'Simulation in Social Work Education: A Scoping Review'. *Research on Social Work Practice* 30 (November):433–50. <https://doi.org/10.1177/1049731519885015>.

LANZIERI, Nicholas, Elizabeth MCALPIN, David SHILANE, and Henry SAMELSON. 2021. 'Virtual Reality: An Immersive Tool for Social Work Students to Interact with Community Environments'. *Clinical Social Work Journal* 49 (2): 207–19. <https://doi.org/10.1007/s10615-021-00803-1>.

LEVINE, Joanne, and Ruifang HOPE ADAMS. 2013. 'Introducing Case Management to Students in a Virtual World: An Exploratory Study'. *Journal of Teaching in Social Work* 33 (4–5): 552–65. <https://doi.org/10.1080/08841233.2013.835766>.

LOGAN, Isabel, Robert MADDEN, and Matthew SOLAK. 2024. 'Preparing Social Workers for Emerging Roles in Police Social Work'. *Journal of Social Work Education* 60 (1): 86–101. <https://doi.org/10.1080/10437797.2023.2244999>.

MATTO, Holly C., Emily S. IHARA, Bethany CIESLOWSKI, Denise A. HINES, and Jeanne BOOTH. 2023. 'Virtual Reality Case Simulation to Build Skill Competencies in Working with Substance-Engaged Clients'. *Social Work Education* 43 (9): 2774–86. <https://doi.org/10.1080/02615479.2023.2289452>.

MORRIS, Thomas Howard. 2020. 'Experiential Learning – a Systematic Review and Revision of Kolb's Model'. *Interactive Learning Environments*, November. <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/10494820.2019.1570279>.

PEÑA Pérez Negrón, Adriana, Edrisi MUÑOZ, and Graciela Lara LÓPEZ. 2020. 'A Model for Nonverbal Interaction Cues in Collaborative Virtual Environments'. *Virtual Reality* 24 (4): 605–18. <https://doi.org/10.1007/s10055-019-00421-w>.

REAMER, Frederic G. 2019. 'Social Work Education in a Digital World: Technology Standards for Education and Practice'. *Journal of Social Work Education* 55 (3): 420–32. <https://doi.org/10.1080/10437797.2019.1567412>.

REAMER, Frederic G. 2023. 'Artificial Intelligence in Social Work: Emerging Ethical Issues'. *International Journal of Social Work Values and Ethics* 20 (2): 52–71. <https://doi.org/10.55521/10-020-205>.

REVESAI, Zvinodashe, Benjamin TUNGWA, Telson Anesu CHISOSA, and Vanessa Runyararo MEKI. 2024. 'Digital Empowerment in Social Work: Leveraging AI to Enhance Educational Access in Developing Nations'. *IJIE (Indonesian Journal of Informatics Education)* 8 (2): 79. <https://doi.org/10.20961/ijie.v8i2.92951>.

ROBERSON, C. Jean, and Lisa R. BAKER. 2021. 'Designing and Implementing the Use of VR in Graduate Social Work Education for Clinical Practice'. *Journal of Technology in Human Services* 39 (3): 260–74. <https://doi.org/10.1080/15228835.2021.1915926>.

RUIZ-ORTEGA, David, Adrián Jesús RICOY-CANO, Marta GARCÍA-DOMINGO, and Yolanda María de la FUENTE-ROBLES. 2024. 'Learning through Simulation: A Systematic Literature Review of the Use of Virtual Reality and Augmented Reality in Social Work Education'. *International Social Work* 67 (4): 1059–74. <https://doi.org/10.1177/00208728231208002>.

SCHÖN, Donald A. 2017. *The Reflective Practitioner: How Professionals Think in Action*. London: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315237473>.

SHARMA, Rishi Kumar. 2025. 'Ethics in AI: Balancing Innovation and Responsibility'. *International Journal of Science and Research Archive* 14 (1): 544–51. <https://doi.org/10.30574/ijrsra.2025.14.1.0122>.

SIMPSON, Jennifer E., Sharif HAIDER, and Lindsay GIDDINGS. 2024. 'Development of a Virtual Reality Simulation for Practitioners'. *Social Work Education* 43 (8): 2386–99. <https://doi.org/10.1080/02615479.2023.2258136>.

TAYLOR-BESWICK, A. M. L. 2023. 'Digitalizing Social Work Education: Preparing Students to Engage with Twenty-First Century Practice Need'. *Social Work Education*, January. <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/02615479.2022.2049225>.

YOUSIF, Nagwa, Enaam YOUSSEF, and Salah GAD. 2024. 'E-Kalaiva AI Technology in the Education of Social Work Students: Meeting the Sustainable Development Goals'. *European Journal of Education* 60 (1): e12889. <https://doi.org/10.1111/ejed.12889>.

ZHANG, Saijun, and Desiree STEPTEAU-WATSON. 2024. 'A Systematic Review and Meta-Analysis of Simulated Learning's Effects in Social Work Education'. *Journal of Social Work Education* 60 (1): 115–31. <https://doi.org/10.1080/10437797.2023.2236675>.

Can Theatre of the Oppressed serve as a safe pedagogical tool for higher education students engaged in social studies?

Sofia de Lurdes Rosas da Silva, Sónia Brito Costa, Dina Isabel Mendes Soeiro³³

Abstract

The Theatre of the Oppressed, as a transformative methodology, has the potential to serve as a valuable pedagogical tool in higher education contexts, particularly for students enrolled in social studies programmes. In order to evaluate this potential, a participatory action research study was conducted at the Coimbra School of Education in Portugal. This study involved undergraduate social pedagogy students and master students enrolled in the adult education and local development programme.

Specifically, the study aimed to investigate whether the Theatre of the Oppressed could be an effective and safe tool for empowering students to become agents of change and innovation in their personal lives and future professional contexts.

A pedagogical structure was constructed with the students based on the concepts of awareness and empowerment put forth by Paulo Freire and the Theatre of the Oppressed techniques (Invisible Theatre and Forum Theatre) developed by Augusto Boal. This structure was then implemented, and the process and results achieved were evaluated by the students in a reflective group.

The students who took part in this study exhibited an understanding of the potential benefits of this pedagogical approach, which was perceived as a secure and supportive learning environment. The opportunity to experiment with different behaviours and roles allowed them a more empathetic perspective of life and others.

Keywords: Conscientisation. Empowerment. Higher Education. Theatre of the Oppressed.

1. Introduction

Over the past few decades, there has been a significant discourse surrounding the fundamental objectives of social institutions, such as higher education institutions. A consensus appears to have emerged regarding the nature of their social function, which primarily entails the preparation of informed and critical citizens, equipped with competencies for social participation. It is therefore incumbent upon those responsible for the development of educational policies and practices to ensure that they facilitate the growth and development of young adults and adults in a manner that is conducive to the achievement of the desired outcomes.

It is an irrefutable fact that all our experiences and learning are shaped and informed by the specific socio-cultural context within which they occur. This realisation inevitably leads us back to the indisputable political nature of the educational act (Freire, 1974, 1975, 2005). As a political issue, education can be used as a means of domination and social control, or it can be employed in an alternative, critical manner, with the aim of facilitating liberation and social transformation.

³³ Polytechnic University of Coimbra, Higher School of Education, Coimbra, Portugal, sofiace@esec.pt

It is our contention that higher education should be oriented towards a socially transformative function. In this view, the role of higher education is to organise educational experiences that engage and encourage students to critically examine the notions, beliefs and procedures that underpin ways of seeing and acting that are harmful to people and communities. The objective is to facilitate a transformation in students' perspectives of meaning. It is only through this process that learning can assume its transformative dimension (Mezirow, 1991).

As Freire (1974) posited, the transformation of harmful and oppressive situations into more humanising ones is contingent upon the creation of daily educational experiences that facilitate the development of critical awareness and liberating actions.

The process of understanding and transforming the world is the result of an active endeavour undertaken by people in relationship (Gergen, 1985; Gergen & Gergen, 1997). In the context of higher education, this assertion has significant implications for the design of learning environments. These environments must facilitate reflection, understood as student's awareness throughout the process of knowledge construction. It is therefore evident that the design of learning environments in which students can learn to problematize and learn together is of paramount importance. This will allow them to develop the necessary skills to engage in authentic, self-directed learning throughout their life cycle and in the most varied contexts of their existence (Soeiro & Silva, 2009).

In rich learning environments, knowledge is constructed and applied in simulated real-world situations, thereby engendering forms of individual and collaborative reflection (Cunha & Figueiredo, 2002). Nevertheless, this only occurs when students assume responsibility for their own learning process and that of their peers, thereby establishing a shared and co-responsible process in which all members of the learning community participate.

Given that knowledge is inherently relational, training processes should be designed to facilitate the sharing of knowledge between individuals. The construction of knowledge is a social practice, and thus educational processes must facilitate the collaborative and reflective construction of knowledge in a contextualised manner.

From this perspective, the Theatre of the Oppressed (Boal, 1980, 1990, 1998) represents a significant educational tool with considerable potential, particularly within higher education contexts. It is a collaborative approach to education and intervention that is explicitly oriented towards emancipatory goals, both personal and collective. The dynamic nature of its various techniques enables the mobilisation of participants, facilitating their direct involvement in the process of acquiring critical knowledge of the oppressive reality. This, in turn, empowers them to represent themselves and transform that reality.

The process of transformation entails individuals identifying and reflecting on their capacities and possibilities, their position within a given context, and the limitations they face. As Freire (1974) asserts, individuals frequently fail to recognise or acknowledge their status as oppressed.

Consequently, the Theatre of the Oppressed, as a participatory technique, serves as a strategic educational instrument. Through dialogue and sharing, it facilitates the identification of oppression and the analysis of its underlying causes. This makes it an effective tool for stimulating and activating reflective thinking, integrating critical reflection into the teaching-learning process.

2. Methods

This study was initiated with the premise that the Theatre of the Oppressed could serve as a pedagogical instrument for transformative learning, within the safe walls of higher education settings. The objective was to ascertain how the Theatre of the Oppressed could facilitate student empowerment to effect change and innovation throughout their lives, as well as in their future professional contexts.

To achieve this objective, participatory research was conducted with two classes at the Coimbra School of Education (one undergraduate, the other postgraduate), with a total of 35 students aged from 18 to 45.

A pedagogical structure consisting of five phases was constructed with the students based on the concepts of awareness, empowerment and capacity building, put forth by Paulo Freire (1974, 1975, 2005) and the Theatre of the Oppressed techniques developed by Augusto Boal (Invisible Theatre and Forum Theatre).

1 - Initial discussion: following a dynamic presentation, the students engaged in debate on a range of topics, including theatre, freedom, oppression, capacity building and empowerment.

2 - Clarification of the theoretical framework: based on the discussions and ideas shared by the students, the facilitators introduced the principles of Paulo Freire's Pedagogy of the Oppressed (1974) and Augusto Boal's Theatre of the Oppressed (1980, 1990, 1998);

3 - Group dynamics: the students had the opportunity to communicate and interact with each other through various dynamics aimed at creating bonds and fostering relationships of mutual trust;

4 - Selection of the Theatre of the Oppressed technique (Invisible Theatre or Forum Theatre): the students elected the animator or, in Boal's terminology, the 'Curinga', shared and selected narratives of oppression they had experienced, constructed a script, rehearsed, performed and brought the project to fruition;

5 - Final group discussion on the learning experience through a group interview: the students analysed the process and the results of the experience, reflecting on the implications for their development and learning at a personal, social and professional level.

These pedagogical experiences were developed in a participatory and democratic manner, with the active involvement of students throughout the learning process. The students were not regarded as mere spectators or objects of research. In Boal's terminology (1980, 1990, 1998), they were designated as 'spect-actors'. The oppressions selected for each group of students were based on the value they attributed to their lived experiences. The undergraduate students employed the Forum Theatre technique to examine the humiliating traditions of academic hazing, while the postgraduate students, who were older and had more life experience, selected the theme of sexual harassment and chose Invisible Theatre as their technique.

The data presented here is primarily derived from the analysis of the content of the group interviews conducted and the data collected through participant observation throughout the research process. Participatory research is founded upon the epistemological tenet that knowledge is socially constructed. Consequently, research methodologies that facilitate a collective social analysis of life experiences, power dynamics, and knowledge are regarded as the most appropriate (Silva, 2011).

3.Results

As outlined by Strauss and Corbin (1998), the presentation of data from a content analysis can be structured around the categories that emerge through the constant comparative method and subsequent reformulations informed by the analytical process itself, until a saturation point is reached. The results of our coding are presented in the following manner: categories and subcategories.

The responses were classified into three categories: personal, social, and professional gains.

At the personal level, the students discussed individual changes and confrontations, often related to past experiences of oppression. The testimony of one of the students involved in this pedagogical experience serves to illustrate this situation: *'When we were sharing life experiences that had been oppressive to us, I felt forced to confront myself with a very traumatic episode in my life, one that I had already chosen to deny to reflect about the reasons that enabled me from acting and defending myself, from putting an end to the situation, from confronting my oppressor'* (postgraduate student).

The building of connections and trust through the various group dynamics, provided an opportunity for those who wished to do so to share their life stories, which some of the students admitted was challenging to do. Nevertheless, the students articulated the significance of having a safe space to process and release these experiences, which in some cases were traumatic.

Other students have indicated that the sharing of experiences has facilitated a sense of collective understanding and solidarity, whereby individuals have come to recognise that they are not isolated cases, but rather part of a larger group of victims of oppressive circumstances. As one of the participants observed, the sharing exercises revealed that many of the group members had experienced a sense of entrapment due to their inability to take action against individuals who were causing them harm. *"I believed I was the only one experiencing this..."* (undergraduate student).

One of the students who was part of the group that opted for the Invisible Theatre, whose theme was sexual harassment, spoke of becoming aware of the seriousness of the technique and the consequences of such an exercise being carried out in a public context. *'I played the oppressor, I was one of the ones harassing the girl. I wasn't really scared or anything. But when we were on the coffee place and that guy reacted so aggressively to what I was doing, I turned silent and scared for the rest of the exercise'* (postgraduate student).

Another student alluded to the sensation of personal emancipation and empowerment that participation in the group dynamics bestowed upon her. A student who participated in the group that addressed the academic hazing oppression through the Forum Theatre offers the following account:

'Upon my arrival at the university, I had a multitude of expectations. A plethora of novel acquaintances, educators, and intellectual pursuits awaited me. However, I was subsequently compelled to engage in those absurd and demeaning activities to facilitate my integration into the social milieu. That was the rationale provided. I was compelled to engage in activities that I was not inclined to undertake, and subsequently experienced feelings of self-reproach for my

lack of courage in refusing to participate. In the exercise conducted in the classroom setting, the undergraduate student perceived an opportunity to articulate their sentiments and thereby achieve a degree of self-redemption' (undergraduate student).

Furthermore, the discussion encompassed the significance of academic hazing and its integrating traditions, which foster a sense of community, a positive sense of belonging, brotherhood, mutual assistance, a welcoming environment, and a horizontal relationship, as opposed to a militaristic and hierarchical perspective of doctors and freshmen. The discussion yielded concrete proposals, which the students collectively developed and subsequently implemented.

Additionally, one postgraduate student alludes to the development of empathic tendencies towards individuals subjected to oppression: *'Prior to the experience of sharing such oppressive experiences, I was unable to comprehend why victims of sexual assault or harassment did not take immediate action to put an end to the situation. I was previously of the opinion that, were I to be the victim of such an incident, I would not remain silent and would react in a manner that differed from the norm. On that day, I came to understand that the situation was not as straightforward as I had previously assumed.'* The postgraduate student was able to gain insight into the experiences of the victims and comprehend the impact of the situation on them.

Additionally, the participating students indicated that they perceived the experience to have a social dimension, and that it afforded them certain benefits in this regard. This pertains to the acquisition of knowledge regarding the functioning of society and social groups. As will be seen from the following testimonies,

'I was astonished to observe that no individual intervened or attempted to halt our actions towards the victim. The individuals in our immediate vicinity were evidently disconcerted by our demeanor and conduct. The man who exhibited aggressive behavior towards João did so with greater physicality than verbal expression. At the conclusion of the exercise, we inquired as to why he had not intervened. He stated that, although the scene was repugnant to him, he did not believe that he should have become involved. On that day, I came to understand why it is so challenging to witness the act of calling the police to report a neighbour who is perpetrating domestic violence against his spouse.'

In terms of their professional development, the participating students also reported enhanced confidence in the future utilisation of the technique, as well as an appreciation of its potential applications in a range of professional and social contexts.

'Given my involvement in this entire process, I believe I have developed the requisite skills to apply this knowledge in my community. I work with the elderly, and I believe that Theatre of the Oppressed is an effective method of highlighting the injustices that affect them on a regular basis. One such injustice is the perception that they are no longer valuable or useful to society' (Postgraduate student).

'I am now aware of its potential. It challenges the status quo and the comfortable worlds in which people live. It prompts individuals to confront the issues that affect their communities and to recognise that these issues are also their own. In my view, this constituted an auspicious point of departure for social change. This is a fundamental skill for any animator' (undergraduate student).

4. Conclusions

The students who participated in this study demonstrated an awareness of the potential of this pedagogical tool. As active participants in the process, they had the opportunity to recognise that they shared similar feelings and problems, and to engage in discussion and reflection on potential solutions and actions in a safe educational environment. The opportunity to experiment with different behaviours and roles afforded them a comprehensive perspective on life and others, as well as an awareness of the necessity and urgency for action in their lives and contexts. The students perceived a responsibility to act, viewing themselves as agents of change in their own lives and in their communities.

Notwithstanding the discrepancies between the groups, the subjects that were identified as common to all of them during the process were the students' experiences of oppression.

The process had an impact on the students' self-perception, their perception of others, and their perception of society. While the connection with their professional future was evident, it was not the most significant impact for them. The gains made in terms of personal development were the aspect of the process that was most highly valued.

References

- BOAL, A. (1980). *Teatro do oprimido e outras poéticas políticas*. Civilização brasileira.
- BOAL, A. (1990). *O arco-íris do desejo: Método Boal de teatro e terapia*. Civilização brasileira.
- BOAL, A. (1998). *Jogos para atores e não-atores*. Civilização brasileira.
- CUNHA, P., & FIGUEIREDO, A. (2002). Using case studies for knowledge creation in the classroom. *International Conference on Engineering Education*, 18-21.
- FALS_BORDA, O., & RAHMAN, M. (Eds.) (1991). *Action and knowledge: Breaking the monopoly with participatory action research*. Intermediate Technology Publications.
- FREIRE, P. (1974). *Pedagogia do oprimido*. Paz e Terra.
- FREIRE, P. (1975). *Educação como prática da liberdade*. Paz e Terra.
- FREIRE, P. (2005). *Pedagogia de la esperanza*. Siglo XXI Editors.
- GERGEN, K. (1985). The social constructivist movement in modern Psychology. *The American Psychologist*, 40 (3), 266-275.
- GERGEN, K., & Gergen, M. (1997). Toward a cultural constructionist Psychology. *Theory and Psychology*, (7), 31-36.
- KINDON, S., PAIN, R., & KESBY, M. (2010). *Participatory action research approaches and methods: Connecting people, participation and place*. Routledge.
- MEZIROW, J. (1991). *Transformative dimensions of adult learning*. Jossey-Bass.

- SILVA, S. (2011). Prática educativa de transformação social: O potencial da investigação-acção participativa. In T. Cunha, C. Santos, T. Moura & S. Silva (Eds.), *Artigo feminino: Elas no sul e no norte* (pp. 95-109). AJPaz.
- SOEIRO, D., & SILVA, S. (2009). Colaboração e reflexão: Mecanismos de uma avaliação transformativa. *OPDES, Pedagogia no Ensino Superior*, (5), 23-35.
- STRAUSS, A., & CORBIN, J. (1998). *Basics of qualitative research: Techniques and procedures for developing grounded theory*. Sage.

(Un)safe times in Huntington's and Fukuyama's concept - What vision of the world does the contemporary concept of social work correspond to?

Martin Smutek³⁴, Jan Hloušek³⁵

Abstract

The discussion about the vision of the world in the form of a constant clash of civilizations (the concept of Samuel Huntington) and the interpretation of the world as the end of history and the long-term dominance of a "Western world view" (the concept of Francis Fukuyama). The aim of this paper is to interpret these different prisms of the global world using the concept of human rights and ask the question: What vision of the world does the contemporary social work correspond to?

Keywords: Social Work. Human Rights. S. Huntington. F. Fukuyama.

1.Introduction

The destabilization of the world geopolitical order (which is evident to us, the inhabitants of Central Europe), mainly from 2022 after the invasion of the Russian army on the territory of Ukraine, once again arises wider social scientific interest in the long-term direction of global civilization.

The discussion about the vision of the world in the form of a constant clash of civilizations (the concept of Samuel Huntington) and the interpretation of the world in the form of the end of history and the long-term dominance of a "Western world view" (the concept of Francis Fukuyama) is gaining relevance again (originally there was vital discussion about both concepts in early 90's of 20th century just after the fall of Soviet Union eastern block).

The aim of this paper is to interpret such different prisms of the global world using the concept of human rights and ask the question: What vision of the world does the contemporary social work correspond to?

2.Huntington vs Fukuyama - Different Perspectives

In his work *The Clash of Civilizations* from 1996 (Czech 2001), Samuel Huntington portrays the global world as a space for a constant clash of civilizations. Not the struggle of individual nation-states, but the clash of larger cultural spheres of influence.

It thus distinguishes up to ten civilizational cultural spheres of influence (Western civilization, Islamic, Buddhist, Hindu civilization, but also the influence of sub-Saharan Africa, Japan and the so-called "lonely states" of Turkey, Israel, Ethiopia).

³⁴ Institute of Social Work, Philosophical Faculty, University Hradec Králové; e-mail: martin.smutek.2@uhk.cz; Tel.: +420493331545

³⁵ Institute of Social Work, Philosophical Faculty, University Hradec Králové and Občanské poradenské středisko o.p.s., Hradec Králové; e-mail: jan.hlousek@ops.cz; Tel.: +420605462271

In the concept of the world according to S. Huntington, it is important that even the collapse of the Soviet Union in the early 1990's did not bring greater world unity. On the contrary, it rather deepened the differences.

In his work *The End of History and the Last Man* from 1992 (Czech 2002), F. Fukuyama thinks of the world in a way counter to S. Huntington's conceptualization of the global clash of civilizations.

According to F. Fukuyama, Western liberal democracy and individualist-type capitalism are gaining strength and influence over others in a long time horizon. Other civilization spheres of the world will not be able to compete with its strengths in the long term (means many human generations) and will gradually adopt similar values as their own.

In his book, Fukuyama also draws attention to the importance of recognizing individuals in society. Freedom of expression and human rights allow each individual to be listened and to participate in public life, leading to a strengthening of social cohesion of society.

2.1. Freedom of Expression and Innovation as a Competitive Advantage

One of the main factors that Fukuyama emphasizes is the freedom of expression (thought) that provides the environment for innovation and growth in Western democracies. Protecting human rights, such as freedom of thought and expression, creates pluralistic societies where different opinions are encouraged, and this leads to the development of new ideas and technologies. The free market of ideas is the basis of innovation and thus of economic growth, which increases the competitiveness of Western states on a global level.

Fukuyama emphasizes political stability, which is enhanced in Western societies through the protection of human rights and the rule of law. In liberal democracies, there is trust in the legal system and government, which creates an environment for long-term growth and stability. Political stability is important not only for maintaining peace in society, but also for attracting foreign investment and developing international trade.

Totalitarian regimes, on the other hand, rely on repression and authoritarian control, which leads to a long-term breakdown of trust between the government and citizens. Fukuyama argues that while totalitarian regimes can achieve short-term stability through fear and coercion (oppression), they have tendency to collapse once system problems arise that they are unable to address/solve (underproduction of basic commodities - such food).

2.2. Human rights or "respect" and "dignity" as a unifying concept of the world?

The concept of human rights is considered usually as the main difference in the worldview of S. Huntington and F. Fukuyama. While S. Huntington considers the promotion of human rights to be a product of Western thinking, in F. Fukuyama's view, these are universal values that can be found in every society across the globe. However, this needs to be elaborated, or rather to think about the "wideness/detail" of the use of the term "human rights" by both authors.

While with S. Huntington, it can be assumed that the concept of "human rights" is understood rather narrowly, as it is perceived by the contemporary Western states of the world. In such a case, it serves the West as a tool for promoting its values and gaining influence in other parts of the world. Human rights declare freedom and equality for every individual. In modern times, human rights have become an integral part of international law, political discussions and ethical principles. However, their historical and philosophical origins show that human rights are neither neutral nor apolitical. The development of human rights is closely related to the development of the capitalist economy and individualism, which suggests that they are closely linked to the individualistic values of western capitalism.

In F. Fukuyama's concept, however, the concept of human rights is treated in a more general sense, where synonyms such as "respect", "dignity", "reciprocity" are often used for this concept. In F. Fukuyama's view, it is more about human nature, when we reach long-term mutual cooperation and mutual respect. So people are not of the "homo homini lupus" species, beings that would like to "eat" each other all the time. It can therefore be understood why Fukuyama considers these values to be globally human and not just a product of Western thought. However, in the context of gaining a long-term advantage, Fukuyama emphasizes human dignity and respect as key elements of human rights that give Western societies a long-term advantage.

Liberal democracies promote the equality of individuals and their right to freedom and justice. This equality before the law is a fundamental element that leads to stable societies where citizens have the opportunity to participate in the governance of the state.

On the other hand, in totalitarian regimes, citizens are deprived of basic rights and recognition, leading to lack of satisfaction and social tension. Fukuyama argues that while totalitarian regimes can control society in the short term, they cannot maintain stability in the long term without respect for the human rights and dignity of individuals.

3.Social work as a tool for promoting Western values on a global scale?

The field of social work, as we perceive it in the Western world, is a largely professionalized activity that can be considered a direct product of modern Western industrial society. This field is actually directly used to treat the "illnesses" of industrial capitalism, or rather to minimize the impacts of phenomena such as unemployment and economic inequality.

In general, it is a process of the effects of the "commodification" of human needs of individuals. People are no longer able to produce basic human needs (food, clothing, a roof over their heads) by themselves and have to buy them as commodities on the open market of goods and services. Social work is thus a tool for the "de-commodification" of a person, i.e. enabling him/her to survive by income substitution or direct provision of commodities and services.

Since it is a field of social work, it often works with the concept of human rights. It is thus possible to consider this professionalized activity in the Western sense as a tool in the hands of Western societies to promote their values in the world. In this way, it currently contributes to the construction of a world rather according to Huntington, where the essence is the constant clash of civilizations and their different values. The field of modern professional social work of the Western type is thus one of the "weapons" in the hands of the West in the global struggle for the global hegemony.

However, social work in its international definition also uses terms of a more general nature (in a similar sense to Fukuyama) such as "respect", "dignity". And these terms are used in other parts of the world outside the civilizational influence of the West. That is, even in parts of the world where social work is less professionalized activity, a less standardized activity, with less influence of supervision by institutions on its performance (from standards in professional training and education, to standards of the social services). It is adopted in parts of the world where social work is an activity built more on community roots and (in public policy terminology) a bottom-up process rather than a top-down approach.

Western society certainly does not have a monopoly on activities that can be called "social work". However, western social work have tendency to implement its standards (profession) even in remote parts of the world. Western social workers go there, either as volunteers or activists, to spread the Western concept of human rights.

Good example in that might be social work with community, where the original idea having roots in poor industrial spots of western world started to change by being adopted for purposes of poor urban and rural areas of Latin America and Africa (mostly in former colonies of western countries).

Local communities play a pivotal role in the field of social work, particularly in fostering a sense of safety and empowerment among individuals. Paulo Freire, in his work, emphasizes that true change within communities arises only through a process he terms "conscientization"—a journey of becoming critically aware of one's circumstances, reflecting on them, and taking transformative action. This approach necessitates engaging individuals at the local level, empowering them as active agents of change. Social work, therefore, must not only provide external support but also deeply respect and build upon the traditions, needs, and knowledge intrinsic to each community.

On the one hand, the Western world exports the principles of individual freedom, on the other hand, individualization crumbles social relations, society becomes incoherent, and the community loses its ability to be a safe place. In his opinion, individualism is not a problem in itself, but becomes one when it serves to maintain power structures that weaken collective consciousness and social responsibility. The answer to this destructive influence of the Western concept of individual freedom and human rights is an educational and social model that builds on dialogue, participation, and mutual solidarity, thus providing a framework for a community-oriented approach to social work and education. This is an alternative conception of the role of the individual in relation to the community and society. It preserves the right of the individual to make decisions, but at the same time limits it in the context of responsibility for the well-being of the larger group (community, nation, society).

4. Conclusions

Fukuyama shows that liberal democracy is not only the optimal political system for ensuring human rights, but also a key factor for the competitive advantage of Western states in the globalized world. In this concept, social work is also a tool for strengthening this competitive advantage. Whether it is understood purely as a tool (weapon) in the hands of Western influence on other civilization spheres, or whether it is understood more broadly

as a manifestation of the universal global human nature (preference of respect and dignity rather than constant struggle), it is really appropriate to think about "The end of history" in F. Fukuyama's concept. To think about "The End of History", which represents the gradual (generation-long) rise in dominance of Western individualistic capitalism with an emphasis on the human rights of the individual, since no other solution (no other civilization sphere) has the internal "capacity" to succeed globally.

Social work, as a specific field of human activity, stands in the middle of these two perspectives. On the one hand, it is a means of spreading Western values – a professionalized approach to social issues that emphasizes individualism, rights and economic self-sufficiency. On the other hand, it can be interpreted as a tool for mitigating global differences and finding common values based on respect, dignity and solidarity, which corresponds to Fukuyama's broader concept of human rights.

The future of the global world may therefore lie neither in a strict clash of civilizations nor in the unequivocal triumph of one model, but rather in a hybrid approach that can combine universal human rights values with local specificities. Social work can play a key role in this process as a bridge between the ideals of the Western world and the real needs of individual communities. The key question remains whether we can keep this bridge strong and stable, or whether it will be constantly undermined by the influences of cultural, political and economic divisions.

As Huntington and Fukuyama's analyses show, the world changes over the horizon of generations. If social work is seen not only as a "weapon" of Western dominance, but rather as a means of dialogue and cooperation, it can help not only to overcome differences between civilizational spheres, but also to create a more sustainable global society. This challenge calls us not only to reflect more deeply on the values we hold, but also to innovate the approaches that are the basis for future global coexistence.

References

FREIRE, P. (1970). *Pedagogy of the Oppressed* (M. B. Ramos, Trans.). New York: Herder and Herder. (Original work published 1968)

FRIEDMAN, M. (1962). *Capitalism and Freedom*. University of Chicago Press.

FUKUYAMA, F. (2002). *Konec dějin a poslední člověk*. Praha: Rybka Publishers.

HAYEK, F. A. (1944). *The Road to Serfdom*. University of Chicago Press.

HUNTINGTON, S. (2001). *Střet civilizací*. Praha: Rybka Publishers.

SEN, A. (1999). *Development as Freedom*. Oxford University Press.

Google Gemini topic support - prompts: "Human Rights as a Product of Individualistic Capitalism"; "Human Rights in the Context of Globalized Capitalism"

GPChat support – prompt: "Freiras conscientisation in context of safe place"

Hradecké dny sociální práce

Sociální práce – (Ne)bezpečná profese v (ne)bezpečné době?

Social Work – An (un)safe profession in (un)safe times?

Sborník textů z XXI. Ročníku mezinárodní vědecké konference Hradecké dny Sociální práce
Hradec Králové 19. – 20. 9. 2024

Editor: Lucie Smutková

Vydalo nakladatelství Univerzity Hradec Králové, Gaudeamus jako svou 1883. publikaci Za
obsah textů a původnost sdělení odpovídají autoři.

Vydání: první

Rok vydání: 2024

ISBN 978-80-7435-949-1